

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut politologických studií

Petr Mach

**Příčiny rozštěpení Občanské demokratické
strany v letech 1996 – 1998**

Ideová, vůdcovská nebo strategicko-taktická frakcionalizace?

Bakalářská práce

Praha 2008

Autor práce: **Petr Mach**

Vedoucí práce: **Mgr. Ladislav Mrklas**

Oponent práce:

Datum obhajoby: **2008**

Hodnocení:

Bibliografický záznam

Mach, Petr. *Příčiny rozštěpení Občanské demokratické strany v letech 1996 – 1998. Ideová, vůdcovská nebo strategicko-taktická frakcionalizace?*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Fakulta sociálních věd, Institut politologických studií, 2008. 100 s. Vedoucí diplomové práce Mgr. Ladislav Mrklas

Anotace

Bakalářská práce s názvem *Příčiny rozštěpení Občanské demokratické strany v letech 1996 – 1998. Ideová, vůdcovská nebo strategicko-taktická frakcionalizace?* se věnuje okolnostem jedné z největších politických krizí v polistopadovém vývoji České republiky, k níž došlo na přelomu let 1997 a 1998. Vzhledem k tomu, že tato krize, která vyvrcholila pádem druhé Klausovy vlády a rozštěpením největší české pravicové strany, souvisela primárně právě s vnitrostranickým vývojem ODS a s eskalací jejich interních rozporů a konfliktů, zaměřuje se práce především na ni, tedy na Občanskou demokratickou stranu.

Jedna z prvních částí je věnována procesu formování ODS v porevolučním období, jejímu charakteru, výchozí pozici v českém politickém systému a raným létům vývoje. Poté následuje pasáž, v níž jsou sledovány dvě dějové linie. Jednak je to linie působení ODS v rámci první a následně i druhé koaliční vlády ČR, vývoje jejích vztahů s koaličními partnery a s opozicí a také sestupné tendence jejího postavení. Tato linie je zakončena shrnutím hlavních vnějších faktorů krize.

Paralelně s tím je poměrně podrobně rozebrán také vývoj uvnitř samotné ODS, nárůst vnitrostranického napětí, zesíleného skandály s financováním strany, jež vyvrcholilo vznikem vnitrostranické frakce. V poslední části práce je pak z pozice frakcionalizačních teorií a s ohledem na předchozí vývoj tato frakce, která se od ODS následně oddělila a transformovala se plynule v novou stranu, Unii svobody, analyzována.

Annotation

Bacalary thesis named *The Reasons of splitting Civic Democratic Party (ODS) in years 1996-1998. Ideological, Leadership or strategic-tactical factionalism?* devotes to circumstances of one of the biggest political crisis after November development Czech Republic from the years 1997 and 1998. This crisis which connected with the falling down of the second Klaus government and the splitting of the biggest right-wing party, with inner ODS development and with raising its internal arguments and conflicts too. This is a main reason why my thesis are focusing on ODS.

One of the first parts of my bacalary thesis devotes to the process of forming ODS after „velvet revolution“, to the face of ODS character, to starting position of the new Czech political system and to the first years of Czech political system development.

After it is ongoing the part, where two lines are focused on – the first line is the ODS participation in the first and the second alliance Czech Republic government, development of relationships of ODS and its alliance partners, relationship of ODS and opposite parties, the dropping tendencies of its position. This line is finished by the summary of the main external crisis factors.

Simultaneously is shown quite in details the inner party development , its internal problems, e.g. scandals with finances which brought an innerparty faction establishment.

In the last part is this faction analysed, there is shown its splitting out of ODS and its own transformation into a new party.

Klíčová slova

ODS, Občanská demokratická strana, sarajevský atentát, frakce, frakcionalismus, platforma v ODS, Klaus, Zieleniec, Ruml, Pilip, rozštěpení ODS, Unie svobody

Keywords

ODS, Civic democratic party, sarajevo attempt, faction, factionalism, faction in ODS, Klaus, Zieleniec, Ruml, Pilip, split of ODS, Union of Freedom

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracoval/a samostatně a použil/a jen uvedené prameny a literaturu.
2. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna veřejnosti pro účely výzkumu a studia.

V Praze dne 21. května 2008

Petr Mach

Obsah

OBSAH.....	6
ÚVOD.....	7
1. TEORETICKÉ KONCEPCE FRAKCIONALIZACE	10
1.1 FRAKCE JAKO PŘEDSTUPEŇ STRANY	10
1.2 FRAKCE JAKO SOUČÁST VNITŘNÍHO ŽIVOTA POLITICKÉ STRANY	11
1.2.1 Sartoriho pojetí vnitrostranické frakce.....	12
1.2.2 Jandova typologie vnitrostranických frakcí	14
2. ODS V ČESKÉM STRANICKÉM SYSTÉMU DO ROKU 1996.....	18
2.1 VZNIK ODS, JEJÍ CHARAKTERISTIKA, VÝCHOZÍ POSTAVENÍ V RÁMCI STRANICKÉHO SYSTÉMU ČR A PRVNÍ LÉTA VÝVOJE	18
2.2 ODS V POLITICKÉM SYSTÉMU ČR V LETECH 1992 – 1996	26
2.2.1 Rozpad federace. Postavení ODS v rámci vládní koalice v letech 1992-1996 – stručný vývoj. 26	
2.2.2 Vývoj uvnitř ODS, první rozpory a diskuse o politickém programu strany.....	30
3. ODS VE VLÁDNÍ KOALICI V LETECH 1996-1997. OBJEKTIVNÍ FAKTORY A SOUVISLOSTI KRIZE	39
3.1 DRUHÁ VLÁDA VÁCLAVA KLAUSE, JEJÍ CHARAKTER A KOALIČNÍ VZTAHY	40
3.2 SHRUTÍ HLAVNÍCH ASPEKTŮ VZTAHŮ ODS S KOALIČNÍMI PARTNERY	46
3.2.1 Vztah ODS a KDU-ČSL	46
3.2.2 Vztah ODS a ODA aneb dualismus na pravici.....	47
3.3 DALŠÍ OBJEKTIVNÍ FAKTORY KRIZE ODS.....	49
3.3.1 Polarizace a fragmentace stranického systému.....	49
3.3.2 Vztah V. Klause s V. Havlem a „druhá politická síla“.....	49
3.3.3 Role médií.....	51
3.3.4 Nedostatečná legislativní úprava problematiky financování politických stran	52
4. VÝVOJ UVNITŘ ODS V LETECH 1996-1998. NARŮSTAJÍCÍ KRIZE	55
5. SITUACE UVNITŘ ODS V LETECH 1996-1998 Z POHLEDU TEORIE FRAKCIONALIZACE	82
ZÁVĚR.....	92
SUMMARY	95
PRAMENY A LITERATURA	97

Úvod

Od samého vzniku samostatného českého státu se vedou diskuse o „vyspělosti demokracie v ČR“, či o jakémsi „přiblížení se standardům obvyklým v západních zemích“. Kde se však nalézá ona hranice, po jejímž překročení se transformující se země stává standardní demokracií, nelze s jistotou stanovit a tato otázka zároveň je součástí této diskuse. Každá země si totiž zažívá svůj individuální vývoj a faktory, které do něj zasahují, jsou zcela specifické.

Česká republika v minulosti již jednou nabyla svou dvacetiletou zkušenost s demokratickou praxí. A přestože to bylo ve zcela odlišné mezinárodněpolitické situaci a přestože již téměř nikdo z produktivní generace po roce 1989 v tomto vzpomínaném období nežil, byla a je tu dodnes snaha na tento demokratický kořen naší společnosti navázat.

Ovšem ona prvorepubliková empirie není tím jediným a dostačujícím faktorem, který by naši zemi přiblížil ke zmiňovanému demokratickému standardu. Domnívám se totiž, že kromě prostého přejímání zkušeností, ať už je to v našem případě z ustálených demokratických režimů, či z historie, si transformující se země potřebuje projít vlastním vývojem, vlastní politickou praxí. Při tom se samozřejmě nevyhne určitým krizím a výkyvům, jež jí, přestože nejsou mnohdy příjemné, také poodhalí nové dimenze a východiska demokracie. Pokud v těchto zkouškách obstojí, musí pak nutně učinit zpětnou analýzu a přijmout z ní vyplývající ponaučení.

Pád druhé Klausovy vlády na podzim roku 1997, zapříčiněný především rozpory uvnitř Občanské demokratické strany, byl právě jednou z prvních a největších krizí, kterou naše mladá demokracie absolvovala. Bylo to vůbec poprvé, kdy vláda nepřestála ani polovinu svého funkčního období a kdy se zcela zásadním způsobem projevil dodnes trvajícím problém neakceschopných a nestabilních vládních koalic. Zároveň tato událost výrazně zasáhla do konsolidace českého stranického systému, kdy dosud hlavní politická formace byla dočasně paralyzována a krize tak vedla k definitivnímu vyrovnání sil na pravé a levé části politického spektra. Poprvé a zatím naposled také naše země byla nucena ke vzniku úřednické vlády a k vyhlášení předčasných voleb, v

jejichž důsledku došlo k prostřídání dvou hlavních politických stran ve vládních pozicích.

Všechny tyto důsledky přikládají událostem z přelomu let 1997 a 1998 dostatečně velkou váhu a jsou argumentem pro to, abychom se ještě i dnes ptali po tom, co se uvnitř tehdy největší politické strany odehrálo. Rozkol uvnitř tak velké strany byl totiž pro naši politickou scénu v jejích moderních dějinách také něčím dosud nevídaným, nepočítáme-li štěpení Občanského fóra.

To vše jsou také důvody, které vedly i mne k zájmu o tuto problematiku, a domnívám se, že jedním z vhodných způsobů, jak ji lze uchopit, je prozkoumat ji z pohledu frakcionalizačních teorií. Koncepce frakcionalizace je totiž jedním ze zcela zásadních přístupů k vnitrostranickým procesům, který nabízí poměrně široké spektrum možných náhledů na stranické rozkoly. Proto bude analýza tehdejší situace uvnitř ODS z této teoretické pozice jedním z hlavních cílů mé práce.

Vedle toho bude ovšem nutné se nejprve zaměřit na okolnosti a činitele, jež vzniklou krizi zapříčinili. Domnívám se totiž, že nebyla jen souhrou několika náhodných událostí, jež se seběhly v určitý moment. Naopak měla daleko hlubší kořeny, a to jak v konstelaci a vývoji českého politického systému, tak v nárůstu vnitřních problémů ODS, jejím charakteru a komplikujícím se postavení.

V úvodní části nejprve stručně shrnu základní teoretické koncepce vnitrostranických frakcí. Zaměřím se především na dva autory, kteří se ve svých dílech této problematice věnují, tedy Giovanni Sartoriho a Kennetha Jandu. Vymezím, podle jakých kritérií lze frakce posuzovat a také jakými způsoby na ně lze pohlížet.

V druhé kapitole se pak zaměřím na okolnosti vzniku ODS, její stručnou charakteristiku a pozici v rámci českého politického systému v prvních letech jeho vývoje. Budu se rovněž věnovat jejímu působení v rámci první koaliční vlády, její roli v procesu rozpadu ČSFR, či vztahům s ostatními stranami a s opozicí. V závěru této kapitoly se pak zaměřím na její vnitřní život a možné zdroje konfliktů.

Třetí kapitola bude věnována postavení ODS v politickém systému ČR v letech 1996 – 1997. Opět se zaměřím především na její roli ve vládě, vztahy s koaličními

partnery a vůbec na poměrně nelehkou pozici koalice. Nastíním hlavní potíže, jimž byl kabinet v tomto období nucen čelit a které byly zdrojem narůstajícího vnitrokoaličního napětí. Nakonec shrnu a podrobněji rozeberu ty nejdůležitější objektivní faktory, které měly nepřímý vliv na vyhrocení situace uvnitř ODS.

Ve čtvrté kapitole se budu soustředit na samotný vývoj uvnitř ODS od parlamentních voleb 1996, které lze považovat za symbolický mezník přechodu do fáze neustále se stupňujícího vnitrostranického neklidu. Pokusím se vystihnout stěžejní odlišnosti v názorech hlavních představitelů strany a zastavím se v momentech zásadních vnitrostranických rozepří. Budu se rovněž věnovat problematice nejasných stranických financí. Detailně pak také popíšu konečnou etapu vývoje uvnitř ODS, jež vedla k pádu vlády a rozštěpení strany.

Poslední část práce pak bude věnována aplikaci frakcionalizačních teorií a analýze vnitrostranické frakce, jež v ODS na konci roku 1997 vznikla. Posoudím, jakým způsobem tento její vznik souvisel s předchozím vývojem, a podrobně ji s pomocí uvedených teorií charakterizuji. V závěru práce pak shrnu své poznatky jak z té spíše popisné části, tak ze samotné analýzy.

V úvodní části práce budu čerpat především z knihy *Strany a stranické systémy* Giovanni Sartoriho a z práce *Political Parties. A Cross National Survey* od Kennetha Jandy. V kapitolách, věnovaných vývoji a postavení ODS v rámci českého stranického systému v letech 1990-1998, pak budu čerpat především z děl předních českých politologů, knih, které se věnují vývoji politického systému ČR a samotné ODS, a také z článků z odborných časopisů, jako je *Politologický časopis*, či *Revue Proglas*. Důležitým zdrojem v této části bude také dobový denní tisk a vnitrostranické materiály ODS, neboť například vyhrocená situace na konci roku 1997 dosud nebyla detailněji v odborných textech popsána.

Charakter práce bude z velké části popisný. V některých částech rozebírajících historický vývoj bude užito též analytických metod. Závěrečná kapitola bude pak zcela analyzující.

1. Teoretické koncepce frakcionalizace

1.1 Frakce jako předstupeň strany

Giovanni Sartori ve své knize *Strany a stranické systémy* poukazuje na to, že s pojmem frakce se u dřívějších myslitelů setkáváme především jako s pojmem označujícím stranu jako takovou či jako její zárodek (Sartori 2005: 17-29). Sartori jednak shrnuje genezi pojmu strany a upozorňuje na to, že v minulosti docházelo k záměrnému i nezamýšlenému zaměňování pojmů strany a frakce, přičemž pojem frakce, který je odvozen z latinského slova *facere* (dělat, konat), je starší a měl vždy spíše pejorativní, hanlivý význam. Ten souvisel především se všeobecným morálním odsouzením frakcí (a také stran) jako elementů, které narušují všeobecnou jednotu řádu a výrazně rozdělují lid v boji o nastolení ústavní vlády. Autorům jako byli Voltaire, Bolíbrone či Hume tak podle Sartoriho šlo především o smír mezi frakcemi, o konec politikaření a „bojů o kořist“ a o vytvoření jakési vlastenecké strany v zájmu ústavní vlády a harmonie. Usilovali totiž o prosazení konstituce a ve frakcích viděli jen nástroje soukromých zájmů, které konsenzu nad nastolením ústavní vlády škodí.

Tyto myslitele bychom tak dle dnešních měřítek mohli ve vztahu k politickým stranám (frakcím) označit za zastánce tzv. antipolitické politiky. Ta totiž také ve stranách hledá především nepřátele konsenzu, kteří nejsou pro obecné zájmy přínosem, ale naopak usilují především o výhody spojené s jejich postavením. Zároveň však lze vztah těchto autorů ke stranám či frakcím přirovnat ke vztahu, jaký mají dnešní politické strany ke svým frakcím vnitrostranickým. Neboť ty bývají také označovány za faktory, které narušují vnitřní integritu a harmonii strany jakožto společenství lidí, které spojuje nějaký společný zájem.

Přelomovým autorem, který pojmu strana dal podle Sartoriho pozitivní náboj, byl Edmund Burke. Ten také již zásadně odmítal zaměňovat frakci a stranu, protože strana podle něho jedná v národním zájmu a podle určitého principu (ideje), který je společný jejím členům. Strana se tak stává nástrojem, skrze nějž by měla být vláda realizována. Sartori Burkovo pojetí chápe jako ideu moderní politické strany, i když charakter stran se samozřejmě během 19. a 20. století ještě proměňoval. Přesto již strana

pro Burka ve vztahu k vládě ústavy není destruktivním činitelem, ale naopak ústavu naplňuje.

Naproti tomu frakci Burke i nadále ponechává hanlivý význam. Vidí v ní stále takovou formaci, která slouží nikoliv kolektivnímu, ale individuálním zájmům jejích členů. Tak jako strany „ušlechtilé“ soupeří o moc a naplnění svých představ o fungování společnosti ve prospěch národních zájmů, frakce naopak podle Burke usilují o moc a zisk. „Rozdíl je tedy v tom, že strany slouží jako nástroj pro kolektivní užitek, pro cíl, který není jen soukromým cílem soutěžících...strany jsou funkcionální činitelé – slouží cílům a naplňují role – zatímco frakce nikoliv...strana je částí celku snažící se sloužit zájmům celku, zatímco frakce je pouze částí pro sebe.“ (Sartori 2005: 44). Strana se tak na počátku 19. století definitivně odděluje od své předchozí vývojové fáze, jíž byla právě frakce, a od Burke již tyto dva pojmy nelze zaměňovat, přestože Sartori poznamenává, že pro strany tu stále hrozí nebezpečí, či spíše pokušení sklouznutí do nějaké frakci podobné formy, tedy do formy skupiny lidí bezohledně jdoucích za svými individuálními zájmy, což také bývá stranám i nadále často vyčítáno.

1.2 Frakce jako součást vnitřního života politické strany

Ještě než přistoupím k samotným teoriím zabývajícím se vnitrostranickými frakcemi, rád bych se krátce zamyslel nad otázkou, zda frakce musí vždy být vnímána jako element s negativním vlivem, či zda může mít také přínosný efekt.

Stranické frakce bývají především projevem vzdoru, odporu, či nesouhlasu s hlavní linií stranické politiky nebo s chováním strany v určitém ohledu. V druhé řadě pak bývají také výsledkem vnitrostranických půtek a bojů o moc či o nějaké výhody. Již z této podstaty se tedy musejí nutně dostat do konfliktu, rozporu s vedením politické strany nebo alespoň s jeho částí, což vede k obviňování frakcí z narušování jednoty a nerespektování stranických autorit, a frakce jsou tak také označeny za hlavního viníka, pokud strana začne ztrácet podporu. Jejich negativní vnímání je také dáno tím, že bývají blokujícím prvkem, který stranu paralyzuje. A pokud se strana nachází ve vládní pozici, má frakce jistý vyděračský potenciál, což zvláště pro koaliční vlády je velmi problematické.

Na druhou stranu je nutné poznamenat, že žádná ze stran není monolitem, pokud není totalitní a její jednota není závislá na míře represivních praktik. Z toho vyplývá, že v každé demokratické straně probíhá diskuse, a lze tedy tvrdit, že frakce jsou do jisté míry přirozenou součástí vnitrostranického života. Zcela běžně totiž bývají skryté a nemusí svůj odpor dát vůbec najevo. Často zneužívaný je také argument, že trpělivé soužití s frakcemi a jejich respektování vypovídá o vyspělosti vnitrostranické demokracie, což Giovanni Sartori vyvrací. Přitom ale právě Sartori poznamenává, že pokud stranický systém směřuje k nehybným koaličním vládám, jen skrze substranickou a přesstranickou dynamiku frakcí lze dosáhnout nějaké změny (Sartori 2005: 120).

Osobně se domnívám, že frakce mohou být pro stranu přínosné. Ovšem musí se snažit jednat stále v rámci všeobecného zájmu strany, být konstruktivní, odhalit skutečné příčiny svého nesouhlasu a musí být schopny nalézt zdravou míru svého vymezení se a být ochotny své činnosti zanechat, pokud by to ohrožovalo stranickou integritu a postavení strany. Je jasné, že z hlediska vedení politických stran frakce nikdy nepřestanou být vnímány záporně. Ale z hlediska celospolečenského jsou jistě momenty, kdy právě frakce poukážou na problémy, kterým je třeba se vyhnout. Takových příkladů jistě není málo.

1.2.1 Sartoriho pojetí vnitrostranické frakce

Historický význam pojmu frakce a jeho pejorativní vyznění vede Giovanni Sartoriho k odmítnutí tohoto pojmu jako obecného označení pro vnitrostranické platformy, neboť se domnívá, že klasické chápání tohoto termínu není ještě zcela opuštěno (bývají tak označovány skupiny v transformujících se zemích). Všeobecně proto veškeré vedlejší větve a odchylky od hlavního proudu v jakékoliv politické straně označuje jako subjednotky (Sartori 2005: 78 – 120). Toto označení je sice vhodné v té nejobecnější rovině, umožňuje pozorovateli opravdu nezaujaté nahlížení na stranickou platformu, ať už je jakékoliv velikosti, charakteru a ať je součástí strany demokratické či nedemokratické. Ovšem pokud chceme takovou subjednotku pozorovat blíže, potřebujeme poněkud přesnější terminologii. A to obzvláště platí v ustálených demokratických režimech, protože výsledek jejich zkoumání musí mít co nepřesnější vypovídací hodnotu. I Sartori proto přechází později k jinému označení a odmítnutou

frakci nahrazuje termínem fragment. Vedle toho ještě nabízí označení proud, a to pro takové subjednotky, které nejsou v rámci strany nijak přísněji organizovány ani ohraničeny. Termínu frakce ponechává onen negativní ráz a tvrdí, že strana složená z frakcí by byla stranou vysoce roztržštěnou, kdežto naopak strana proudů je stranou málo fragmentovanou. Strana fragmentů se pak nachází někde mezi těmito extrémy.

Sartori dále navrhuje čtvero možných kritérií, dle nichž lze substranické jednotky zkoumat a klasifikovat¹. První z nich je *organizační kritérium*, které má zjistit míru autonomie stranické subjednotky a to, do jaké míry je daná částice schopna sebedisciplíny a organizace. Zároveň má tato proměnná velkou vypovídací hodnotu při zkoumání stupně stranické roztržštěnosti.

Druhé, *motivační kritérium* má zhodnotit příčiny a motivy frakcionářství. Zjednodušeně lze říct, že zde Sartori rozlišuje především kategorie *mocenských, kořistnických, ideologických a ideových* stranických podskupin, přičemž první dvě kategorie zařazuje mezi ryzí frakce (jdoucí po ziscích a orientující se na klientelismus) a zbylé jsou spíše fragmenty, jimž jde o jistou proměnu principů a cílů strany a jež jsou založeny na víře v tyto principy a na jejich přitažlivosti.²

S *motivačním kritériem* úzce souvisí také *kritérium ideologické*, neboť poukazuje na to, jak silným motivem ideologie pro danou subjednotku je. Na jedné straně zde tak stojí extrém ideologického fanatismu (zásadového) a proti němu extrém praktičnosti či pragmatismu (který se však nerovná mocenským či kořistnickým frakcím, spíše prosazuje, aby se strana nedržela přísně ideologie nebo nějakých zásad politické kultury). Nutné je poznamenat, že stupně škály vytvořené motivačním kritériem a stupně škály vytvořené ideologickým kritériem, se mohou vzájemně kombinovat.

¹ Sartori mluví o dimenzích, v nichž lze zkoumat substranickou anatomii (Sartori 2005: 84).

² Důležité je poznamenat, že frakce se často mohou také maskovat rouškou ideologie, což Sartori také dodává.

Posledním kritériem, dle něhož lze podle Sartoriho rozlišovat stranické subjednotky, je *kritérium pravolevé*. Tomu však přiřazuje nejmenší relevanci, neboť je příliš zjednodušující a význam má především pro snadnou orientaci laické veřejnosti. Přesto však nesmí být opomíjeno a lze jej rovněž kombinovat s ostatními kritérii.

Sartori své základní členění rozhodně nepovažuje za definitivní a poznamenává, že k analýze stranických fragmentů lze použít ještě další kritéria, která nám mohou poskytnout například teorie her či teorie koalic. Lze tak ještě rozlišovat mezi *personalistickými fragmenty* (vytvořenými pro podporu jednoho vůdce) a *koaličními fragmenty* (aliancí mnoha vůdců). Nebo lze platformy dělit na *podpůrné* (jdoucí s módou populárního tématu či osobnosti), *veto* skupiny (obstrukční) či *skupiny zaměřené na politiku* (usilující o vládu a uplatňování politiky). A další z možných rozlišení je i třídění fragmentů podle velikosti (podpory či počtu mandátů) nebo stálosti (stability, kontinuity).

1.2.2 Jandova typologie vnitrostranických frakcí

Asi nejpříhodnější typologii stranických frakcí vytvořil americký politolog Kenneth Janda ve své práci *Political Parties. A Cross-National Survey*. Tato typologie je založena na několika obecných podnětech, které jsou nejběžnějšími příčinami frakcionalizace. Tyto podněty jsou tak jakýmsi štěpnými liniemi na vnitrostranické úrovni, podle nichž se frakce vymezují vůči zbytku politické strany. Jandovu typologii lze vzhledem k její srozumitelnosti a přehlednosti opravdu považovat za velmi praktickou a může tak dobře posloužit i potřebám této práce.

Konsenzus je podle Kennetha Jandy stupněm kongruence v kulturní orientaci různých jednotlivců a skupin tvořících organizaci (Janda 1980: 118). Konsenzus a souhlas členů je však pro zkoumání a komparativní analýzu stranické politiky příliš statickým a obecným pojmem. Proto pokud se objeví výraz nesouhlasu uvnitř strany, je nepochybně nutné zkoumat jednak fakt, že část členů se stranickou politikou nesouhlasí, a především také to, jakým způsobem se jejich nesouhlas projevuje ve vnitrostranické politice (životě). Janda se tak obrací k Huntingtonovi a klade důraz na zkoumání samotného chování a stupně souhlasu, popřípadě nesouhlasu straníků. K tomu využívá

tzv. konceptu koherence, kterým Huntington upozornil na fakt, že konsenzus není výchozí pozicí politické strany, ale je naopak utvářen a výchozí je v tomto procesu právě vyjádření nesouhlasného stanoviska. Právě proto je nutné rozlišovat mezi jednotlivými stupni stranické soudržnosti, které lze rovněž definovat jako míru frakcionalizace uvnitř strany. Jedině tímto způsobem lze také podle Jandy poukázat na příčinu, pro niž ke konsenzu ve straně nedochází.

Zarisky definuje frakci jako vnitrostranickou kombinaci, kliku či uskupení, jehož členové sdílejí smysl pro společnou identitu a společný cíl a jsou schopni za účelem dosažení tohoto cíle postupovat kolektivně jako blok uvnitř strany. Z této základní definice vychází také Kenneth Janda (Janda 1980: 119) a pomocí několika obecných podnětů, které vyvolávají potřebu nesouhlasného stanoviska a na základě nichž tedy dochází uvnitř stran ke štěpení, vytváří svou typologii frakcí. Rozlišuje tak čtyři hlavní kategorie frakcí – *ideologický frakcionalismus*, *tematický frakcionalismus*, *vůdcovský frakcionalismus* a *strategicko-taktický frakcionalismus*. Ani Janda však své členění stranických frakcí nepovažuje za definitivní a přidává také vedlejší kritéria jako např. kritérium stability (trvání) frakcí, jejich velikosti (i velikosti úměrně k velikosti strany), míry organizovanosti a institucionalizace a také rozlišení mezi frakcemi, které nakonec vyvrcholí v rozštěpení strany či ve stranickou čistku. Tyto další ukazatele však do své analýzy nezahrnuje. Štěpán Pecháček ve svém článku o frakcionalizaci v českých stranách³ k Jandovu dělení také přidává ještě kategorii frakcí regionálních, kterou považuje za specifickou pro české politické prostředí vzhledem ke krajskému uspořádání v ČR.

Ideologický frakcionalismus Kenneth Janda odlišuje od *tematického* postavením obou těchto typů frakcí do vztahu k vládní politice její příslušné strany. *Ideologický frakcionalismus* má totiž potřebu vymezovat se celkově k celé vládní filosofii své strany, kdežto *tematické frakce* odmítají zcela konkrétní kroky praktické vládní politiky dané strany. Jsou totiž vždy založeny na nesouhlasu s jedním či více podstatnými

³ Pecháček, Š.: Frakce v českých politických stranách – vývoj v posledním desetiletí, in: Dvořáková V., Heroutová, A., 2. kongres českých politologů, Česká společnost pro politické vědy, Praha 2003, str. 482

politickými tématy. Jak ale Janda upozorňuje, nelze za *tematický frakcionalismus* považovat pouhý přechodný nesouhlas s konkrétní ideou, neboť tematická frakce se podnětu svého vymezení věnuje systematicky⁴ nejméně po období jednoho roku a tento podnět musí být zcela identifikovatelný a musí být zřejmé, že se na něm strana štěpí.

Jak *tematický* tak také *ideologický frakcionalismus* mohou poukázat na dosud neprojevené osobní kvality některého ze zúčastněných politických aktérů. Tento aktér tak náhle může být vynesena do popředí a nezamýšleným důsledkem chování frakce může být vyústění ve *frakcionalismus vůdcovský*. Kenneth Janda tento typ frakcionalizace, který provází jakési následování či respekt vůči vůdci, zakládá na osobnostní bázi, vyjádřené často jako jakési charismatické vůdcovství. Charismatický podklad však často může být nedostačující a proto osobnostní báze může přerůst také ve formu mecenášství vůči podporovatelům vůdců politických frakcí. (Janda 1980: 121 – 122).

Posledním typem frakcionalismu, který Janda rozlišuje je *frakcionalismus strategický či taktický*. Členové politických stran totiž mohou souhlasit jak s ideologií, tak s oficiálními stanovisky strany k jednotlivým tématům, ale nemusí být vždy srozuměni se strategií, kterou stranická garnitura užívá k dosahování cílů strany, či s partikulární taktikou, kterou strana v rámci dané strategie následuje (Janda 1980: 123).

U každého ze čtyř typů frakcionalismu Kenneth Janda uvádí sedmibodovou škálu frakcionalizace, podle níž lze každou konkrétní frakci blíže specifikovat a určit stupeň frakcionalizace a tedy i míru potence případného definitivního rozštěpení strany. Vzhledem k tomu, že škála je pro všechny typy frakcionalismu obměnou téhož, lze ji pro potřeby této práce zobecnit stejně, jako to učinil Štěpán Pecháček ve svém článku (Pecháček 2003: 483):

⁴ Tím jsou myšleny především pravidelné konzultace daného tématu a různá jiná formální setkání, interakce či konference.

1. Obecný podnět⁵ frakcionalizace není předmětem veřejné diskuse a nesouhlasu mezi stranickými vůdci.
2. Obecný podnět frakcionalizace je předmětem veřejné diskuse a nesouhlasu mezi stranickými vůdci, ale míra není dostačující pro iniciaci vzniku frakce.
3. Obecný podnět frakcionalizace je předmětem veřejné diskuse a nesouhlasu, existují tendence ke vzniku frakce, ale frakce nejsou jasně odlišeny ve smyslu označených skupin s identifikovatelným členstvím.
4. Obecný podnět frakcionalizace vytváří malé frakce uvnitř strany, ale frakce nemají svoji vlastní formální organizaci.
5. Obecný podnět frakcionalizace vytváří malé frakce uvnitř strany, tyto malé frakce mají určitou formální organizaci a vytváří prostor pro budoucí rozdělení.
6. Obecný podnět frakcionalizace vytváří velké frakce (více jak 25% členské základny), ovšem frakce nemá svoji vlastní formální organizaci.
7. Obecný podnět frakcionalizace vytváří velké frakce uvnitř strany, tyto frakce mají vlastní formální organizaci a vytváří podmínky pro budoucí rozdělení.

Tato stupnice tedy doplňuje a upřesňuje Jandovu typologii zanesením několika dalších kritérií, kterými jsou jednak míra institucionalizace frakce, míra výskytu obecného podnětu frakcionalizace a diskuse o něm uvnitř strany a také velikost frakce v rámci strany. Poměrně podstatné je, že tato stupnice umožňuje charakterizovat frakci v každém momentu jejího vývoje. To znamená, že lze Jandovo hodnocení frakcí není přísně statické, ale dokáže se přizpůsobit výkyvům frakce v čase.

⁵ Myšlena obecná příčina frakcionalizace – ideologie, téma, následování osobnosti, strategie či taktika.

2. ODS v českém stranickém systému do roku 1996

2.1 Vznik ODS, její charakteristika, výchozí postavení v rámci stranického systému ČR a první léta vývoje

Občanská demokratická strana představuje od prvopočátků formování českého stranického systému jednu ze dvou hlavních politických sil, které se po ustálení tohoto systému, k němuž došlo definitivně během druhé poloviny devadesátých let, ukázaly být jeho stěžejními póly. V prvních několika letech po rozpadu Občanského fóra, kdy na levé straně politického spektra scházela relevantní demokratická politická síla, představovala ODS dokonce dominantní prvek české politické scény a hlavního aktéra v procesu ekonomické a politické transformace.

Za tzv. první fázi formování českého stranického systému bývá označováno období mezi prvními a druhými demokratickými parlamentními volbami, tedy mezi lety 1990 – 1992, kdy bylo vítězství demokratických sil představovaných především Občanským fórem již zcela prokazatelné. Jak známo toto hnutí bylo tvořeno několika rozdílnými ideovými proudy a také několika dalšími politickými stranami a hnutími⁶, které se spojily za účelem porážky totalitního režimu, a za normálních okolností by jejich spolupráce nebyla myslitelná. Proto jeho následný rozpad, který byl usnadněn „volnou organizační strukturou a neformalizovaným členstvím“ (Fiala & Hloušek, 2003: 18), byl naprosto přirozený. Právě neformalizované členství⁷ v OF zapříčinilo, že se proces jeho štěpení odehrál jen na parlamentní úrovni, kde se v rámci parlamentních klubů OF začaly organizovat kluby ideově si blízkých osobností (Fiala & Hloušek, 2003: 18). Tímto způsobem se také v říjnu 1990 vyprofilovalo pravicově orientované křídlo OF⁸, jehož předními představiteli byli Daniel Kroupa a Václav Klaus, který se ve

⁶ Na jaře 1990 se k OF hlásilo ještě dalších 14 stran či hnutí, jako např. ODA, ČDI, KAN či ROI (Vodička & Cabada, 2003: 215).

⁷ Hnutí bylo založeno na neformální podpoře vyjádřené podpisem pod programovými zásadami. Dotyčný mohl být dokonce členem některé ze stávajících politických stran. To vedlo často ke sporům o legitimitu představitelů OF, kteří se soustředili v tzv. koordinačním centru (Benešová, 2001: 9).

⁸ Křídlo neslo název Meziparlamentní klub demokratické pravice a jeho součástí byla též ODA v čele s Danielem Kroupou, který se stal rovněž předsedou parlamentního klubu MKDP (Vodička & Cabada, 2003: 215).

stejně době stal také předsedou celého OF se 70% podporou a o jehož vlivu na rozpad OF je dodnes diskutováno, neboť začal OF přetvářet v plnohodnotnou, pravicově orientovanou stranu s formální strukturou (Vodička & Cabada, 2003: 215). Vyjádřil tak zcela jasně názor, že další fungování OF není možné udržet v podobě širokospektré koalice, založené na odporu k totalitě jakožto jediném stmelujícím prvku. To přineslo do hnutí napětí a spory ohledně dalšího směřování⁹. Proti sobě se tak nakonec vyprofilovaly dva hlavní konkurenční proudy – demokratická pravice a liberálové, které plynule přešly ve dvě nástupnické formace. Takto vznikla také paradoxní situace, kdy „mezi stoupenci OF se vytvořila většina podporující Klausovu tendenci (svědčí o tom výzkumy IVVM), ale rozhodující politická místa, zejména uvnitř federální vlády, až na výjimky měl v rukou proud reprezentovaný Liberálním klubem Jiřího Dienstbiera“ (Novák 1999: 139).

Na základě tzv. lánských dohod z února 1991, jejichž mediátorem byl prezident Václav Havel, byly definovány dva subjekty, v něž se OF mělo transformovat a které měly do voleb 1992 na vládní úrovni i nadále spolupracovat. Bylo to jednak Občanské hnutí¹⁰, které i nadále sdružovalo různorodé názorové proudy, a jednak ODS, která již ve volbách v roce 1992 měla kandidovat jako samostatná pravicově orientovaná strana s pevnou organizační strukturou¹¹. Vedle toho se v rámci OF emancipovaly kluby dalších stran, které ve volbách 1992 kandidovaly samostatně či společně se stranami,

⁹ Proti Klausově koncepci se postavili zejména Jiří Dienstbier a Petr Pithart, kteří již dříve navrhovali, aby OF bylo vytvářeno na základě různých názorových klubů, z nichž se pravděpodobně strany vytvoří, ne však dříve než po volbách 1992 (Benešová, 2001: 10). Jak si ukážeme později, tato představa nebyla daleko od ideálu, který již v polovině 80. let navrhoval Václav Havel (viz 3.3.2). Vedle těchto dvou pohledů na budoucnost OF tu byl ještě třetí, zastávaný Danielem Kroupou, dle něhož se OF mělo stát jen jakousi kulturní nadací, pod jejímž deštníkem by se měly setkat různé strany a hnutí, osamostatněné od OF (Novák 1999: 139).

¹⁰ OH jakožto volnější uskupení sdružující rozličné, spíše levicově-liberální názorové proudy nemělo se sestupnou tendencí svých preferencí v následujících volbách 1992, kdy voliči již upřednostňovali spíše jasněji názorově vyhraněné, převážně pravicově orientované subjekty, šanci na úspěch (viz více Fiala & Hloušek, 2003: 19). V čele OH stanul později Pavel Rychetský. Mezi jeho přední protagonisty patřil též Jiří Dienstbier a sympatie k OH naznačoval rovněž prezident Havel.

¹¹ Vzhledem k tomu, že OH mělo jak ve federální, tak v národní vládě velkou převahu (k ODS se po jejím vzniku hlásili jen dva ministři, později se jejich počet zvýšil), bylo součástí lánských dohod také usnesení, že jakékoliv uvolněné místo ve vládě bude doplněno kandidátem navrženým ODS. V české vládě tak ODS získala postupně čtyři nové příchozí ministry.

kteřé vznikly mimo strukturu OF. Za všechny jmenujme alespoň ODA, která si jako jedna z mála udržela i po několik následujících let svou relevanci.

23. února roku 1991 na mimořádném sněmu v Lucerně OF definitivně zaniká. Již 4. března 1991 dochází k ustanovení přípravného výboru ODS, jehož předsedou se stává Václav Klaus a místopředsedy Miroslav Macek a Petr Čermák. Ten začíná intenzivně pracovat na vzniku organizační struktury, stanovách a svolání ustavujícího kongresu strany. V ČNR i ve FS vznikají kluby ODS, které mají z počátku 33 a 39 poslanců (Benešová, 2001: 15).

Ustavující Kongres ODS se konal 20. – 21. dubna 1991 v Olomouci a měl za úkol projednat stanovy strany, její program, organizaci a zvolit vedení. Do čela strany byl dle očekávání zvolen Václav Klaus. Místopředsedy se stali Miroslav Macek a Petr Čermák¹². Zároveň byla ustanovena výkonná rada jako vrcholný orgán strany mezi kongresy a také kontrolní a revizní komise a smírčí výbor.¹³

ODS se od samého počátku hlásila k pravicovému, konzervativně-liberálnímu programu, vycházejícímu z tradic evropské civilizace. Proto ji lze z hlediska dělení do ideových rodin¹⁴ zařadit do konzervativní ideově-politické rodiny, do níž v českém politickém prostředí řadíme strany, které dle politologa Mareše „v různé míře přejaly anglosaský nekonfesní ideově-politický konzervatismus a ekonomický liberalismus... lze tak hovořit o občanské pravici či o liberálně konzervativních stranách“ (Mareš, 2002: 137). Mareš dokonce u ODS hovoří o návaznosti na prvorepublikovou Agrární stranu. ODS tak byla založena jako strana kladoucí důraz na svobodu, individualismus a

¹² Do voleb 1992 se konaly ještě dva kongresy – v listopadu 1991 v Plzni, kde byli do vedení zvoleni ještě místopředsedové Josef Zieleniec a Jiří Kovář a kde došlo k dopracování stanov a organizační struktury, a v dubnu 1992 v Luhačovicích, kde byl přijat předvolební program (Benešová, 2001).

¹³ Dle Miroslava Nováka výzkumy volebních preferencí AISA již v dubnu 1991 určily ODS jako výrazně nejsilnější formaci s 19% (Novák 1999: 139). Pavel Pšeja uvádí tři hlavní důvody, díky nimž ODS ihned po svém ustanovení ve společnosti měla tak velkou podporu: 1) osobnost Václava Klause jako symbolu transformace a naděje do budoucna; 2) celková nálada ve společnosti, která se ve velké míře hlásila k pravici a podporovala transformaci; 3) jasné profederální stanovisko ODS a její zcela zřejmé vyjádření v prospěch pokračování hospodářské transformace (Pšeja, 2004: 454-455).

¹⁴ Vycházím z typologie ideových rodin, kterou vypracoval německý politolog Klaus von Beyme. Viz (Fiala & Strmiska, 1998: 89).

liberalismus v tržním prostředí a zároveň lpící na tradičních konzervativních hodnotách jako jsou rodina, dodržování práv, obrana národních zájmů a legitimita ústavních činitelů postavená na svobodných, tajných, přímých, rovných a všeobecných volbách. Tento konzervativně-křesťanský aspekt profilace ODS byl ještě více posílen později v roce 1995 integrací s v té době již téměř marginální Křesťansko-demokratickou stranou vedenou Václavem Bendou¹⁵ (Fiala & Hloušek, 2003: 23).

Je zcela evidentní, že programatika, charakter i organizační struktura ODS byla po celé období devadesátých let výrazně ovlivněna osobností jejího předsedy Václava Klause. Jeho představy o politické straně poměrně výstižně shrnuje Miroslav Novák v knize *Systémy politických stran*: „To, co V. Klaus nazýval „stranami volného, volebního typu“, odpovídá zhruba stranám kádrů (M. Duverger), stranám individuální reprezentace (S. Neumann), stranám notáblů (J. Charlot) a parlamentně volebním stranám (G. Sartori). Pokud v jedné chvíli V. Klaus předpokládal, že OF se přemění v tento typ strany, on sám dává přednost podle všeho „masové volební straně“ (G. Sartori), tj. „straně voličů“ (J. Charlot) neboli „straně pro všechny“ (O. Kirchheimer). Bere však především v úvahu, co je v dané situaci realizovatelné. Klausovi se rozhodně podařilo vytvořit velkou moderní (a nikoliv postkomunistickou) politickou stranu. Málokdo u nás si uvědomuje, jaký klíčový význam pro Českou republiku to má.“ (Novák, 1997: 35-36). Klaus však nepochybně neovlivnil ODS pouze tím, že jí vtiskl charakter „catch-all“ strany¹⁶. Ve velké míře také poznamenal ideologický základ ODS a program, který se soustřeďuje především na klasické liberální pojetí ekonomiky s důrazem na svobodu a nedotknutelnost soukromého vlastnictví, což také velmi výrazně ovlivnilo podobu české ekonomické transformace a privatizace, která je s ODS a postavou Václava Klause úzce spojována. Vedle toho ale do programu ODS vložil také onu konzervativní či neokonzervativní hodnotovou orientaci a umístil ji na pravou část politického spektra. Sám pak mnohokrát deklaroval, že inspirací při zakládání ODS

¹⁵ KDS ve volbách v roce 1990 kandidovala v koalici s lidovci a dalšími křesťansko-demokratickými subjekty. V letech 1990-92 měla vládní zastoupení, ovšem její volební koalice se rozpadla. Ve volbách 1992 již kandidovala v koalici s ODS a opět získala zastoupení ve vládě, ovšem její preference, jako samostatného subjektu, se v roce 1995 pohybovaly hluboko pod prahem volitelnosti.

¹⁶ Je zajímavé, že v souvislosti s pozdější snahou Josefa Zieleniece o „rozkročení ODS“ se také hovoří o přerod v „catch-all“ stranu, o vysvětlení se pokusím později (viz níže 2.2 a také kap. 5.).

pro něj byla britská Konzervativní strana a velkou oporu při tom hledal i v osobě bývalé britské premiérky Margaret Thatcherové. Na ustavujícím kongresu v Olomouci pak dokonce při diskusi o názvu strany padl také návrh „Konzervativní strana“, který byl však zamítnut, neboť byl již registrován pro stranu vedenou Jiřím Kotasem (Benešová, 2001: 18).

Klausovy politické postoje a náhledy na svět byly vždy systematicky utvářeny na základě znalosti děl předních filosofických a společenských myslitelů. Netajil se nikdy tím, že podle něj je pro každou oblast společenského života nejpřirozenější a nejzdravější tržní prostředí. To totiž, dle jeho názoru, nepatří pouze do ekonomické sféry. Zákony trhu lze dle jeho názoru stejně dobře uplatnit i na poli politickém, kde se střetávají jednotlivé zájmy a demokraticky spolu soupeří¹⁷, či v rovině idejí a světonázorů. Klausovu politickou filosofii a jeho představu o vhodném politickém uspořádání lze nejlépe vyjádřit citací z článku P. Fialy a F. Mikše: „Václav Klaus se v podstatě přiklání k pluralistickému modelu, který je do značné míry analogický tržnímu mechanismu. Je přesvědčen, že jakékoliv konkurující si zájmy (z hlediska teorie zprostředkování zájmů je důležité říct, že všechny zájmy jsou podle pluralistického přístupu potenciálně organizovatelné) mají v dlouhodobé perspektivě ve svobodné soutěži možnost uspět za předpokladu, že jsou ve společnosti respektována jistá pravidla, že je východiskem lidského chování individuální svoboda volby a paralelní existence a konkurence nejrozumnějších přístupů a pohledů. Instituce, která toto všechno umožňuje skloubit, se nazývá trh, a to nejen trh v úzce ekonomickém smyslu.“ (Fiala & Mikš, 1997: 8).

Význam a vliv Václava Klause na ODS se později stal také příčinou mnoha rozporů uvnitř této strany. Jeho ideologická vyhraněnost a nekompromisnost byla pro mnoho jejích představitelů problematická a byl rovněž považován za člověka, který do jisté míry polarizuje českou společnost. I to byl jeden z faktorů, který zasáhl do krize v letech 1996-97. Tomu se ale budeme věnovat později.

¹⁷ Klaus tak striktně odmítá všechny korporativistické modely společnosti, v nichž dochází k preferování určitých sdružených zájmů nad jiné (Fiala & Mikš, 1997).

Velkou výhodou pro ODS při jejím založení bylo také to, že vznikla v podstatě na troskách OF, stala se tak jeho hlavním pokračovatelem a byla tak i chápána veřejností. To jí umožnilo převzít celou strukturu místních OF, což byl velmi dobrý základ pro vytvoření masívní členské základny, neboť OF mělo své „pobočky“ rozprostřené často i na úrovni těch nejmenších obcí jako protiváhu rozsáhlé sítě buněk komunistické strany. I díky tomu ODS jako začínající strana měla již na konci roku 1991 necelých 19 000 členů (Benešová, 2001: 102), což u nově vzniklé pravicové strany bylo v postkomunistických zemích nevídané. Tento fakt lze chápat jako částečné potvrzení již zmíněné hypotézy Miroslava Nováka, že Václav Klaus ODS zakládal jako stranu typu „catch-all“, neboť rozsáhlá členská základna je pro ODS s mírnými výkyvy příznačná dodnes¹⁸.

Mohutná podpora OF a později nástupnické ODS však sebou nesla rovněž nutnost vhodné organizační struktury. Nutno připomenout, že právě nevyhovující „horizontální struktura“ OF byla i jedním z argumentů pro přeměnu hnutí ve standardní politickou stranu (Kyloušek, 2006: 245). Proto byla ODS vystavěna jako klasická hierarchická strana se strukturou vertikálně-horizontální, uspořádanou na čtyřech stupních¹⁹. Každý stupeň je pak horizontálně tvořen sněmem (na centrální úrovni se nazývá kongres) a radou, která rozhoduje v meziobdobí mezi konáním sněmu. Všechny úrovně kromě místní mají také kontrolní orgán (kontrolní a revizní komise) a smírčí výbor. Velmi podstatnou součástí organizační struktury ODS byla od počátku také manažerská síť, která zajišťuje přenos informací z centra k organizacím na všech úrovních²⁰. Lze konstatovat, že i díky této síti struktura ODS od samého počátku

¹⁸ Největší úbytek členů strana zaznamenala ODS právě v období krize a po následném odštěpení Unie svobody, kdy došlo ke snížení z cca 22 000 členů na 16 200. Od roku 1998 se počet členů opět jen navyšoval na dnešních přibližně 29 500 (Benešová, 2000: 102).

¹⁹ Centrální úroveň, regionální sdružení (odpovídá dnešním krajům), oblastní sdružení (odpovídá bývalým okresům), místní sdružení (úroveň obce).

²⁰ Organizační struktura ODS se v průběhu 90. let ještě proměňovala a ustálovala. Nejvíce se proměňovala struktura centrální Hlavní kanceláře ODS. Tyto změny rovněž souvisely s krizí v letech 1996-98 a také s problémy s financováním strany (Benešová, 2001: 103). Více k organizační struktuře ODS lze nalézt ve stanovách strany (<http://www.ods.cz/clenstvi/stanovy.php?row=1&col=4>, 06. 04. 2008) či v článku J. Kylouška *ODS a její vnitřní fungování* (Kyloušek, 2006).

vykazovala poměrně vysokou míru efektivity, což bylo také dobrým vkladem pro její začátky.

Působení ODS v období od jejího vzniku do voleb 1992 bylo velkou měrou ovlivněno ještě dohodou na udržení koalice s OH. Přesto už se strana začala orientovat na své vymezení se a s blížícími se volbami také soustředila svou pozornost na předvolební kampaň a program. Jak již bylo poznamenáno, od samého počátku byla ODS vnímána jako hlavní nositel ekonomických a politických reforem. Bylo to právě období mezi lety 1990-92, kdy se socioekonomická konfliktní linie transformace stala nejstěžejnější štěpnou linií české společnosti²¹ a dočasně tak nahradila tradiční dělení stranického systému na levici a pravici (Fiala & Hloušek, 2003: 20)²². A ODS sama se již v této době stavěla na stranu provedení radikálních a rychlých reforem, což deklarovala i ve svém prvním programovém prohlášení s názvem „Cesta k prosperitě“, schváleném na ustavujícím kongresu v Olomouci. Reformní étos ODS a také víra ve schopnosti jejího předsedy byly jistě velmi výrazným faktorem, který rovněž přispěl k její široké podpoře ze strany voličů, neboť do transformačního procesu vkládali své naděje lidé napříč společenskými vrstvami a napříč generacemi. Díky tomu mohla ODS minimálně ve volbách 1992 oslovit i sociální skupiny pro pravicovou stranu naprosto netypické (Cerha, 2007: 23). A tak přestože ODS měla do roku 1992 na vládní úrovni minimální zastoupení²³, její podpora ze strany veřejnosti byla velmi silná.

²¹ Náhled na proces transformace byl také jednou z příčin sporů uvnitř OF, neboť skupina liberálních ekonomů kolem V. Klause od počátku usilovala o provedení rychlé a radikální ekonomické transformace, kdežto jeho oponenti z řad reformních komunistů z roku 1968 a disidentů z intelektuální sféry požadovali nejprve vytvoření právního rámce a pomalou a mírnou transformaci (Viz také Balík, 2006: 145-146).

²² Miroslav Novák se domnívá, že štěpení levice vs. pravice se v českých zemích v zárodečné podobě projevilo již při volbách v roce 1992. Od této doby pak začalo stále více narůstat na významu, postupně dominovalo a stabilizovalo se, přičemž došlo zároveň ke zpevnění vztahu mezi sociální třídou a volbou stran. Sebedeklarace obyvatel na pravolevé ose je pak víceméně stabilní s mírným vychýlením doprava, přičemž v postojích a hodnotách obyvatel je tomu přesně naopak – část obyvatel hlásících se k pravici zastává levicové socioekonomické postoje (Novák, 1999: 136-137).

²³ Ve vládě ČSFR ODS zastupoval pouze Václav Klaus ve funkci ministra financí, ve vládě federální ČR pak Jan Stráský (místopředseda vlády), Milan Uhde (ministr kultury), Jiří Novák (ministr spravedlnosti), Igor Němec (ministr státní kontroly) a Karel Dyba (ministr pro hospodářskou politiku) (Balík, 2006: 301). ODS tak v prvním zhruba roce a půl své existence byla na vládní úrovni značně podreprezentována, přestože její zastoupení a podpora byly již poměrně silné. Naproti tomu OH bylo v této době silně nadreprezentováno (viz také výše „lánské dohody“).

Do voleb v červnu 1992 šla ODS s programem nazvaným „Svoboda a prosperita“, v němž jednak načrtla své zásadní postoje k nejdůležitějším oblastem a resortům politiky, vymezovala se vůči minulému režimu, hodnotila vývoj od r. 1989 a představovala své plány pro další volební období pro každý resort²⁴. Je samozřejmé, že v celé kampani a také v programu byl kladen důraz především na zmiňovanou reformu, změnu, transformaci. V dubnu 1992 byla také uzavřena smlouva mezi ODS a KDS o předvolební koalici, což bylo jedním z prvních kroků k pozdějšímu sloučení těchto stran.

V parlamentních volbách potvrdila koalice ODS-KDS pozici favorita a nejsilnější politické formace. Získala 33,9% hlasů ve volbách do Sněmovny lidu FS (48 z 99 mandátů), 33,43% hlasů ve volbách do Sněmovny národů FS (37 ze 75 mandátů) a 29,73% hlasů ve volbách do ČNR (76 z 200 mandátů)²⁵. Vítězství koalice ODS-KDS nebylo nikterak překvapivé, ovšem samotný výsledek překvapivý byl, neboť předvolební průzkumy předpovídaly této koalici výsledky pohybující se kolem dvaceti procent hlasů. Pavel Pšeja ve svém příspěvku v knize *Občanská demokratická strana a česká politika. ODS v českém politickém systému v letech 1991-2006* tento výsledek hodnotí takto: „Parlamentní volby 1992 tak de facto znamenaly, že se ODS takřikajíc „přes noc“ z pozice významné, leč nedominantní strany dostala do postavení jasně vůdčího subjektu stranického systému České republiky, který si osvojil pozici hlavního pólu a od té doby ji neopustil. Zmíněné volby proto v tomto smyslu představují zásadní milník ve vývoji ODS; navíc svou roli zde hrál i psychologický aspekt onoho (zdánlivě) prudkého vzestupu. Do éry po těchto volbách tudíž ODS vstupovala jako subjekt s výjimečně pevnou pozicí a potenciálem ji dále rozvíjet.“ (Pšeja, 2006: 10).

ODS tak do povolebního vyjednávání vstupovala jako hlavní aktér.²⁶ Na republikové úrovni sestavila koaliční vládu s KDS, ODA a KDU-ČSL, přičemž získala deset ministerských křesel z devatenácti a předsedou této vlády se stal Václav

²⁴ Viz <http://www.ods.cz/volby/programy/1992.php>, 06. 04. 2008

²⁵ www.volby.cz

²⁶ Výsledky v pořadí druhého Levého bloku se pohybovaly kolem 15%. Ostatní strany získaly méně než 8% (Fiala & Hloušek, 2003: 21).

Klaus. Na federální úrovni pak vstoupila do koalice se slovenským HZDS a s KDU-ČSL. Zde získala čtyři křesla z devíti a předsedou vlády se stal Jan Stráský (Benešová, 2001: 100).

2.2 ODS v politickém systému ČR v letech 1992 – 1996

2.2.1 Rozpad federace. Postavení ODS v rámci vládní koalice v letech 1992-1996 – stručný vývoj

Pavel Pšeja považuje období první Klausovy vlády za „zlatou éru ODS“ (Pšeja, 2006: 10). Z velké části má jistě pravdu, neboť pozice, kdy měla ODS většinu hlasů ve vládě, silné zastoupení v parlamentu²⁷ a proti sobě nekonsolidovanou opozici dvou extrémních a tří malých stran, byla pro ni opravdu velice výhodná. Ovšem přesto bylo toto období pro ODS v mnoha ohledech problematické. Neboť koaliční vládnutí jí přinášelo mnoho konfliktních momentů a strana se nevyhnula ani ostrým vnitrostranickým diskusím ohledně dalšího směřování či aférám jak vlastních politiků, tak politiků koaličních partnerů. A ani ona zdánlivě ochabla a paralyzovaná opozice nepřispěla rozhodně k hladkému průběhu vládní pozice ODS v letech 1992-96, neboť s nástupem Miloše Zemana do čela ČSSD došlo ke konsolidaci této strany pohlcením několika dalších marginálních středolevých stran, včetně parlamentní LSU, a přetažením voličského elektorátu ostatním formacím středolevého a levého charakteru i za pomoci několika nových výrazných osobností, které v této době rozšířily řady ČSSD. To vše posílilo její význam a sebevědomí, což se projevilo v postupném narůstání razance protivládní rétoriky a kritiky vládní politiky především ústy Miloše Zemana.

²⁷ Koalice se v ČNR (ČNR se na základě nového ústavního textu vznikající ČR automaticky stávala od data 1. 1. 1993 Poslaneckou sněmovnou PČR) po volbách mohla opřít o podporu 105 poslanců, na konci volebního období to bylo dokonce 113 poslanců (Benešová, 2001). S touto podporou tak byla de facto nejstabilnějším kabinetem v historii ČR, nepočítáme-li období tzv. „opoziční smlouvy“ za vládní spolupráci.

Po volbách 1992 již vlády na národní úrovni měly jednoznačně větší význam než vláda federální. Samotný fakt, že v české vládě usedli tři předsedové koaličních stran²⁸ ze čtyř, toto tvrzení dokazoval. Slovenská reprezentace vedená kontroverzním uskupením HZDS již zcela otevřeně dávala najevo svou snahu o co největší díl autonomie pro Slovenskou republiku, ba dokonce své úsilí o odtržení, a vše směřovalo k zániku ČSFR. Navíc spolupráce tak odlišných stran, jakými byly ODS a KDU-ČSL na jedné straně a HZDS²⁹ na straně druhé, na federální úrovni nebyla téměř možná. Proto nutně následovala dohoda o pokojném rozdělení federace na dva státy k 1. 1. 1993 a federální vláda se stala v podstatě vládou „likvidační“. Ne vždy však bývá situace po volbách 1992 hodnocena takto realisticky a ODS byla a je dodnes často kritizována za „rozbití ČSFR“. Hodnocení toho, do jaké míry je toto tvrzení pravdivé zde však nebudu provádět³⁰.

Problém rozdělení federace na dva nové státy však nebyl tím nejkonfliktnějším momentem, kterým Klausova první vláda musela projít. Naopak lze říct, že přes veškeré pesimistické předpovědi proběhlo oddělení ČR a SR poměrně hladce a česká vláda a čeští ministři ve federální vládě, přestože ODS³¹ do posledních chvil deklarovala úsilí o zachování společného státu³², vycházeli slovenskému úsilí o samostatnost poměrně

²⁸ Václav Klaus (ODS) – premiér, Jan Kalvoda (ODA) a Josef Lux (KDU-ČSL) – vicepremiéři.

²⁹ HZDS bývá považováno za populistické levicově-nacionalistické hnutí (Vodička & Cabada, 2003: 123). Ve volbách do Sněmovny lidu i Sněmovny národů FS získalo shodně téměř 33% hlasů (v SL tento výsledek představoval 24 mandátů z 51 slovenských, v SN pak 33 mandátů ze 75 slovenských). Ve volbách do SNR to bylo dokonce 37% hlasů (74 mandátů ze 150) - <http://www.statistics.sk>.

³⁰ Je pravdou, že většina občanů tehdejší ČSFR si rozpad státu nepřála, ale na druhou stranu ve volbách na Slovensku hrála poměrně silnou roli nacionalistická linie transformace a ovlivnila jejich výsledky ve prospěch stran usilujících o co největší míru autonomie. Více k aspektům rozdělení federace viz Vodička, K., & Cabada, L. (2003). *Politický systém České republiky*. Praha: Portál. Str. 115-131.

³¹ Pro ODS rozdělení federace také znamenalo ukončení snah o vytvoření slovenské odnože ODS (k 5. 5. 1992 měla 456 členů a 30 místních sdružení) a její oddělení od české mateřské strany. ODS ve volbách 1992 na Slovensku postavila společnou kandidátku se slovenskou DS (ODS zde vedla také modifikovanou kampaň a vydala předvolební materiály ve slovenštině a maďarštině). Tato předvolební koalice však ve volbách nebyla příliš úspěšná. Po rozpadu federace slovenská ODS vstoupila do široké integrace stran v čele s DS (Benešová, 2001: 24-25).

³² Ještě na konci března 1992 Výkonná rada ODS deklarovala, že „odmítá spojovat parlamentní volby s otázkou rozpadu čs. federace“ a „vstupuje do voleb s předpokladem společného státu a chce se ucházet o důvěru při jeho budování“ – viz <http://www.ods.cz/press/zprava.php?ID=1541>, 08. 04. 2008.

Ve volebním programu pak měla zvláštní oddíl věnující se státoprávnímu uspořádání, z něhož vyplývá úsilí o zachování federativního uspořádání státu s jasně vymezenými kompetencemi federace. Rozdělení

konstruktivně vstříc. Byly tu však mnohem hlubší, vnitřní problémy a spory, které české vládě, jež ve stejném složení pokračovala i po rozdělení státu, značně ztěžovaly výkon jejího mandátu a které byly dlouhodobější. Politolog Ladislav Mrklas (Mrklas, 2006: 24-28) rozlišuje čtyři minimální zdroje napětí uvnitř vládní koalice, které mezi negativními vlivy na vládnutí v té době dominovaly. Jednak to byly programové neshody mezi koaličními partnery týkající se zejména problematiky církevních restitucí (spory s KDU-ČSL), územně-správního uspořádání, naplnění druhé komory českého parlamentu (prozatímní složení a volební systém), reforem sociálního a důchodového systému a jiné³³.

Druhý zdroj souvisel s rozdělením křesel ve vládě, neboť dominantní postavení ODS v poměru 10:9³⁴ jí zajišťovala, přestože této možnosti často nevyužívala, prosazení její vůle i přes nesouhlas ostatních koaličních partnerů. To bylo problematické zejména při snaze ODS privatizovat církevní majetek, který KDU-ČSL hodlala církvím navrátit. KDU-ČSL tehdy dokonce pohrozila odchodem z vlády.

Za třetí zdroj vládních konfliktů označuje L. Mrklas samotný fakt spolupráce sobě programově blízkých stran, které se orientovaly na podobné skupiny voličů. To vnášelo napětí především do vztahu mezi ODS a ODA, neboť program a cílová skupina těchto stran byly velmi podobné³⁵.

Čtvrtým zdrojem rozbrojů mezi koaličními partnery byla již zmiňovaná absence silné a jednotné prosystémové opozice, kterou se snažily suplovat menší koaliční strany a vytvářely tak vnitrokoaliční opozici, která velmi tvrdě napadala především politiku

státu zde ODS připouští pouze tehdy, pokud by to bylo nevyhnutelné: „Usilujeme o zdokonalení současného modelu federace: naším cílem je federace, vybavená vlastními, neodvozenými pravomocemi. Pouze pokud by se ukázalo, že ji za nynějších podmínek nelze uskutečnit, jsme ochotni smířit se s rozdělením státu.“ – viz <http://www.ods.cz/volby/programy/1992/program.php?kap=3>, 08. 04. 2008.

³³ Postoje, které zaujímal ODS k jednotlivým sporným bodům vládní agendy, a stručný popis těchto momentů a koaličních vyjednávání lze nalézt také v *Kronice ODS* od Libuše Benešové (Benešová, 2001: 31-32)

³⁴ L. Mrklas poznamenává, že i přes svou většinovou převahu v kabinetu byla ODS podreprezentována, neboť dle zastoupení v PS PČR jí náležel 63% podíl ministerských křesel. Ve skutečnosti jich obsadila 52,5% (Mrklas, 2006: 23).

ODS a její kauzy. „Tiskové konference ODA jsou místem častého útočení na ODS. KDU-ČSL zase často vydává po jednáních vlády rozdílná stanoviska od oficiálního usnesení vlády. Josef Lux požaduje v červnu 1994 setkání s analýzou a bilancováním dvouleté působnosti koalice.“ (Benešová, 2001: 33). KDU-ČSL se navíc „pod vedením Josefa Luxe postupně profilovala jako centristická formace se sociálněji orientací v oblasti ekonomické a sociální politiky a zastávala zároveň konzervativní a morálně-kulturní postoje“ (Mrklas, 2006: 26-27)³⁶. Jak poznamenává L. Mrklas, KDU-ČSL si byla vědoma toho, že bez ní nebude ani v dalším období prakticky možné vládnout. A svou sociální rétorikou víceméně otevřeně naznačovala, že do budoucna nevyklučuje ani spolupráci se silicí ČSSD. To jí dodávalo na významu.

Vedle těchto vnitrokoaličních neuralgických bodů zde existovaly také vnější faktory, které měly výrazně negativní vliv na průběh vládnutí tohoto kabinetu. Byl to především již popsáný vzestup sociální demokracie pod novým vedením pragmatického křídla Miloše Zemana, které prosazovalo politiku razantní opozice a integrace stran levého středu. „Po Zemanově nástupu získala ČSSD novou dynamiku a velmi rychle se stala nejsilnější opoziční stranou, když postupně obsazuje prostor od politického středu doleva, kde získává hlasy slábnoucích a rozpadajících se opozičních stran (LB, LSU, HSD-SMS)...soustřeďuje se na tvrdou kritiku vlády za dosavadní postup ekonomické reformy, rozpad společného státu, narůstající sociální problémy, korupci apod. Pro koordinaci demokratické opozice vzniká v roce 1993 Realistický blok. Sociální demokracie se ve volebním období 1992-1996 stává hnací silou sdružování demokratické levicové opozice; významnou roli zde nepochybně sehrál Miloš Zeman“ (Vodička & Cabada, 2003: 218).

³⁵ Problematice tzv. dualismu na pravici v první polovině 90. let se budu věnovat v části pojednávající o vnějších faktorech krize uvnitř ODS.

³⁶ Bohumil Pečinka za změnu strategie a rétoriky KDU-ČSL vidí ještě jednu příčinu. Na konci roku 1994 totiž tato strana prošla sérií skandálů svých dvou ministrů a její preference klesly až na čtyři procenta, to byl dle jeho názoru zásadní důvod pro opuštění pravicové orientace strany. Cyril Svoboda spolupráci s pravici ze začátku 90. let pak v roce 1999 označil za záměrný tah, který měl lidovce očistit od stigmatu strany komunistické Národní fronty, a lidoveckou stranu přiřadil do levostředé pozice na pravolevé škále politického spektra (Pečinka, 2000: 77).

Spíše vedlejším, ale zároveň dlouhodobějším problémem první vlády pod vedením ODS a hlavně problémem ODS samotné byl v této době prozatím pomalu narůstající spor s neformálním seskupením osobností, které Bohumil Pečinka nazývá jako „druhou politickou sílu“ (Pečinka, 2000: 72-74). Za jejího hlavního představitele byl a je všeobecně považován tehdejší prezident Václav Havel a tato skupina se převážně rekrutovala z druhé nástupnické formace OF, tedy z OH. Z velké míry lze tento spor charakterizovat jako spor idejí a myšlenkových konceptů politické a nepolitické politiky. Ale nutno podotknout, že se často promítal i do každodenní politické praxe a pokračoval během celých 90. let³⁷.

2.2.2 Vývoj uvnitř ODS, první rozpory a diskuse o politickém programu strany

Období první vlády samostatné České republiky bylo také obdobím, kdy se začaly projevovat první spory uvnitř samotné ODS. Únosnou mez však začaly překračovat až v druhé polovině funkčního období vlády a gradovaly krizí uvnitř strany na konci roku 1997 a následně jejím rozštěpením. Lze tedy předběžně tvrdit, že tato krize měla daleko hlubší kořeny, neboť pokud stejně jako Pavel Pšeja (Pšeja, 2006: 12) tyto spory personifikujeme na střet mezi Václavem Klausem a prvním místopředsedou ODS Josefem Zieleniecem, můžeme pozorovat, že obdobně jako v roce 1994, kdy se napětí uvnitř strany poprvé projevilo výrazněji, tak i na konci roku 1997, kdy krize vrcholila, stáli tito politici na opačných pólech sporu.

Podstata rozporů uvnitř ODS se však do roku 1997 ještě lehce proměnila, čímž také dva proudy, které proti sobě na konci tohoto roku stály, vykrytalizovaly. Mezi první sporné momenty, kdy se projevil odlišný názor J. Zieleniece na věc, patřila nepochybně diskuse o potřebě či nutnosti vzniku dlouhodobého politického programu ODS a pak také o programu samotném (Pšeja, 2006: 12). Podstata tohoto sporu by se dala charakterizovat jako střet křídla zastánců linie nastoupené Václavem Klausem, tedy

³⁷ Spor bývá často personifikován na ideový střet mezi Václavem Klausem a Václavem Havlem (a v druhé řadě mezi jejich příznivci) a jako takový v moderních dějinách ČR přežívá dodnes. Vzhledem tomu, že se mu budu ještě podrobněji věnovat v části pojednávající o vnějších faktorech krize uvnitř ODS, nebudu zde jeho charakteristiku více rozvádět.

linie strany přísně pravicové, zaměřené na širší pravicově orientované vrstvy voličů, a stoupců jakéhosi rozkročení strany, jejího ideologického rozmělnění a ještě většího vykročení do pravé části ale hlavně blíže ke středu politického spektra. Tento spor uvnitř ODS rezonoval víceméně již od voleb 1992 a v diskusi o politickém programu se odrazil asi nejsilněji. Z velké části to byl také spor o samotného Václava Klause, protože ODS bylo médií, veřejností i jejími politickými konkurenty vyčítáno, že je stranou založenou na jednom muži, potažmo vůdci³⁸. A tato kritika se samozřejmě přenesla i do samotné ODS a stala se příhodnou argumentací pro Klausovy vnitrostranické oponenty, kteří usilovali o vyhlazení oné ostré hrany mezi příznivci a odpůrci strany a o uplatnění větší míry pragmatismu ve vnější politice ODS. Největším z Klausových kritiků v tomto ohledu byl právě Josef Zieleniec, který již v roce 1993 k přílišnému upnutí ODS na Klause v rozhovoru pro Český deník poznamenal: „ODS je strana..., v níž se vůle strany do značné míry formulovala především jako vůle předsedy. Nemyslím samozřejmě, že by v ní byly autoritativní formy moci, ale autorita pana předsedy byla taková, že rozhodnutí byla nesmírně ovlivněna jeho osobností...ODS tedy začíná zrát a začíná se postupně stávat stranou s klasickým mechanismem moci. Protože strana má širší ideologický základ, začínají v ní na bázi spřízněnosti názorů existovat různé aliance.“³⁹

Josef Zieleniec se poprvé pokusil prosadit ideu dlouhodobého politického programu na IV. Kongresu ODS na podzim roku 1993 v Kopřivnici. Jeho záměrem bylo vytvořit stěžejní dokument programatiky strany, do nějž by promítl své představy o větším ideologickém rozkročení strany a utlumení její programové vyhraněnosti (Mareš, 2006: 127). Proti Zieleniecovu návrhu se však postavil Václav Klaus s tím, že ODS takový program ještě nepotřebuje a že by měla zůstat ideologicky pevně ukotvenou stranou, v této fázi vývoje ještě stále definovanou svým reformátorským étosem (Cerha, 2007: 31).

³⁸ Byla to především ODA, která již v předvolební kampani v roce 1992 za účelem přetažení části voličstva ODS na svou stranu na sebe upozorňovala jako na alternativu, která umožňuje promítnutí více hlasů do své politiky. Na svých plakátech se pak prezentovala heslem „Nejsme stranou jednoho muže“.

³⁹ Nejsm šedá eminence (Rozhovor s J. Zieleniecem) (1993), Bulletin ODS, č. 15, str. 4. Přetištěno z Českého deníku, 13. srpna 1993. Archiv HK ODS

Diskuse kolem politického programu ODS však během roku 1994 stále více gradovala a o jeho vznik začalo usilovat více osobností. To ovlivnily především dvě skutečnosti: jednak to byl stagnující charakter preferencí ODS a také rostoucí pochyby, zda je politika ODS skutečně soudržná a vhodně koncipovaná (Pšeja, 2006: 12). To dokládá i fakt, že se k požadavku po vytvoření stěžejního programového materiálu připojil také Miroslav Macek, když ještě před konáním V. kongresu 19. září 1994 předložil Výkonné radě ODS tzv. Nultou variantu návrhu politického programu⁴⁰.

Na V. Kongresu ODS, konaném v prosinci 1994 v Karlových Varech předložil J. Zieleniec návrh usnesení na vytvoření politického programu, který by se stal základem pro tvorbu programu pro parlamentní volby v roce 1996 (Benešová, 2001: 37). „Náš razantní způsob řešení zejména ekonomických problémů byl začátkem 90. let důvodem významné většiny podpory pro ODS. Oslovila každého třetího voliče... a díky tomu se stala vládnoucí stranou. V dnešních podmínkách však již není možné sjednotit takový počet voličů kolem jednoho vyhraněného pohledu na věci veřejné. Strana, která aspiruje na přízeň nejméně každého třetího občana, musí být stranou, která snese vedle sebe lidi konzervativně laděné i ty, kteří mají liberálnější pohled na život. Měli bychom hledat něco, co bych nazval nejmenším společným jmenovatelem. Domnívám se, že bychom při jeho hledání měli vyjít z tradičních hodnot této společnosti,“ pronesl Zieleniec na kongresu⁴¹. Zieleniecova představa tak byla, ještě více než Klausova, velmi blízká myšlence vytvoření „catch-all“ strany, neboť jak na konferenci Regionálního klubu Mladých konzervativců v Brně poznamenal B. Pečinka (MK RK Brno, 2001: 28), Zieleniec usiloval o integraci celé české pravice ve formaci podobnou německé CDU-CSU, která by zahrnovala jak křesťansko-demokratický proud, tak silně liberálně-občanský proud⁴². Z výše uvedené citace z knihy Miroslava Nováka však vyplývá⁴³, že

⁴⁰ Macek, M. (1994): Nultá varianta politického programu. Bulletin ODS, č. 10, str. 2-3. Archiv HK ODS – Mackův návrh se ovšem od Zieleniecova značně odlišoval. Usiloval spíše o psaný „ideologický rámec“ politiky ODS, nikoliv o „návod pro řešení každodenní politiky“. Dle L. Benešové Macek jako základ pro svůj návrh použil předvolební program z roku 1992 (Benešová, 2001: 36).

⁴¹ Projev místopředsedy ODS Josefa Zieleniece (1995), Bulletin ODS, č. 1, str. 8. - Archiv HK ODS

⁴² Tuto představu se později v reakci na vznik tzv. opoziční smlouvy pokusili de facto realizovat představitelé některých pravicových stran založením tzv. Čtyřkoalice, která sdružovala KDU-ČSL, Unii svobody (ta byla z velké části tvořena bývalými členy ODS po jejím rozštěpení), Demokratickou unií a ODA. Tento pokus o integraci malých pravicových sil však skončil nezdarem, neboť již v senátních

V. Klaus ODS zakládal jako stranu „catch-all“ typu, ovšem je nutné podotknout, že Klausova představa byla o něco více ideologicky vyhraněná a ODS dle něho měla mít pevnější, konzervativně-liberální („thatcherovské“) hodnotové ukotvení na pravolevé škále. Skutečnost, že v prvních letech své existence získala charakter „catch-all“ strany lze vysvětlit i tím, že Klausův koncept byl opravdu výrazně ovlivněn charakterem britské Konzervativní strany M. Thatcherové, který balancoval mezi ideologickou vymezeností a rozsáhlou voličskou podporou a dokázal si tak získat podporu i tradičních labouristických voličských skupin⁴⁴. Velký vliv na tendování ODS k všelidovému typu strany měl však i fakt, že se mohla opřít o svůj reformní nádech, do něhož vkládali své naděje široké vrstvy obyvatel, a že tradiční chápání pravolevé stupnice u nás nebylo ještě tolik všeobecně zakořeněné. Zieleniec ovšem varoval před příchodem posttransformačního období, kdy bude nutné řešit mnohem hlubší reformy (nejen ekonomické), které budou vyžadovat „rozšíření programového obzoru ODS“, pokud si ODS chce zachovat tak širokou podporu⁴⁵. Zároveň také vyzval k výraznějšímu rozšíření členské základny, neboť dle jeho názoru ve srovnání se západními stranami, s nimiž se ODS chtěla měřit (jmenovitě právě CDU), počet jejich členů dosahoval relativně malého množství.

Zieleniecovo úsilí o vznik politického programu získalo nakonec na V. kongresu i přes Klausův odmítavý postoj podporu. Zieleniecovy představy o novém konceptu strany tak dočasně zvítězily. „Dočasné a v mnoha ohledech podmíněné vítězství koncepce „rozstročené ODS“ lze vyzkoušet i na tom, že na témže kongresu bylo přijato usnesení, podle něhož se ODS má do parlamentních voleb soustředit především

volbách v roce 2002 mnozí představitelé KDU-ČSL instruovali své voliče k udělování preferenčních hlasů na kandidátce 4K primárně zástupcům KDU-ČSL. Reliktem 4K, která se ve volebním období 2002-2006 rozpadla, zůstalo spojení stran US a DEU (integrovaly se v roce 2001 v US-DEU a 4K pak pokračovala pod názvem Koalice), které se ovšem ve volbách v roce 2006 nedostalo přes 5% volební klauzuli. Více viz (Vodička & Cabada, 2003: 222-231).

⁴³ Viz výše oddíl 2.1 – citace z knihy *Systémy politických stran*.

⁴⁴ To bylo velkou měrou umožněno také dostředivostí britského bipartismu, v němž je pro strany snadnější oslovit širší okruhy voličů.

⁴⁵ Je ovšem zajímavé, že i přes Zieleniecovo varování si ODS podporu necelé třetiny obyvatelstva udržela s mírnými výkyvy téměř ve všech parlamentních volbách, v posledních volbách v roce 2006 se její podpora přiblížila dokonce 35%. Nabízí se tak otázka, zda po odchodu V. Klause z čela ODS opravdu nakonec nedošlo k lehkému ideologickému rozmělnění (k tomuto tématu více Cerha, 2007).

na problematiku sociální politiky“ (Cerha, 2007: 33). Vytváření samotného politického programu však provázely bouřlivé diskuse, v nichž samozřejmě nezanikal ani hlas zastánců oné „ideologické linie“, a jeho definitivní podoba se tak od původních Zieleniecových představ poněkud lišila⁴⁶ a byla jakýmsi kompromisem mezi oběma tehdejšími proudy v ODS. Výchozí text vytvořil tehdejší blízký spolupracovník J. Zieleniece, Hynek Fajmon⁴⁷, a jeho návrh J. Zieleniec převzal a dal jej k připomínkování výkonné radě i širší členské základně. Velmi zajímavý postoj k politickému programu zaujal Václav Klaus, který do jisté míry popřel své přesvědčení o nutném ideologickém vyhranění ODS, když vyzval k tomu, aby byl politický program dokumentem „co nejobecnějším“ a za dobrý příklad označil paradoxně ČSSD, která je budována jako „konglomerát všech zájemců“, což dle Klause v blízké budoucnosti bude „silou této strany, protože její nevyhraněnost jí umožní spojit podporu velmi protichůdných skupin ve společnosti... To bude obzvláště důležité pro období prosperity, kdy volič nemá obavu o svou budoucnost, nehledá vůdce který ho vyvede z problémů, ale stranu, která mu slíbí, co chce momentálně slyšet“.⁴⁸ Těmito vyjádřeními se Klaus ve svém náhledu na politický program silně přiblížil pragmatickému proudu uvnitř ODS. Částečně to bylo způsobeno jednak i tím, že si nepřál rozpolcení uvnitř strany. Zároveň však také jistě stál o udržení silné podpory ODS a nechtěl, aby navenek působila jako strana urputně hájící nějakou ideologii, obzvláště v kontrastu k tehdy již veřejností výrazněji podporované ČSSD. František Cerha se navíc domnívá, že ač se to

46 To potvrzuje i skutečnost, že se s jeho vznikem nakonec smířil i samotný Klaus. Na VI. kongresu k otázce politického programu řekl: „Jsme přesvědčeni..., že v sobě máme dostatečně silný kompas, který nám dává základní návod kudy jít, a proto se nás dotkla nedávná slova o našem údajném, podle počasí se měnícím pragmatismu. I pro možnost snadného odmítnutí těchto výtek, ale hlavně sami pro sebe jsme si v roce 1995 napsali Politický program ODS. Tím jsme splnili úkol z minulého kongresu. Měli jsme sice tehdy nestejně názory na potřebnost tohoto programového dokumentu, ale mohu říci, že se do jeho přípravy pustili všichni a že vzniklo skutečně kolektivní dílo, které na straně jedné rekapituluje a na straně druhé nově formuluje naše základní ideové postoje.“ – Projev Václava Klause na VI. Kongresu ODS (1995). Bulletin ODS, č. 18, str. 10. Archiv HK ODS. Přesto však dle M. Mareše na Politický program část členů ODS po odchodu Zieleniece ze strany začala nahlížet s nedůvěrou jako na „Zieleniecovu znamení“ (Mareš, 2006: 128).

47 Ten patřil však podle M. Mareše spíše k thatcherovsky orientovanému proudu v ODS (Mareš, 2006: 127).

48 Citace pocházejí z dokumentu Klaus, V. (1995): *Poznámky k politickému programu ODS*. 5. března 1995. Archiv HK ODS.

příliš nezdá, představy Klause a Zieleniece se v mnoha ohledech překrývaly⁴⁹ a Klausův posun mohl být také pouhou jeho snahou „být při tom“, být při tvorbě politického programu, ač se mu předtím tolik bránil. Cerha také poznamenává, že podstatou celého sporu mezi Klausem a Zieleniecem nebyla otázka, zda z ODS vybudovat „catch-all“ stranu, ale šlo spíše o to, „jak toho dosáhnout s ohledem na míru ideologičnosti strany“. Zieleniec chtěl jít cestou rozmělněného programu, v němž by si každý našel to své a s nižší mírou ideologického apelu. Klaus chtěl spíše program jasně vymezený, silně pravicový, který by na svou stranu široké vrstvy uměl přilákat a přesvědčit je o své správnosti (Cerha, 2007: 37).

Nakonec byla definitivní verze politického programu⁵⁰ přijata na VI. Kongresu ODS v listopadu 1995 v Hradci Králové. ODS se v něm v podstatě znovu přihlásila k hodnotám, které stály u jejího vzniku a ke svému liberálně-konzervativnímu charakteru. Program při tom „vycházel z toho, že po skončení transformace bývalé komunistické společnosti ve společnost otevřenou a svobodnou je třeba znovu představit základní myšlenky pohledu na svět“ (Mareš, 2006: 128). Kompromis kolem věci politického programu však klid do vztahu Václava Klause a Josefa Zieleniece nepřinesl. I když vzájemné projevy negativních emocí nebyly stále tolik výrazné (bylo to způsobeno také blížícími se volbami v roce 1996), média se snažila upozorňovat na jakékoliv nepatrné náznaky sporu, neboť již v této době byla averze mezi Klausem a Zieleniecem všeobecně známá a byla mediálně atraktivním tématem.

Jednou z významnějších událostí vnitrostranického vývoje v letech 1992-1996 byla již zmiňovaná integrace ODS s KDS. Jejich spolupráce na vládní úrovni probíhala výrazně lépe než s ostatními koaličními partnery a obě strany kalkulovaly s tím, že budou spolupracovat i v budoucnu a do dalších voleb půjdou opět v koalici, přestože část KDS usilovala spíše o přiblížení se KDU-ČSL. V prosinci 1993 nahradil v čele

⁴⁹ Proto se nabízí také otázka, do jaké míry byl střet mezi Klausem a Zieleniecem konfliktem ideovým, popř. konfliktem o podobu strany, a zda v něm nešlo také z velké části o vnitrostranický mocenský boj.

⁵⁰ Politický program je umístěn na webu ODS: http://www.ods.cz/ods_se_predstavuje/program_1995.php. 13. 04. 2008. Program sestává z Preambule a z částí: „Na co navazujeme?“, „Místo České republiky ve světě“, „Občan a stát“, „Společnost občanů a její instituce“ a „Tržní hospodářství“.

KDS Václava Bendu⁵¹, jemuž byl přičítán hlavní podíl na stagnaci preferencí strany na úrovni kolem 1%, o generaci mladší Ivan Pilip. To však ke změně trendu v preferencích strany nevedlo. „Nepodařilo se překonat image strany katolických intelektuálů, stojící programaticky i ideologicky mezi tradiční českou katolickou stranou KDU-ČSL a občanskými formacemi, což byla pozice přitahující jen velmi omezenou skupinu voličů“ (Fiala & Hloušek, 2003: 23). Proto se KDS uvolila ke sloučení s jinou politickou stranou. V úvahu logicky připadala právě KDU-ČSL nebo ODS. Ovšem s lidoveckou stranou měla od počátku 90. let KDS poměrně nevyjasněné vztahy⁵². Proto se obrátila spíše na ODS a během roku 1995 se začala připravovat na sloučení. V červnu roku 1995 byla podepsána integrační smlouva mezi oběma stranami, přičemž ještě před samotnou fúzí se KDS sloučila s částí KAN⁵³. Od podpisu smlouvy se představitelé ODS i KDS účastnili jednání druhé partnerské strany vždy s poradním hlasem. Definitivně smlouvu schválily obě strany na svých podzimních kongresech, které se konaly ve stejných dnech v Hradci Králové (ODS) a ve Svitavách (KDS), přičemž obě strany byly informovány o jednání té druhé. Konečná fáze začlenění KDS do ODS se odehrála na jaře 1996 v rámci příprav na parlamentní volby. Menšinový proud v KDS kolem Pavla Tollnera s integrací nesouhlasil a přešel do KDU-ČSL. V rámci ODS získali představitelé KDS poměrně silné postavení a garanci dobrých pozic na kandidátkách pro volby do PS PČR 1996⁵⁴ (Fiala & Hloušek, 2003: 23). Pro ODS sloučení s KDS znamenalo „spíše jen personální posílení a především utužení vlastní představy, že tak bylo stvrzeno její „image“ strany založené širěji, jež se neopírá jen o

⁵¹ V. Benda byl jednou z nejvýraznějších postav slabého křesťanského proudu českého disentu.

⁵² KDS stála více napravo od původní ČSL a její předseda Benda odmítal postavení „odborové organizace katolické církve“. Ve volbách 1990 kandidovaly obě křesťanské strany v koaličním uskupení pod názvem KDU ještě společně se slovenským KDH a dalšími malými konzervativně laděnými uskupeními. Po volbách se tato koalice ovšem rozvolnila, obzvláště po skandálu o údajné spolupráce předsedy ČSL s StB, a integrace těchto malých stran ztroskotala. Lidovci však následně po nástupu Josefa Luxe do čela strany v září 1990 porušili dohodu o tom, že ani jedna ze zbylých stran nebude používat označení KDU a připojili tuto zkratku ke svému názvu, což znamenalo i integraci se zbytkem této koalice. To výrazně narušilo jejich vztah s KDS, která se od té doby začala orientovat na spolupráci s ODS, a zapříčinilo to vznik tzv. křesťanského dualismu v první polovině devadesátých let. (Vodička & Cabada, 2003: 222-223), (Pečinka, 2000: 76-77).

⁵³ Do KDS přestoupilo asi 60% místních klubů KAN (Benešová, 2001: 39)

⁵⁴ Více viz Návrh smlouvy o procesu integrace mezi ODS a KDS (KAN) (1995). Bulletin ODS, č. 12, str. 30-31. Archiv HK ODS

program hospodářský. Z hlediska zisku voličských hlasů její integraci s KDS nelze považovat za přínosnou“ (Pšeja, 2004: 461).

V průběhu let 1992-1996 si ODS, ale také její koaliční partneři rovněž prošli již mnoha skandály a politickými kauzami, v nichž byly tyto strany a zvláště mnozí jejich představitelé obviňováni ze zneužívání moci, korupčního jednání, či z užívání nekalých praktik v politické soutěži. Tyto aféry souvisely především s procesem první fáze transformace politického a ekonomického systému, a tedy s privatizací velkých státních podniků a státního majetku⁵⁵. Vedle toho byli také mnozí politici viněni ze zneužívání bezpečnostních složek státu. K tomu došlo například v tzv. aférách s Bezpečnostní a informační službou (BIS) v roce 1995, kdy Jan Kalvoda obvinil její vedení v čele s ředitelem BIS Stanislavem Devátým, nominovaným ODS, z vyhledávání a shromažďování materiálů o parlamentních stranách. Devátý Kalvodova tvrzení samozřejmě vyvracel a vyšetřování celé kauzy i závěry vyšetřovací parlamentní komise k této kauze vyzněly do prázdna (Benešová, 2001: 37-39). Ostatně podobným způsobem dopadla velká většina skandalizací jednotlivých politiků, neboť velmi často bylo dohledávání důkazů k těmto případům velmi složité.

Vyvrcholením těchto afér pak bylo odhalení nesrovnalostí ve financování všech stran koalice na jaře 1996, když odevzdaly do Poslanecké sněmovny PČR své zprávy o hospodaření za předchozí rok. Ve zprávě ODS, ale i ve zprávě ODA a KDU-ČSL totiž figurovaly silně podezřelé zdroje stranických financí a největší sponzorské dary tyto strany měly získat od neznámých dárců a také od dárců ze zahraničí. ODS nakonec byla nucena přiznat, že za jmény zahraničních sponzorů Lájose Bácsa a Radživa Sinhy, jejichž dary čítaly hodnoty 7,5 milionů korun, stojí pravděpodobně jiní, neznámí sponzoři. To vše vedlo samozřejmě ke spekulacím o původu těchto peněz a také k různé kritice ze strany opozice, především pak ČSSD. ODS tak byla napadána hlavně za své

⁵⁵ Z afér týkajících se ODS vzpomeňme alespoň kauzu podnikatelských aktivit Miroslava Macka ze září 1992, kdy společnost, v níž měl vlastnický podíl, v privatizaci získala rozsáhlý nemovitý majetek. Vše skončilo jeho odstoupením z funkce místopředsedy ODS a dočasným odchodem z politiky.

V lednu 1993 zas tehdejší výkonný místopředseda ODS Petr Čermák několik dní po svých hlasitých protestech proti udělení licence na televizní vysílání firmě CET 21 přiznal svou účast v konkurenční společnosti, což jej značně zdiskreditovalo.

kontakty se soukromým sektorem, což jí bylo vyčítáno již dříve – konkrétně po uspořádání tzv. setkání premiéra a ministrů ODS s podnikateli na konci roku 1994 na Žofině, kterého se účastnili rovněž zástupci podniků se státní majetkovou účastí (Benešová, 2001: 41)⁵⁶. Zároveň také již tato kauza poukázala na nedostatky v legislativní úpravě financování politických stran.

Množící se skandály, a především pak skandál s financováním stran, měly však také svůj dlouhodobější efekt. Jednak jistě negativně ovlivňovaly koaliční spolupráci, a to jak před volbami 1996, tak po nich. Vnášely však také neklid dovnitř do samotné ODS, kde přinejmenším rozvířily diskusi o odpovědnosti jejích funkcionářů za neprůhlednost stranických účtů, ale také o novém nastavení struktury hlavní kanceláře a rozvržení kompetencí na jednotlivé funkce⁵⁷. Ale aféra ohledně nejasných financí byla především později znovu použita jako argument pro kritiku vedení strany a sehrála svou velkou roli v krizi uvnitř ODS na konci roku 1997. Symbolicky tak lze považovat tento skandál za počátek této krize, i když samozřejmě, jak jsme si ukázali na procesu utváření politického programu, její kořeny sahaly daleko hlouběji a jejím důvodem nebyly pouze nejasnosti v účetnictví ODS.

⁵⁶ Tato večeře byla totiž spojena také s finančním přínosem do stranické pokladny ODS, což vzápětí kritizovali nejen koaliční partneři ODS, ale také např. Jan Ruml, který navrhoval, aby se strana části takto získaných peněz vzdala. Jeho návrh přijat nebyl (Pšeja, 2004: 459).

⁵⁷ Především se diskutovalo o pozici výkonného místopředsedy, který měl na starosti chod celé struktury ODS, a o slučitelnosti této funkce s politickými aktivitami. Funkce výkonného místopředsedy byla totiž volenou funkcí – volil jej kongres – a vyplývala z usnesení III. Kongresu ODS (Benešová, 2001: 77 – Usnesení III. Kongresu ODS). Jeho úkolem bylo řízení Hlavní kanceláře ODS a manažerské sítě, ale nebylo vyloučeno, že se může aktivně účastnit politických procesů. Proto byla tato funkce po VII. Kongresu ODS v roce 1996 zrušena a nahrazena funkcí hlavního manažera, která je ryze pracovní, hospodářské a právní povahy. Zároveň na tomto kongresu byla naplněna ve stanovách definovaná funkce hlavního pokladníka. Oba tyto kroky měly právě přispět ke zprůhlednění procesů probíhajících uvnitř ODS a především zprůhlednění financování. Pozice hlavního pokladníka se však neosvědčila a byla v roce 1999 zrušena (Benešová, 2001: 103) a (Kyloušek, 2006). Funkce hlavního manažera existuje dodnes a svůj nepolitický charakter si uchovala. Jak poznamenává J. Kyloušek, žádná jiná strana u nás podobnou funkci zřizenu nemá.

3. ODS ve vládní koalici v letech 1996-1997. Objektivní faktory a souvislosti krize

Volby konané na přelomu května a června roku 1996 přinesly výsledek, který výrazně předurčoval nestabilní charakter a nevýhodné postavení budoucí vlády. Přestože jejich výsledky poměrně výrazně posunuly stranický systém k ustálenější podobě, především na levé části politického spektra došlo ke scelení dříve roztříštěné podpory malých levicových subjektů, jež se promítlo do vysokého volebního výsledku sociální demokracie, a tím došlo k proměně českého stranického systému v systém se dvěma dominujícími póly – ODS a ČSSD, jednu pětinu poslaneckých křesel získaly antisystémové extremistické strany⁵⁸, což de facto znemožnilo vznik většinové, ideologicky propojené koalice.

Do Poslanecké sněmovny PČR se dostalo celkem šest stran (oproti osmi v roce 1992). ODS zopakovala svůj volební výsledek z roku 1992 a získala 29,61% hlasů, což jí ovšem tentokrát přineslo jen 68 mandátů a v absolutních číslech ztratila téměř 130 tisíc hlasů. ČSSD potvrdila pozici druhého favorita voleb s 26,44% hlasů a 61 mandáty, což ukončilo éru „dominance“ ODS na české politické scéně a rozdíl mezi první a druhou stranou činil již jen 7 mandátů oproti 31 v roce 1992 (kdy na druhém místě skončil LB). Z prosystémových stran pak ještě pětiprocentní hranici překročily ODA (6,36% hlasů a 13 mandátů) a KDU-ČSL (8,08% hlasů a 18 mandátů). A přestože si strany vládní koalice z let 1992-96 procentuálně polepšily o více než dva procentní body, součet jejich mandátů činil pouhých 99, což nestačilo na vytvoření potřebné většiny pro vznik vlády. (www.volby.cz)

Takto složitě nastavená povolební situace přinesla neméně složitě vyjednávání o vzniku nové vlády. Vzhledem k tomu, že obě antisystémové strany byly ostatními politickými subjekty přísně ostrakizovány, nebylo možné počítat s jejich podporou pro

⁵⁸ KSČM – netransformovaná komunistická strana, která se víceméně považuje za přirozeného nástupce KSČ, získala 22 křesel (10,33% hlasů) a SPR-RSČ, extrémně pravicová strana se silnou nacionalistickou až rasistickou rétorikou, získala 18 křesel (8,01% hlasů). Oproti volbám v roce 1992, v nichž získala 5,97% hlasů, navíc SPR-RSČ posílila. (www.volby.cz).

jakoukoliv vládní formaci. Jedinou variantou stabilní většinové vlády by v této situaci byla spolupráce ČSSD a ODS. To ovšem obě strany vzhledem k vzájemným animozitám odmítly. Komplikovaná jednání, v nichž se role mediátora ujal Václav Havel a poprvé tak výrazněji zasáhl jako hlava státu do sestavování vlády (Mrklas, 2006: 29), přinesla jako jediné myslitelné východisko z patové situace pokračování dosavadní vládní koalice, přičemž sociální demokraté, vědomi si neexistence jiné alternativy, vyšli této variantě vříc a rozhodli se podpořit její vznik svou nepřítomností při hlasování o její důvěře. Součástí dohody ovšem bylo také rozdělení funkcí ve vedení Sněmovny, kdy se Miloš Zeman stal jejím předsedou, a také v poslaneckých výborech⁵⁹. Výsledkem jednání tak byla jakási první, nepsaná „opoziční smlouva“.

3.1 Druhá vláda Václava Klause, její charakter a koaliční vztahy

Druhá Klausova vláda obdržela důvěru Poslanecké sněmovny dne 25. července 1996. Z hlediska teorie koalic ji lze charakterizovat jako první menšinový koaliční kabinet v historii samostatné České republiky. Díky způsobu, kterým vznikla, a díky své závislosti na vůli opozice při realizaci své agendy byla v silně nevýhodné a vydíratelné pozici. „Tato konstelace také přinesla určitou změnu politického stylu, v němž se objevilo více prvků hledání kompromisu a širší podpory mezi vládou a prosystémovou opozicí“ (Fiala & Hloušek, 2003: 29). A ve stejné pozici se ocitla rovněž samotná ODS, neboť byla oslabena nejen svým volebním výsledkem, ale také svým novým postavením v exekutivě. Ve srovnání s předchozím volebním obdobím totiž ztratila výhodu nadpoloviční většiny ve vládě, když počet jejích ministrů (8) se rovnal součtu počtu ministrů jejích koaličních partnerů (4+4). Obě malé koaliční strany tak byly v rámci kabinetu nadreprezentovány na úkor svého silnějšího společníka ještě více, než tomu bylo v první koaliční vládě⁶⁰. A ODS byla pak nucena konzultovat své jednotlivé

⁵⁹ Sociální demokraté však za svou nepřímou podporu vládní koalici usilovali o svůj vliv při tvorbě koaličního programového prohlášení. Velmi komplikovaná byla například diskuse nad pojetím církevních restitucí, jejichž otázka zároveň rozdělovala i samotné koaliční partnery, zejména ODS a KDU-ČSL. ČSSD totiž požadovala, aby restituce byly řešeny na půdě Poslanecké sněmovny, tedy nejen exekutivní cestou. Sociální demokraté se rovněž pokoušeli zasahovat do obsazení jednotlivých ministerstev.

⁶⁰ Ladislav Mrklas uvádí, že ODS, která disponovala dvěma třetinami koaličních hlasů ve Sněmovně, získala jen polovinu vládních křesel, kdežto zastoupení KDU-ČSL bylo v poměru 18,5 ku 25% a u ODA

programové priority jak s KDU-ČSL a ODA, tak ale také s opoziční ČSSD. To znamenalo výrazné snížení jejího vlivu v rámci českého politického systému a spíše středový charakter vládní politiky. Vnitrokoaliční vztahy byly navíc ovlivněny i vzájemnými negativními zkušenostmi mezi koaličními partnery z předchozího volebního období, některé kauzy z minulých let nebyly ještě stále dořešeny⁶¹, a především také vzájemnými antipatiemi vrcholných politiků stran koalice. Byla to především averze mezi Josefem Luxem a Václavem Klausem, která znesnadňovala průběh vládnutí. Ale ani s ODA neměla největší vládní strana příliš vřelý vztah. S postupujícím časem se navíc projevy těchto negativních emocí stupňovaly a menší koaliční partneři využívali oslabené pozice ODS k posilování pozic svých.

Z těch nejzásadnějších momentů, které přinesly ještě před prvními volbami do Senátu na podzim 1996 roztržku nejen do vztahů s opozicí, ale také do koalice, jmenujme především proceduru schvalování státního rozpočtu na rok 1997. Diskuse na téma rozpočtu se rozpoutala prakticky záhy po volbách, respektive po vzniku vlády, a vedla se především o jeho výdajové části, objemu přerozdělovaných peněz, či daňovém zatížení a dalších otázkách, které byly jak pro ODS, ale hlavně také pro ODA velmi citlivé (neboť ODA se snažila profilovat jako strana více pravicová, než ODS). A již spíše středová KDU-ČSL úsilí těchto pravicových stran o redukce výdajů rozpočtu často napadala. Během projednávání státního rozpočtu v Poslanecké sněmovně tak paradoxně padaly pozměňovací návrhy nejen z řad opozice, která rozpočet nepodpořila, ale také z koaličních lavic. Nakonec však koalice našla shodu a rozpočet byl schválen, ale jen díky dvěma poslancům ČSSD, T. Teplíka a J. Wagnera, kteří byli následně kvůli tomuto svému stanovisku vyloučeni ze strany a stali se ve Sněmovně pověstnými „jazýčky vah“. T. Teplík později vstoupil do ODS a posílil její poslanecký klub. Koalice

dokonce 14,5 ku 25%. Především ODA tak ze společného postupu hraničícího s vydíráním velmi výrazně profitovala (Mrklas, 2006: 36).

⁶¹ Například stále přezívaným tématem byla již zmiňovaná aféra kolem BIS a jejího šéfa Stanislava Devátého, kdy jak obě menší koaliční strany (stejně jako Jan Kalvoda o rok a půl dříve, tak také Josef Lux obvinil po volbách BIS ze sledování jeho aktivit), tak ČSSD požadovaly jeho odvolání a systémové změny uvnitř celé BIS. Devátý byl nakonec v listopadu 1996 z funkce odvolán, ovšem spory byly vedeny nadále, především kolem jména jeho nástupce.

tak dosáhla padesátiprocentního zastoupení v dolní komoře a byla bytostně závislá na J. Wagnerovi (Mrklas, 2006: 30).

I v souvislosti se státním rozpočtem vlastně vyšel najevo ještě jeden zcela zásadní zdroj nepokoje v koalici, a sice střet náhledů na další vývoj transformace. A byla to opět především ODA, která vyzývala k větší odvaze při dalších reformních krocích. Naproti tomu KDU-ČSL zastávala v dalším posunu transformačních procesů spíše zdrženlivější postoj a v tomto svém názoru se v podstatě držela již zmiňovaného trendu přeměny ve stranu pivotálního charakteru. V průběhu této diskuse se ještě navíc začaly objevovat první náznaky negativního vývoje české ekonomiky, který naplno propuknul později na jaře 1997. Několik bankovních ústavů se totiž během prázdnin 1996 dostalo do potíží, které skončily jejich krachem. Zároveň se prokázala nesplnitelnost rozpočtu pro rok 1996, a proto bylo nutné hledat úspory. Tato situace způsobila vzájemné obviňování stran koalice z jejího zapříčinění a zejména malé koaliční strany požadovaly, aby vláda přiznala údajné chyby v procesu ekonomické transformace.

V období před senátními volbami se ještě projevilo několik dalších bodů vládní agendy, na nichž se názory koalice výrazněji rozcházel a které rovněž z velké části přežívaly již z předchozího vládního období. Byla to jednak otázka církevních restitucí, která byla nesmírně citlivá zejména pro KDU-ČSL, jakožto stranu vymezující se na štěpné linii církev-stát. Vzhledem k této své problematičnosti byla hodně diskutována, ale druhá Klausova vláda nakonec nebyla schopna ji definitivně vyřešit, a proto se stala dlouhodobým „evergreenem“ české politické scény. Vedle toho přetrvával také odlišný pohled na vnitřní územní uspořádání ČR a vytvoření tzv. vyšších územně správních celků, přičemž se hodně diskutovalo o míře jejich samostatnosti a míře decentralizace státní správy. A spíše drobné spory se odehrávaly také na poli zahraniční politiky, především v otázce vzniku tzv. česko-německé deklarace.

Zcela zlomovým momentem ve vývoji vnitrokoaličních vztahů však byly historicky první senátní volby na podzim roku 1996. Již v létě tohoto roku stála koalice před otázkou, zda postaví do těchto voleb společnou kandidátku. Václav Klaus nejprve dal najevo, že by uvítal i dlouhodobější spolupráci koaličních stran, zejména pak ODS a

ODA, přičemž perspektivně počítal i s jejich sloučením. Oba koaliční partneři to však odmítli a ODS se tak rozhodla do senátních voleb postavit vlastní kandidáty. ODA s KDU-ČSL se pak na spolupráci a společných kandidátech dohodly (Mrklas, 2006: 30-31), ovšem samotné zaplňování politické mapy ČR konkrétními jmény společných kandidátů provázely dohady, a proto nakonec v některých volebních obvodech k jejich shodě nedošlo. Vzájemné útoky mezi stranami koalice pak provázely i samotnou předvolební kampaň. Především ODA se potřebovala vymezit vůči ODS a proto se nutně musela uchýlovat k její kritice⁶², ale podobně činila také KDU-ČSL.

K nejzásadnější roztržce však došlo až mezi prvním a druhým kolem senátních voleb. První kolo totiž přineslo nečekaný výsledek, kdy tři kandidáti ODS získali nadpoloviční podporu, a tedy byli zvoleni senátory⁶³, a dalších 76 postoupilo do kola druhého, a to navíc ve většině případů s nejvyšším počtem hlasů. Před konáním kola druhého však přistoupili předsedové dvou koaličních stran k poměrně nestandardním krokům. Nejprve Václav Klaus osobně začal obvolávat neúspěšné kandidáty KDU-ČSL a ODA a žádal je o podporu kandidátů ODS před druhým kolem. (Mrklas, 2006:31). To vzápětí vyvolalo obrovskou nevoli u obou menších koaličních partnerů, neboť ač přímo neodmítali spolupráci jednotlivých kandidátů v rámci koalice a přáli si, aby získala v horní komoře většinu, obávali se situace, kdy by ODS získala nadpoloviční většinu v Senátu a její pozice by tak výrazně posílila. To ostatně potvrzoval i onen druhý nestandardní krok, kdy předseda KDU-ČSL Josef Lux na tiskové konferenci vystoupil s prostorovým grafem, který znázorňoval téměř jednobarevný Senát s dominancí modré barvy, příznačné pro ODS, a položil otázku: „Toto chcete?“ Poté graf a číslo 79, symbolizující maximální možný zisk ODS, přeškrtnl, čímž „vyslal signál do regionů, aby KDU-ČSL začala intenzivně vyjednávat o podpoře ostatních postoupivších kandidátů

⁶² Přinejmenším zvláštní byla například situace, kdy ODA obvinila ODS a ČSSD ze záměrné gradace vzájemné předvolební rétoriky s tím, že se prostřednictvím této rétoriky tyto dvě největší strany snaží zastínit pro senátní volby ostatní politické strany a strhnout pro senátní volby pozornost pouze na své strany (viz např. časopis Profit z r. 1996 – Profit: *Rezolutní aliance*, 09. 09. 1996). To však nebylo zcela prokazatelné, neboť vztah ODS a ČSSD díky schválení rozpočtu pomocí dvou „přeběhlíků“ z ČSSD byly opravdu vyostřené.

⁶³ Zvolení byli J. Koukal, M. Kondr a V. Zeman. V Brně ještě zvítězil v prvním kole za KDU-ČSL J. Zahradníček, který byl bývalým členem KDH a kterého se ODS rozhodla podpořit poté, co ještě před volbami stáhla svého problematického kandidáta (Benešová, 2001: 43).

mimo ODS“ (Mrklas, 2006: 31). Záhy tak proběhlo rozdělení podpory neúspěšných lidoveckých kandidátů jednak mezi vládní strany, převážně však kandidátům ODA, ale v mnoha případech proti ODS podpořili jak lidovci, tak ODA kandidáta ČSSD, či jiné strany. K tomu je rovněž vedl motiv zisku podpory těchto stran v obvodech, kde stáli proti ODS zase naopak oni. Přesto ODS nakonec získala celkově 32 mandátů, což pro ni byl po spíše neúspěšných parlamentních poměrně uspokojivý výsledek⁶⁴, přestože byl i zpochybnován. Ale zajímavý byl rovněž výsledek jejích koaličních partnerů, neboť ti díky své taktice před druhým kolem proměnili v senátorské křeslo téměř všechny své postupující kandidáty (KDU-ČSL získala 13 křesel, ODA 7 křesel)⁶⁵.

V návaznosti na senátní volby pak propukla další roztržka při volbě předsedy a prvních řídicích orgánů Senátu PČR. KDU-ČSL totiž odmítla podpořit kandidátku navrženou ODS, již byla zlínská senátorka Irena Ondrová, a prosadila společně s opozicí volbu Petra Pitharta předsedou horní komory. „Tento krok navíc následoval záhy po tom, co lidovečtí poslanci podpořili ve Sněmovně několik kontroverzních návrhů podaných opozicí (zemědělský zákon, snížení věku pro odchod do důchodu)“ (Mrklas, 2006: 31).

V reakci na toto jednání KDU-ČSL předseda ODS Klaus na mimořádné tiskové konferenci prohlásil, že uvažuje o vystoupení z koalice. „KDU-ČSL svými posledními kroky v obou komorách parlamentu de facto vypověděla koaliční dohodu z června letošního roku,“ řekl Klaus na této konferenci (Pšeja, 2004: 465). To zapříčinilo ještě větší eskalaci sporu.

⁶⁴ Obecně bývá úspěch ODS v senátních volbách připisován zejména disciplinovanosti jejího tvrdého voličského jádra, které je víceméně stabilní, neboť volby do Senátu se v ČR nesetkávají s přílišným zájmem obyvatel – již při prvních volbách do Senátu v roce 1996 dosáhla volební účast v prvním kole 35,03% a v druhém kole 30,63% (www.volby.cz). ČSSD, která v roce 1996 získala 25 mandátů ze 48 kandidátů postupujících do druhého kola, má naopak slabé voličské jádro, které ji v těchto volbách znevýhodňuje.

⁶⁵ Vládní koalice tak, na rozdíl od dolní komory, v Senátu získala výraznou převahu 50 z 81 mandátů. Tento fakt do značné míry kompenzoval „neúspěch“ v parlamentních volbách jak pro ODS (v Senátu obsadila 39,5% křesel), tak pro celý kabinet.

Na počátku roku 1997 se celá situace ještě více zkomplikovala, když se výrazněji projeví již od voleb narůstající potíže české ekonomiky a nepříznivé makroekonomické indikátory poukázaly na stagnaci hospodářství, propad státního rozpočtu, nárůst vnější nerovnováhy a propad zahraničního obchodu. Příznačná byla pro tuto situaci rovněž aktivizace školských, železničních a zdravotnických odborů, které začaly hrozit stávkou, přičemž železniční odbory svou hrozbu naplnily a na několik dní paralyzovaly celou železniční dopravu v ČR. Vláda vedená ODS byla nucena na tuto situaci reagovat přijetím souboru opatření v rozpočtové politice státu, což znamenalo především restrikce ve výdajové části státního rozpočtu, ale také přijetím opatření v legislativní oblasti. Pro pojmenování těchto opatření se vžil pojem „úsporné balíčky“⁶⁶ a doprovázel je také požadavek ze strany Výkonné rady ODS na personální změny ve vládě, což mělo za následek odchod ministra financí Ivana Kočárníka⁶⁷, na jehož místo nastoupil dosavadní ministr školství Ivan Pilip a toho zas nahradil J. Gruša (Benešová, 2001: 44)⁶⁸. Vláda tak de facto přiznala, že při schvalování státního rozpočtu nedocenila zpomalování ekonomického růstu a důsledky restriktivního omezení měnové politiky provedené v létě 1996 centrální bankou a dostatečně nevěnovala pozornost akumulujícím se problémům české ekonomiky. Hlavní vina byla jakožto největší koaliční straně připisována ODS, ale také ODA, která spravovala ministerstvo průmyslu a obchodu a jejíž ministr Vladimír Dlouhý byl donucen toto ministerstvo také opustit. Obě tyto strany byly opět napadány i ze strany KDU-ČSL, což ještě více zatížilo již narušené vztahy ve vládě. Východisko z této situace pak hledala v rychlém dokončení privatizace, zprůhlednění kapitálového a finančního trhu, zlepšení podmínek pro podnikání a vývoz a postihování hospodářské a finanční kriminality (Vašek, 2004: 34-35).

⁶⁶ Úsporné balíčky byly schváleny ve dvou fázích. 16. 4. 1997 byl nejprve schválen dokument s názvem „Korekce hospodářské politiky a další transformační opatření“, v němž byla obsažena uvedená opatření, a posléze 28. 5. téhož roku vláda odsouhlasila tzv. „Stabilizační a ozdravný program vládní koalice, který navázal na první balíček dalším snížením výdajů v oblasti státní správy a snížením objemu sociálních transferů (Vašek, 2004: 35).

⁶⁷ Tlak na odchod Ivana Kočárníka ze strany VR ODS (VR se tak usnesla na svém květnovém zasedání) se setkal s odporem Václava Klause, který nakonec rozhodnutí VR podlehl (Pšeja 2004: 466).

⁶⁸ Vládu měl na vlastní žádost opustit také ministr vnitra Jan Ruml, jeho rezignaci však odmítl přijmout prezident Havel poté, co se nenašel jeho zástupce. Ivana Kočárníka měl původně střídát Jiří Weigl a Jana Rumla zas Petr Nečas. Oba však nabídku na ministerský post odmítli (Cerha, 2007: 40).

Do vnitorkoaličních vztahů pak vneslo dočasné zklidnění léto a prázdniny 1997. Velký vliv na to měly především rozsáhlé povodně na Moravě a tedy nutnost jednotného, rychlého a efektivního postupu v této těžké situaci. V této době se však již velmi výrazně zhoršila situace uvnitř samotné ODS, k čemuž se vrátíme později, a velké těžkosti přinesly rovněž vleknoucí se spory v ODA. A krize uvnitř těchto stran, především pak uvnitř ODS, vyvrcholily na podzim 1997, kdy se také znovu rozvířily vztahy v koalici. Tentokrát to byla ODA, která podmínila své setrvání ve vládě definitivním schválením ústavního zákona o vyšších územně-správních celcích, který byl sice přijat, ale pádu vlády to nezabránilo (Benešová, 2001: 47). Lidovečtí poslanci navíc i nadále pokračovali v „koketování“ s opozicí, což vzbudilo nevoli představitelů ODS (Macek, Honajzer), kteří připustili odchod z vlády (Fiala & Hloušek, 2003: 30).

V listopadu pak kulminovala aféra s financováním ODS, což ji výrazným způsobem zdiskreditovalo. Následkem toho na konci listopadu nejprve KDU-ČSL a poté i ODA oznámily odchod z vlády, což de facto znamenalo konec druhé vládní koalice pod vedením ODS ještě předtím, než Václav Klaus podal oficiální demisi.

3.2 Shrnutí hlavních aspektů vztahů ODS s koaličními partnery

3.2.1 Vztah ODS a KDU-ČSL

Jak jsem již poznamenal, s postupem času a se zesilováním pozice ČSSD v českém politickém systému získávala uvnitř KDU-ČSL na svém významu tendence k posouvání strany do středu politického spektra, čímž strana usilovala o postavení potencionálního partnera jak pro ODS, tak pro ČSSD⁶⁹. To byl také stěžejní podtext všech sporů s ODS. Pod vedením Josefa Luxe si KDU-ČSL vybuodovala pevné ukotvení na české politické scéně a jeho téměř charismatická osobnost byla také výrazným sjednocujícím prvkem této strany. Zároveň však jeho silné postavení, stejně jako

⁶⁹ Cílem KDU-ČSL, respektive Josefa Luxe, bylo rekonstituovat českou politickou mapu do třech stejně silných proudů – sociálnědemokratický, křesťanskodemokratický a liberální. Předpokládal, že ODA v nejbližší době nebude již životaschopná, liberální proud již nebude tak úspěšný jako v první polovině 90. let a KDU-ČSL se tak stane třetí, vyvažující složkou. Jeho předpověď se však nesplnila, neboť v roce 1998 nově vzniklá Unie svobody byla novou alternativou konkurující částečně i právě lidovcům. (Pečinka, 2000: 78-79)

postavení V. Klause v rámci ODS, bylo pro koalici značně problematické, neboť bylo jednou z příčin soupeření a později také averze mezi těmito dvěma politiky, která vyvrcholila v listopadu 1997 požadavkem J. Luxe na formulaci nového programového prohlášení vlády, znovuvyslovení důvěry vládě Poslaneckou sněmovnou a později také požadavkem na koalici ve stejném složení, ale bez V. Klause (Mrklas, 2006: 32). K vzájemné nevraživosti ještě pak přispěla ústřední úloha J. Luxe v procesu utváření nové úřednické vlády, k níž jej povolal prezident Havel.

KDU-ČSL si díky své sociální rétorice, v níž se stále více přibližovala levici, a díky kritice některých kroků ekonomické transformace vysloužila rovněž kritiku ze strany ODA. Byla si však dobře vědoma toho, že je pro ni tento postup zárukou setrvání ve vládní pozici i po vítězství levice. Tato její politika se zúročila již ve volbách v roce 1996, kdy jako jediná koaliční strana zaznamenala oproti roku 1992 nárůst podpory jak v absolutním, tak v relativním výsledku⁷⁰. Lze tak konstatovat, že KDU-ČSL byla v letech 1992-1997 úspěšnou vládní stranou, co se prosazování vlastního programu a cílů vzhledem k její podpoře voliči týče, která našla své místo na české politické scéně a zároveň si vybudovala z dlouhodobé perspektivy silný koaliční potenciál. Zároveň se v tomto období, na rozdíl od svých koaličních partnerů, vyhnula výraznějším projevům vnitřní nejednoty, což její pozici posilovalo ještě více.

3.2.2 Vztah ODS a ODA aneb dualismus na pravici

Zatímco ODS se od svého vzniku orientovala na širší vrstvy voličů a přibližovala se typologicky straně „catch-all“, jak bylo již výše uvedeno, ODA usilovala o pozici pravicovější alternativy k ODS, často prezentované jako alternativy bez Václava Klause, neměla tak širokou základnu⁷¹ a deklarovala se jako ideologicky čistší pravice. Byla zkrátka spíše stranou volného, volebního typu, či stranou kádrů⁷². Přesto

⁷⁰ A stejně tak tomu bylo i později ve volbách v roce 1998 – viz www.volby.cz.

⁷¹ V roce 1995 měla přibližně 2500 členů, podle zjištění deníku Lidové noviny však členské příspěvky platili pouze 704 lidé (Pšeja & Mareš, 1998b: 410)

⁷² To potvrzuje i Miroslav Mareš: „(ODA - pozn. autora) vznikla jako volební strana bez větší členské základny. Poutala k sobě především intelektuální sféru“ (Mareš, 2002: 140). Podobně Charakterizuje ODA i Miroslav Novák (Novák, 1997). Strana se tak převážně orientovala na prosazování významných osobností do zastupitelských orgánů a už ne tolik na rozšiřování členské základny.

si tyto dvě strany byly ideologicky velice blízké, a to jak v ekonomických otázkách, tak také v hodnotové orientaci. Logicky se tak jejich cílové voličské skupiny z velké části překrývaly a tyto strany byly nuceny spolu i přes vládní spolupráci po celá léta soupeřit a vzájemně se vůči sobě vymezovat⁷³. Zejména to platilo u ODA, která byla menší a jejíž volební základna byla výrazně méně stabilní. Podle průzkumů z roku 1992 měla jen 8% přesvědčených příznivců a toto procento se postupem času spíše snižovalo. Ve volbách v roce 1996 velká část jejich bývalých voličů přešla k ODS a během let 1996 - 1998 se její preference propadly, což vedlo k jejímu rozhodnutí nekandidovat v dalších volbách (Pšeja & Mareš, 1998b: 413 - 416).

Právě díky programové blízkosti ODA a ODS se často diskutovalo také o jejich možné budoucí integraci, ovšem pravděpodobně to byla hlavně osobnost Václava Klause a také zatrpklost představitelů ODA z toho, že to nebyla ona, kdo se stal pravicově orientovaným nástupcem OF, které bránily tomuto spojení (Pečinka, 2000: 74).

Snaha o vymezení se vůči ODS byla také příčinou častých útoků na její představitele a politiku (viz zmiňovaná kauza BIS). Ovšem ani samotná ODA se během své historie nevyhnula skandalizacím a vnitrostranickým problémům, což nakonec zapříčinilo z velké části také její pád. A je zajímavé, že tyto její problémy vrcholily rovněž na přelomu let 1996 – 1997, kdy z jejího čela odstoupil po aféře s neoprávněným používáním titulu JUDr. předseda Jan Kalvoda, a pak také v průběhu roku 1997. Tehdy se v ODA také potvrdila existence dvou křídel, přičemž při volbě nového vedení na dvanácté celostátní konferenci v březnu 1997 zvítězilo spíše to pragmatické nad konzervativním a předsedou se stal Michael Žantovský. To vyvolalo silné emoce v křídle konzervativců a další vnitrostranické pŕtky, následkem čehož již v říjnu preference ODA klesly pod hranici 5% a vedení se rozhodlo svolat opět mimořádnou celostátní konferenci. Ta se konala na konci listopadu 1997 a novým předsedou byl

⁷³ Ke vztahu ODA a ODS Miroslav Novák po volbách v roce 1996 napsal: „ODA se musí snažit dokázat, že je stranou s výrazně odlišným programem od ODS a že je tedy nepostradatelnou (tento problém nemá KDU-ČSL, jejíž specifičnost a odlišnost je nabíledni). ODA tak musí systematicky útočit na ODS, stranu,

zvolen kompromisní Jiří Skalický. Ale situace se vyhrcovala i nadále a hlavní představitelé konzervativního křídla stranu opustili. V průběhu roku 1998 pak stranu opustily i další osobnosti, pročež začala uvažovat i o spolupráci s ODS v nadcházejících předčasných volbách. Vzhledem ke zdlouhavosti jednání v této věci však nakonec svůj předvolební boj vzdala (více k vývoji ODA viz Pšeja & Mareš, 1998a)⁷⁴.

3.3 Další objektivní faktory krize ODS

3.3.1 Polarizace a fragmentace stranického systému

Politolog Michal Kubát se ve svém článku z roku 1998 zabývá vlivem těchto dvou faktorů na vládní stabilitu, respektive nestabilitu v ČR. Podle jeho propočtů v období 1996-1998 nedosáhla roztržitost dolní komory českého Parlamentu až tak katastrofálních rozměrů (index efektivního počtu stran dosáhl hodnoty 4,1468). Avšak za daleko problematičtější M. Kubát považuje polarizaci neboli vysokou míru ideologické vzdálenosti českých stran v tomto období, přičemž nalézá tři póly stranického systému (dva hlavní a jeden vedlejší): vládní koalici, prosystémovou opozici a relativně silnou antisystémovou opozici. Podstatu mnoha konfliktů pak také vidí v již zmiňovaném utváření občasně opozice v koalici. A další zdroj vládní nestability nalézá ve vzájemných animozitách čelných politiků. (Kubát, 1998: 235-241)

3.3.2 Vztah V. Klause s V. Havlem a „druhá politická síla“

O vzájemném vztahu Václava Klause a Václava Havla bylo jistě napsáno mnoho a svou roli sehrál určitě také v krizi v letech 1996-1997. Nutno podotknout, že jejich veřejné polemiky nebyly nikdy ryze mocenského charakteru, i když v období, kdy oba vykonávali dvě nejvyšší exekutivní funkce, tomu tak také částečně bylo, ale rozhodně se oba mýjeli především v ideové rovině a ve svých paradigmatech. Jak bylo již poznamenáno výše, Václav Havel byl a je považován za hlavního představitele

která je jí ze všech nejbližší! Kromě toho jako malé strany obecně za poměrného volebního systému (v tom se od ní lidovci příliš neliší) vydírá svého velkého partnera“ (Novák, 1996: 410).

⁷⁴ ODA později ještě působila několik let v rámci Čtyřkoalice s US, KDU-ČSL a DEU. Nikdy však již na své úspěchy z devadesátých let nenavázala a v Poslanecké sněmovně již nikdy nezískala zastoupení. 1. prosince 2007 rozhodla o dobrovolném samorozpuštění (www.oda.cz).

neformálního, respektive neformalizovaného proudu, skupiny českých intelektuálů, vzešlých převážně z disentu, kteří odmítali rychlou diferenciaci Občanského fóra v klasický stranický systém a i později byli považováni za představitele tzv. antipolitické politiky⁷⁵. Tento myšlenkový koncept politiky se však diametrálně odlišoval od představ Václava Klause, který, jak jsme již dříve poznamenali, je zastáncem volné soutěže stran a z ní odvozené legitimacy vlády. Bohumil Pečinka filosofii antipolitické politiky charakterizuje jako „druhou politickou sílu“, která je založena na „nekorporativistickém modelu společnosti vycházejícím z privilegovaného postavení části vzdělanců a reprezentantů profesních skupin působících v rámci samosprávně organizované občanské společnosti,“ a dále poznamenává, že „nejde jen o české specifikum“ a že u nás se tato druhá politická síla pouze vyznačuje tím, že ji tvoří „humanitně orientovaná inteligence⁷⁶“ (Pečinka, 2000: 73). Pokud tomu tak skutečně je, pak se nelze divit, že Klaus se s touto představou nehodlal, jako zastánce politické soutěže a uplatnění trhu v rovině myšlenek a ideologií, smířit a že mu touto skupinou později byl vyčítán rozpad OF, který byl také u zrodu sporu Klause a Havla.

Tato teoretická rovina, však nebyla jediným polem, na němž se prezident a premiér střetávali. Často také docházelo k vzájemnému napadání z překračování ústavou jejich funkcím vymezených kompetencí, či ke kritice jednotlivých kroků v praktické politice.

Spory V. Havla s V. Klausem, potažmo s celou ODS či vládou tak do již komplikované politické konstelace rozhodně klid nevnášely, ba naopak. Jak v ODS, tak

⁷⁵ Není bez zajímavosti, že již v polovině 80. let Václav Havel nastínil svou vizi ideálního politického systému takto: „Stran, nechť je kolik chce, měly by mít ale spíše charakter politických klubů, v nichž by si lidé tříbili názory, osobně se seznamovali a hledali mezi sebou ty, kteří by se hodili ke správě polis, přímo voleb by se však účastnit neměly a nikomu by neměly dávat apriorní mocenské berličky. Neměly by zkrátka přímo participovat na moci – to je vždycky už zárodek jejich byrokratizace, zkorumpovanosti a nedemokratismu -, měly by jen těm, kdo na ni – jsouc zvoleni – budou participovat, dávat duchovní zázemí, podněty a příležitost k vlastní názorové profilaci.“ Tato představa pak víceméně odpovídala nestraničné struktuře OF, kde hlavním organizačním prvkem byla horizontální struktura skupiny intelektuálů v Praze a neexistovala vertikála přímé odpovědnosti a odvolatelnosti (Pečinka, 2000: 72-73).

⁷⁶ Pečinka poznamenává, že v každé evropské zemi se nachází nějaká druhá politická síla snažící se v politickém systému zaujmout významné mocenské postavení mimo politické strany a volby – často jde o katolickou církev, armádu či společenskou entitu, která sehrála významnou úlohu v národních dějinách, pročež se domáhá privilegovaného postavení mimo politickou soutěž (Pečinka, 2000: 73).

v ostatních koaličních stranách totiž bylo mnoho Havlových přátel nejen z disentu, pro něž jistě tyto antagonie nebyly příjemné, velká část těchto lidí ODS také po jejím rozpadu opustila⁷⁷. A V. Klaus a jeho přívrženci tak mohli po pádu vlády nabýt dojmu, že celá krize byla Václavem Havlem koordinována z pozadí a byla tak předem zinscenována a že měla za cíl zničit ODS či odstranit Václava Klause.

Spory Klause a Havla v tomto období vyvrcholily tzv. Rudolfským projevem, v němž Václav Havel nepřímou kritizoval Klausovu vládu již poté, co rezignovala, za hospodářské problémy země a označil její ekonomickou základnu za „protunelovanou“⁷⁸. Nutno však ještě dodat, že tím ideologické rozpory těchto dvou silných osobností, které výrazně ovlivnily podobu české demokracie, neskončily, ale staly se trvalým prvkem české politické scény po celou éru jejich aktivního politického působení, tedy prakticky dodnes, a proto by si zasloužily hlubší analýzu.

3.3.3 Role médií

Úloha, kterou sehrála ve vládní krizi a v krizi ODS na konci roku 1997 média, je sice velmi diskutabilní, ale zároveň je nepopíratelná. Medializace politiky v ČR totiž v této době dosáhla jedné z nejvyšších úrovní za celou polistopadovou éru. S velkou pravděpodobností lze jistě média považovat za jakýsi katalyzátor těchto událostí, neboť jednak tu byl velký zájem vrcholných politiků po neustálé sebe prezentaci ve sdělovacích prostředcích a na druhou stranu média byla v rámci již poměrně vysoké konkurence na mediálním trhu chtivá senzace a exkluzivity informací, či ostrých vyjádření politiků. Medializaci se tak nevyhnuly nejen spory mezi opozicí a kabinetem a skandály kolem politických stran, ale také vnitrostranické konflikty, neboť soupeři uvnitř politických stran, a u ODS a ODA to platilo obzvláště, měly ve zvyku své výtky vůči vedení těchto stran veřejně ventilovat. To vše vedlo k důsledku, který Petr Fiala ve svém článku z roku 1998 popsal takto: „Řešení všech politických otázek skrze sdělovací

⁷⁷Například Josef Mlejnek v roce 1998 o platformě, která vyvolala krizi v ODS a z níž vzešla Unie svobody, napsal: „Platforma ODS, která se mezitím „vystranila“ v trochu megalomanskou Unii svobody, nemůže... přinést nic nového. Politický klub, nyní už také strana, tvoří většinou seznam lidí, kteří v roce 1990 v OF tvrdili, že „strany jsou pro straníky, ale OF pro všechny“.“ (Mlejnek, 1998: 3)

prostředky, neustálé diskuse mezi stranami a uvnitř stran, které – dříve než proběhnou v příslušných jednacích sálech – se odehrávají před televizními kamerami či na stránkách novin, zabraňují běžnému řešení politických konfliktů a standardním politickým postupům...medializace české politiky, neustálá přítomnost omezeného vzorku zástupců některých demokratických politických stran na televizní obrazovce ve vzájemném střetu musela vést zákonitě ke dvěma důsledkům: 1) k vyhrocování (a někdy i vytváření) politických konfliktů a jejich umělé drammatizaci; 2) k nedůvěře a „znehucení“ občanů politikou“ (Fiala, 1998: 3). Znehucení politikou mělo ještě jeden vedlejší efekt, a sice volání po novém politickém stylu, který by byl smířlivější a nekonfliktní, volání po nových politických stranách a nové garnituře. Této módní vlny částečně využila také po krizi vzniklá Unie svobody.

Velké diskuse se vedly a vedou dodnes také kolem objektivitu médií a jejich provázanosti s politickou sférou. Tato problematika je ovšem také těžko podchytitelná a zasloužila by si hlubší zkoumání. Petr Fiala k tomu ve stejném dobovém textu poznamenává, že česká média jsou „názorově nevyrovnaná“ a „skrytě politicky angažovaná“. Řada novinářů se, dle jeho názoru, po delším období „nekritického obdivu“ k představitelům Klausovy koalice „rozhodla zaujmout zásadní kritické stanovisko k politice a zvláště k některým představitelům vlády“ (Fiala, 1998: 3)⁷⁹.

3.3.4 Nedostatečná legislativní úprava problematiky financování politických stran

Nelze tvrdit, že nedostatky v právní úpravě financování politických stran byly jedinou příčinou jejich finančních skandálů. Samozřejmě hlavní díl viny byl na nich samotných a závisel hlavně na morálním založení jejich představitelů, kteří byli za

⁷⁸ Projev lze nalézt na stránkách Václava Havla:

http://www.vaclavhavel.cz/showtrans.php?cat=projevy&val=144_projevy.html&typ=HTML, 18.04.2008

⁷⁹ Velmi kritický postoj k roli médií v politickém procesu v letech 1996-1997 zaujímá také novinářka Dana Jaklová: „Mediální obraz světa v roce 1997 byl zkreslující, nepřesný, manipulovaný a manipulující...Kdo byl konkrétně hlavním manipulátorem, to už je práce pro jiné...Rozhodně je ale jisté, že manipulovat je možno tehdy, když je k manipulaci příležitost. Příležitostí roku 97 byla ekonomická situace státu...Každá společnost, protože každý jednotlivec se přece bojí finančních problémů. A je pravda, že Václav Klaus situaci v dané chvíli podceňoval...a média toho využila...média jsou taková, jací jsou jejich konzumenti.“ (Jaklová, 2008: 39)

stranické finance odpovědní. Ale je zjevné, že propracovanější legislativa by mohla leckterým nekalým praktikám v této oblasti zamezit.

Právník Vojtěch Šimíček v tehdy platných zákonných předpisech nalézá šest základních nedostatků úpravy financování politických stran a jejich projevů v praxi (Šimíček, 1998: 171-172):

1. Neustálý nárůst objemu financování stran ze státního rozpočtu za současného snižování počtu stran, které si státní finance rozdělují. To vede ke kartelizaci nejvýznamnějších stran a k jejich finančnímu propojování se státem.
2. Sponzorské dary strany dostávají především od malého množství velkých podniků a právnických osob a tyto představují velké sumy, čímž vzniká potenciální nebezpečí vázanosti stran na několik největších sponzorů
3. Právní úprava fakticky nerozlišuje mezi dary a členskými příspěvky. Pokud tedy formálně vedený člen dá své straně jako „členský příspěvek“ částku vyšší než 100 tis. Kč, která by jako dar musela být uvedena ve výroční zprávě, není tato částka evidována a jako členský příspěvek ani nepodléhá zdanění.
4. Jediným kritériem pro státní financování je úspěšnost ve volbách do PS a částečně i do Senátu. Nezávislí kandidáti a jejich sdružení nemají na příspěvek nárok, pokud se zúčastní jen voleb nižšího řádu.
5. Oblast sponzoringu stran je prakticky neupravena, zákon pouze zakazuje přijímat dary od státu a státních orgánů a zakotvuje povinnost zveřejnit dárce, pokud hodnota daru přesahuje 100 tis. Kč ročně. Zákon nerozlišuje mezi malými a velkými dary, mezi dary tuzemskými a zahraničními, mezi dary od fyzických a od právnických osob atd. Z tohoto právního vakua vzniká řada problémů.
6. Kontrola financování politických stran, prováděná pouze Poslaneckou sněmovnou, je prakticky neúčinná. Rovněž sankce, tj. pozastavení státního příspěvku, nemá praktický efekt, neboť se může týkat pouze těch stran, které státní příspěvek pobírají, a těch je pouze 8 (registrováno bylo tehdy 70 stran).⁸⁰

⁸⁰ Přehledný popis stavu problematiky financování politických stran a jejího právního zakotvení v tehdejší době lze nalézt také v článku Milana Čichoň: Čichoň, M. (1998): *Financování politických stran*. Politologický časopis, č. 2, str. 161-170

Četnost skandálů kolem sponzoringu stran v tomto období a také později vedla k právnímu zakotvení důslednější kontroly jejich financování. Zároveň i strany samotné dobrovolně přistoupily ke krokům, které by v budoucnu omezily možnost propuknutí podobných afér⁸¹. Přesto se dodnes přinejmenším podezřelé položky v příjmech politických stran nepodařilo zcela eliminovat.

⁸¹ Například IX. Kongres ODS, který se konal 4. dubna 1998 v Jihlavě, přijal striktní pravidla pro přijímání sponzorských darů, která podle výše darované částky určují orgán strany, který tento dar má prověřit a schválit. Pokud je dar vyšší, než 500 tis. Kč, musí jej již schvalovat nejvyšší vedení strany, tedy Grémium ODS. Více viz projev Libuše Benešové z tohoto kongresu: <http://www.ods.cz/akce/kongresy/9.kongres/benesova.html>, 20. 04. 2008

4. Vývoj uvnitř ODS v letech 1996-1998. Narůstající krize

Aféra s falešnými sponzory Báčsem a Sinhou do předvolebního období v roce 1996 kupodivu ještě příliš nezasáhla a byla přehlušena předvolební kampaní. Přesto však nebyla zcela zapomenuta a pro následující volební období se stala rozbuškou pro další bouřlivý vývoj uvnitř ODS.

Jak již bylo popsáno výše, parlamentní volby pro ODS nedopadly příliš šťastně, přestože byla jejich vítězem a přestože její relativní volební výsledek byl téměř totožný s rokem 1992. Její představitelé si od něj totiž slibovali daleko více a také V. Klaus byl nucen později přiznat, že „úspěch to rozhodně nebyl“⁸². Složení Poslanecké sněmovny, povolební těžkosti se sestavováním vlády a neshody s koaličními partnery dávaly zcela jasně tušit, že ODS již nebude v českém politickém systému hrát prim a plnění jejího programu⁸³ bude v rámci menšinové koaliční vlády, v níž navíc její zastoupení nebude většinové, ještě obtížnějším hledáním kompromisů, než tomu bylo dosud.

Tyto okolnosti musely nutně vést k vnitrostranické reflexi, k přehodnocení dosavadního směřování strany a rovněž ke kritice jejího vedení. Prvním projevem této reflexe bylo odvolání výkonného místopředsedy ODS Libora Nováka výkonnou radou na jejím prvním povolebním zasedání na konci června 1996 (Pšeja, 2004: 463)⁸⁴. Tato personální změna ovšem byla jen prvním signálem následné akcelerace sporů a diskusí uvnitř strany, které v podstatě navázaly na vnitrostranický vývoj v předchozím volebním období.

⁸² Mlynář, V. (1996): *Úspěch to určitě nebyl* (rozhovor s Václavem Klausem). Bulletin ODS, č. 12. Str. 4-6. Převzato z časopisu Respekt – Archiv HK ODS

⁸³ Do voleb šla ODS s programem, který se stejně jako v roce 1992 nazýval „Svoboda a prosperita“. Byla to do jisté míry snaha poukázat na kontinuitu se započatou transformací a tedy snaha ještě více tuto transformaci identifikovat s ODS, tím také ODS projevila svou vůli v reformách pokračovat. Tento program vycházel z přijatého Politického programu ODS, měl obdobnou grafickou úpravu a byl rozčleněn do čtyř částí: Preambule, Pravomoci státu, Ekonomika, Občan a stát – www.ods.cz.

⁸⁴ Důvodů k jeho odvolání bylo více, jednak to byla jeho neschopnost vysvětlit skutečný původ finančních darů od dvou údajných zahraničních sponzorů, ale také problematické vedení předvolební kampaně (Pšeja, 2004: 470). Vedle toho se také po volbách stává předsedou ústavně-právního výboru PS PČR a neměl by dostatek času na souběžný výkon obou funkcí. Po svém odvolání ve funkci ještě setrval do podzimu 1996, tedy do dalšího řádného kongresu (Benešová, 2001: 46).

Zcela zásadním momentem v tomto vývoji byl mediální výstup Josefa Zieleniece z počátku srpna 1996. Ten 5. srpna, v době nepřítomnosti Václava Klause, poskytl rozhovor Mladé frontě Dnes, v němž výrazným způsobem kritizoval dosavadní kurz strany, vyřkl požadavek na její názorové rozrůznění, systémovou změnu chování ODS a úpravu politického stylu, s níž se obracela na veřejnost. Zároveň tím otevřel debatu o možných personálních změnách v jejím vedení, „ačkoliv tyto nebyly do té doby konfliktním tématem“ (Pšeja, 2006: 13). Zieleniec tím v podstatě potvrdil své předchozí úsilí o větší rozkročení ODS a její přeorientování na širokospektrální názorovou formaci, nelpící přísně na svém ideovém vyhranění. Ve zmíněném rozhovoru přímo řekl: „Chce-li ODS i nadále hrát rozhodující roli na české politické scéně, musí se jí podařit oslovit nejméně čtyřicet procent voličů. Pokud se budeme držet představy ODS, která mluví vždy jediným hlasem, pak nejenže nikdy nedosáhneme tohoto cíle, ale naopak nastoupíme cestu k sestupu... ODS by se měla stát širokoplecí centropravicovou stranou, oslovující podobné voliče jako německá CDU... Nejde o korekci kursu, ale o širší rozkročení od středu doprava, jež by bylo umožněno právě existencí názorových proudů uvnitř ODS.“⁸⁵ Tato slova de facto vyjadřovala touhu po upozadění do té doby dominující stranické linie, určované především Václavem Klausem, v procesu utváření programu strany a po otevření se pluralitě názorů tvořené až už formalizovanými či neformálními frakcemi. Zieleniec tak volal po veřejnosti otevřené vnitrostranické diskusi napříč celou vertikální strukturou ODS a po tvorbě programu zdola, nikoliv shora tak, jak tomu, dle jeho názoru, bylo doposud. Požadoval mimo jiné i vytvoření resortních odborných skupin, o nichž se v ODS diskutovalo od jejího vzniku. Reakce Václava Klause na tyto názory však na sebe dlouho nenechala čekat. A v rozhovoru pro časopis Respekt 19. srpna Klaus na téma stranické plurality řekl: „Názorové proudy jsou přirozenou lidskou věcí a já samozřejmě netvrdím, že je to nesmysl, protimluv či hrůza. Zdá se mi přirozené, že někdo uvnitř politické strany vystupuje se svým konkrétním názorem na problém či skupinu problémů a že vznikají skupiny lidí, kteří se na věc dívají stejným nebo velmi podobným způsobem. Chápu také, že se za jistých

⁸⁵ Leschtina, J. (1996): *ODS by už neměla znít jen jedním hlasem*, (rozhovor s Josefem Zieleniecem), Bulletin ODS, č. 12, Str. 6-7. Převzato z MF Dnes – Archiv HK ODS

okolností může z takovéto implicitní skupinky vytvořit něco formálnějšího. To je možný model, nicméně tento proces musí začít prezentací odlišných názorů na tu či onu věc. Nemůže začít...prohlášením, že by bylo dobré mít platformy či frakce, aniž by předtím došlo k diskusi o tom, co a proč chtějí prosazovat...Stranické frakce, o nichž mluvíte, se velmi podobají jakýmsi utilitárním zájmovým a nátlakovým skupinám, a to je jev, proti kterému bych v ODS bojoval za každou cenu. Já bych frakčnost v politické straně viděl spíše v základním ideovém odlišení v rámci širších ideových mantinelů...Tedy že někdo je spíše v jeho levé a někdo zase v jeho pravé části. Nepochybně takovéto rozdíly i v ODS existují.“⁸⁶ Zároveň Klaus označil za nejvýraznější problém ODS stagnující úroveň a skladbu její členské základny a potřebu její aktivizace. Přičemž zdůraznil, že skutečně úspěšný a produktivní tento proces obměny, nárůstu a aktivizace členů může být jen tehdy, pokud proběhne přirozeným, plynulým vývojem (nikoliv masivním nábořem na základě radikální změny image strany), kdy si lidé postupně uvědomí, že získat vliv na dění a politický život v zemi lze především prostřednictvím členství v politické straně.

Jak Zieleniecův rozhovor, tak Klausova reakce byly vlastně reformulací jejich předchozích výroků a upřesňující definicí oněch dvou hlavních pohledů na způsob dalšího fungování ODS, které se promítly již dříve do zmiňované diskuse o politickém programu strany. Zároveň obě vyjádření odstartovala další fázi diskusí a ostatní přední politici ODS se postupně začali vyslovovat pro tu či onu stranu. Zieleniec se v této diskusi stal jakýmsi mluvčím nespokojených nálad ve straně, hlasů volajících po sebezpytování, novém politickém stylu, nových tvářích a konsenzuálnějšímu charakteru politiky⁸⁷, které převážně stále vyplývaly ze zklamání nad červnovým volebním výsledkem. Diskuse tak byla zároveň, zjednodušeně řečeno, sporem o interpretaci tehdejšího postavení ODS, její váhy v politickém systému a volebních zisků jak

⁸⁶ Mlynář, V. (1996): *Úspěch to určitě nebyl* (rozhovor s Václavem Klausem). Bulletin ODS, č. 12, Str. 4-6. Převzato z časopisu Respekt – Archiv HK ODS

⁸⁷ K Zieleniecovi se na VII. Kongresu ODS přidal například Jan Ruml, který ve svém projevu řekl: „Myslím si, že potřebujeme nový typ politiků: výrazných osobností, získávajících autoritu jasnými věcnými pohledy a vahou přijatého osobního rizika, osobností považujících za povinnost žít a uvažovat složitě, osobností však přirozeně konsenzuálních tam, kde se jeví zřejmé, že bez společné dohody nelze jít dál...“ – Ruml, J. (1996): *Projev Jana Rumla*. Bulletin ODS, č. 18. Str. 30. – Archiv HK ODS

v parlamentních, tak později i v senátních volbách, respektive šlo o to, zda ODS má ještě větší potenciál širší voličské podpory, než se dosud zdálo, a pokud ne, pokud je třicet procent maximum, zda má změnit svůj charakter a snažit se toto maximum překonat, popřípadě jakou cestou⁸⁸. Paralelně s tím se také objevily nové otázky kolem organizační struktury strany⁸⁹ a nedořešené problematiky financování. Všechna tato témata nejlépe shrnovala agenda pracovního semináře Výkonné rady v Poděbradech 11. - 12. 10. 1996: vize a mise ODS, členství ODS, motivace členů, otevření ODS novým lidem, úloha hlavní kanceláře v ODS a manažerské síti, postavení jednotlivých členů užšího vedení ODS, varianty doplnění existující územní struktury ODS, vnitrostranické vztahy uvnitř ODS a osobní zodpovědnost (Benešová, 2001: 46).

V prosinci 1996 se uskutečnil VII. Kongres ODS v Brně, na němž se samozřejmě všechny položené otázky také projednávaly. Spory o další směřování se zde částečně projeví i do voleb vedení strany. Předsedou se stal sice znovu Václav Klaus, ale tentokrát již s nižší podporou (získal podporu 249 delegátů z 295, což bylo o 10% méně než před rokem). Místopředsedy se stali Josef Zieleniec, který však již také neměl tak silnou přízeň straníků (212 hlasů), dále Ivan Pilip, Jan Stráský a po delší době také Miroslav Macek⁹⁰. Kongres také přijal podnět na vytvoření tzv. odborných komisí, poradních orgánů, které měly poskytovat straně odborné zázemí a měly se stát jakýmsi fóry, na nichž by mimo jiné vznikaly programové dokumenty strany. A došlo zde také k mnoha systémovým a organizačním změnám, jež se promítly do změn stanov. Z nich nejvýznamnější bylo snížení počtu místopředsedů a jejich kompetenční vymezení, a také již zmiňované zřízení funkce hlavního manažera, který měl vykonávat dozor nad chodem strany, komunikací mezi centrem a regiony a stavem členské základny a měl

⁸⁸ Rozuměj otevřít se diskusi zdola prostřednictvím vytvoření frakcí, modifikovat svůj program spíše podle nálad ve společnosti a usilovat o společenský konsenzus prostřednictvím lidovější, srozumitelnější politiky, v níž se bude odrážet více hlasů a více lidí se bude chtít do ní zapojit, nebo se striktně držet svých zásad, získávat si přízeň veřejnosti pomalejším přirozeným vývojem, přesvědčovat ji o svém programu a rozšiřovat členskou základnu spíše touto cestou. Základní otázka tak vlastně zněla: Máme pro širší podporu měnit sebe či se máme snažit pro svůj program přesvědčovat společnost a tak získat nové sympatizanty a členy?

⁸⁹ Již jsem se zmínil například o diskusi o reorganizaci Hlavní kanceláře - více viz také (Benešová, 2001: 46).

⁹⁰ Bulletin ODS (1996), č. 18. Str. 2

zároveň stát mimo všechny politické pozice a povinnosti. Do této funkce pak byl obsazen v lednu 1997 Tomáš Ratiborský (Pšeja, 2004: 464-465).

Skutečnost, že vedle obvyklé kritiky opozice a koaličních partnerů na kongresu zaznělo nebyvale mnoho negativních ohlasů i dovnitř strany⁹¹, a tedy došlo na tolik požadovanou sebereflexi, byla považována za dílčí úspěch Josefa Zieleniece. To potvrdil také kongresem posvěcený vznik odborných komisí, v nichž se mohl realizovat jeho názor o více hlasech promlouvajících do politiky ODS, neboť tyto komise měly být částečně naplněny i z nestranických expertů. Ovšem vzhledem ke stále se komplikující situaci a přibývajícím problémům jak ve straně, tak v koalici činnost odborných komisí nikdy nenaplnila své poslání a nepřispěla „k výraznější programové dynamizaci či inovaci ODS“ (Mareš, 2006: 128-129) tak, jak si to Josef Zieleniec představoval.

Na přelomu roku 1996 a 1997 se problémy ODS a problémy koalice již z velké míry prolínaly. Výše popsaná ekonomická krize zasáhla i do vnitřního života strany a spory jak na vládní, tak na stranické úrovni se vedly především ohledně mnoha praktických politických kroků vlády. Zejména to byly neshody ve věci reformy zdravotnictví, kde se střetávaly názory Miroslava Macka, Václava Klause a samotného ministra zdravotnictví Jana Stráského. Neshoda v ODS však panovala také nad návrhem reformy veřejné správy a rozvržením vyšších územně samosprávných celků z dílny ODA, kdy část ODS byla ochotna proti vůli předsedy Klause s tímto návrhem souhlasit. Nesoulad se ovšem promítl i na pole zahraniční politiky, a sice ve věci zmiňované česko-německé deklarace. Problém totiž nastal, když premiér Klaus poměrně silovým způsobem prosazoval dohodu s ČSSD a s Milošem Zemanem na společném postupu při tvorbě prohlášení Poslanecké sněmovny k deklaraci⁹². Proti tomu se zvedl jednak

⁹¹ Viz např. v poznámce 87 zmiňovaný projev Jana Rumla, v němž také řekl: „ODS vznikla jako vnitřně demokratický, nicméně v logice tehdejší situace do sebe uzavřený subjekt. Dnes na to již musíme zapomenout a důsledně se otevřít novým lidem, nedbat pouze na jejich stranickou příslušnost, ale spoléhat především na jejich morální a duchovní zázemí.“

⁹² Opozice, v čele s ČSSD, měla totiž k česko-německé deklaraci mnoho výhrad a obav, především z možnosti, že by se deklarací otevřely nové otázky majetkových nároků po válce vysídlených sudetských Němců a otázky revize dalších výsledků poválečných dohod. Proto sociální demokraté podmiňovali svou

v koalici, ale hlavně uvnitř ODS a mezi jejími poslanci poměrně silný odpor a přineslo to i další roztržku mezi Klausem a Zieleniecem, který byl ministrem zahraničí. Václav Klaus pak byl donucen tomuto tlaku ustoupit. „V souvislosti s touto událostí se ukázalo, že předseda Klaus opakovaně nerespektuje rozhodnutí Grémia ODS a jedná i nad rámec pověření, která od něho případně získal.“ (Pšeja, 2004: 465).

Na počátku dubna 1996 ODS opět po roce odevzdala Poslanecké sněmovně výroční zprávu o svém hospodaření a opět se rozeběhly spekulace o jednotlivých ve zprávě uvedených dárcích. Největším dárcem (3 miliony Kč) byla makléřská společnost Iceberg, která vyvolávala určité kontroverze, neboť byla spojována s řadou finančních skandálů souvisejících s vytunelováním třech finančních ústavů⁹³. 5. dubna MF Dnes ještě navíc uveřejnila zprávu, že za několika lesními společnostmi, které ODS přispěly celkem 8,6 mil. Kč, stojí tři finanční skupiny, z nichž minimálně jedna byla spojena se zneužíváním peněz svých klientů (Pšeja, 2004: 465-466). Přestože se strana opět snažila tyto dary osvětlit a dala veřejný slib, že si napříště bude své sponzory prověřovat, stala se tato událost další příležitostí pro připomenutí loňské kauzy falešných sponzorů ze zahraničí a nelze rozhodně říct, že přispěla k věrohodnosti ODS.

Zhoršující se ekonomická situace a nutnost vládních úsporných opatření (balíčků) v dubnu a v květnu byly jedním z hlavních faktorů, které měly za následek výrazný pokles preferencí ODS. V polovině května 1997 dokonce agentura IVVM ODS připsala nejhorší výsledek od dob jejího vzniku, když ve výzkumu volebních preferencí obyvatel potvrdila klesající trend její popularity a přiřkla jí pouhých 18% podpory, což bylo o sedm procentních bodů méně, než měla ČSSD. Tento trend záhy potvrdila i agentura STEM, i když u ní na tom ODS byla o něco lépe (20,4%)⁹⁴. Výsledky těchto průzkumů byly pro ODS šokující a způsobily další pochybnosti o dosavadním kurzu strany. Někteří poslanci, včetně Jana Rumla a Jana Klase, vyzvali ke svolání mimořádného kongresu strany, k čemuž se záhy připojily i středočeská a severočeská

podporu deklaraci přijetím doplňujícího textu, jenž zdůrazní kontinuitu s Postupimí a právní neplatnost sudetských Němců na majetek.

⁹³ MF Dnes: *Peníze od Icebergu vzala ODS s klidem*. 2. 4. 1997, Str. 1

⁹⁴ Hospodářské noviny: *Velký pokles oblíbenosti ODS potvrdil i STEM*, 16. 5. 1997, Str. 1

regionální organizace (Pšeja, 2004: 466). Vedle toho se také začalo spekulovat o vzniku formalizované vnitrostranické frakce, do jejíhož čela by byli postaveni Jan Ruml a Josef Zieleniec. V neformálních rozhovorech s novináři tento postup pak připouštěli další poslanci a Jan Ruml možnost jejího vzniku potvrdil pro deník Právo, přičemž důvody k jejímu vzniku označil za „hlubší a dlouhodobější“⁹⁵. Tyto události znamenaly asi do té doby největší vlnu sebekritiky ODS a především kritiky vedení, zejména pak Václava Klause. Poprvé se intenzivněji a otevřeně začalo diskutovat o jeho nástupci a tato diskuse se poté vedla s přestávkami až do prosincového mimořádného kongresu. Vedle toho se začalo spekulovat i o jiných změnách ve vedení⁹⁶, ale také ve vládě, neboť její popularita klesala paralelně s podporou ODS a tedy se zhoršující se ekonomickou situací. Padlo i několik úvah o nové vládní formaci, popřípadě vzniku úřednické vlády.

V důsledku ekonomických potíží země a poklesu preferencí ODS výkonná rada na svém zasedání ve dnech 24. - 25. května rozhodla o personálních změnách ve vládě⁹⁷ a odvolání ministra financí Kočárníka, který byl za vedení svého rezortu kritizován již na podzimním kongresu⁹⁸.

Rekonstrukce vlády však klid do ODS ani do koaličních vztahů nepřinesla a z velké části byla spíše jen kosmetickou změnou zakrývající hlubší problémy. Další střet totiž přišel záhy na začátku června a opět byli hlavními aktéry Klaus a Zieleniec, který premiéra veřejně obvinil ze záměrného zatajení poměrně závažné zprávy Mezinárodního měnového fondu, čímž potvrdil obdobné vyjádření Josefa Luxe. To Klaus samozřejmě popíral. Celou věc projednávalo Grémium ODS na jednom ze svých zasedání a podle vyjádření účastníků této schůzky byl na ní Zieleniec poměrně tvrdě kritizován především za to, že se rozhodl celou věc řešit prostřednictvím médií. Grémium však také uznalo chyby na Klausově straně, a to především ve způsobu

⁹⁵ Právo: *V ODS je hustá atmosféra, nevylučuji vznik frakce*, 15. 5. 1997, Str. 1

⁹⁶ Například Jan Stráský navrhl, aby se ministři, kteří jsou zároveň místopředsedy ODS, vzdali svých stranických funkcí, protože souběh obou funkcí je kontraproduktivní (Pšeja, 2004: 466).

⁹⁷ Tato i další změny ve složení vlády byly již popsány v bodě 3.1.

⁹⁸ Velkým kritikem ministerstva financí pod vedením Ivana Kočárníka byl na kongresu tehdejší předseda pražské Burzy cenných papírů a bývalý spoluvůdce ekonomických reforem Tomáš Ježek. Viz jeho projev na VII. Kongresu ODS – Bulletin ODS (1996): Projev Tomáše Ježka, č. 18, Str. 38

komunikace se zbytkem vedení, a z poslaneckého klubu strany opět zaznělo několik hlasů volajících po jeho odstoupení. Po zmíněném jednání nejužšího vedení však byl spor považován za zažehnaný a alespoň veřejně zúčastnění deklarovali vůli k uvolnění atmosféry⁹⁹.

Toto vystoupení Josefa Zieleniece však také ukázalo, že jeho pozice uvnitř ODS již není tak silná, jako byla na posledním stranickém kongresu. Členové a představitelé strany totiž byli navíc rozladěni i tím, že před dvěma týdny odmítl nabídku na převzetí rezortu financí po Ivanu Kočárníkovi, což bylo chápáno jako zbabělost, snaha zbavit se odpovědnosti za ekonomické potíže země a distancovat se od ekonomického programu ODS¹⁰⁰. Zároveň se však znovu, již podruhé během krátké doby, ukázalo, že možnost změny v čele strany a vytvoření vlády bez Václava Klause není pro některé čelní politiky ODS tabu.

Během první poloviny léta se situace uvnitř strany uklidnila podobně, jako tomu bylo v koalici. Třenice z počátku června a její poměrně hladké vyústění tak uzavřelo horkou jarní etapu vnitrostranických a vnitrokoaličních pŕetek a napjaté atmosféry vyplývající především z nastalé ekonomické krize a poklesu preferencí jak stranických, tak vládních. Ovšem již v druhé polovině srpna, po zklidnění hektického období způsobeného dramatickými povodněmi na Moravě, se uvnitř ODS opět ozvaly kritické hlasy, které se staly jakousi předehrou před vyvrcholením vnitrostranické krize.

O rozruch se tentokrát postaral místopředseda ODS Miroslav Macek, který byl již dříve proslulý svou kritikou na adresu současné politiky ODS a kolegů z vedení. Od svého znovuzvolení do funkce místopředsedy se tak Macek ve svých veřejných vyjádřeních přidával spíše na stranu požadující přiznání chyb a omylů v dosavadní politice ODS, deklaroval, že bude usilovat o vyvlečení strany z povolební stagnace, a vyzýval k návratu k základním principům strany a k „pocitivé každodenní práci“. Zároveň však také byl zastáncem striktní loajality a ještě před prázdninami 1997

⁹⁹ Lidové noviny: *Klaus a Zieleniec se usmířili*, 6. 6. 1997, Str. 1

¹⁰⁰ Viz také MF Dnes: *Ve sporu lídrů ODS jde o stranu*, 5. 6. 1997, Str. 1

vylučoval odstranění Klause z čela ODS i z funkce premiéra.¹⁰¹ Macek tak byl na jednu stranu považován za stejně silného oponenta V. Klause, jakým byl J. Zieleniec (na zmíněném jednání Grémia ODS se dle vyjádření svědků jako jediný stavěl Macek na Zieleniecovu stranu). Na druhou stranu byla Mackova kritika dlouho chápána velkou částí členů jako poměrně konstruktivní a kladně bylo hodnoceno jeho červnové rozhodnutí ukončit své působení na ministerstvu zdravotnictví, kde se v té době měl stát prvním náměstkem ministra, a dál se věnovat výhradně funkci místopředsedy strany, v níž měl zodpovědnost za vnitřní chod ODS a hlavní kanceláře.

V srpnu ovšem Miroslav Macek poskytl Týdnu poměrně realistický až pesimistický rozhovor¹⁰², v němž znovu kritizoval onen striktní iluzorně-idealistický pohled na veškeré výsledky, které za Klausovou vládou byly, a apeloval na návrat ODS k programu z roku 1991, zbavení se spasitelské nálepky, oživení vnitrostranických mechanismů a větší důslednost v prosazování priorit ODS, přičemž výraznou kritiku směřoval již i k osobě Václava Klause. „Václav Klaus a ODS, avšak i další politici se spasitelskými sklony, se dopustili neuvěřitelné hrubky: podlehli představě, že transformaci udělá vláda a politická strana. Neuvědomili si, že moudrá vláda a moudrý politik mohou vytvořit pouze podmínky pro to, aby lidé co nejrychleji transformovali zemi a sami sebe. My jsme však naočkovali lidem - teď je tady Klaus a jeho vláda a oni se postarají. Dnešní frustrace z Klause a ODS je proto tak velká, neboť se nepostarali...Je ale holou skutečností, že na počátku existence ODS byl fenomén osobnosti Václava Klause natolik silný, že většinový názor strany byl většinou jeho názorem. V ODS se však postupně objevily další výrazné tváře. Klausovo postavení již není tak dominantní, jak bývalo, čímž je ale hledání jednotného názoru strany mnohem

¹⁰¹ V rozhovoru pro Právo Macek po dramatickém pádu preferencí ODS v květnu 1997 řekl: „Loajální a slušně vychovaný člověk nepráská dveřmi a nehází špínu na politickou stranu, v níž léta působil. Někteří lidé mají dojem, že když udělají úrok stranou a začnou v okamžiku ohrožení kritizovat vlastní řady, vyčlení se tak z odpovědnosti. Je tu však naštěstí také většina, která chce současnou situaci bez emocí rozebrat a urychleně řešit. To je jediný férový postup - vyříkat si to uvnitř bez jakýchkoli frakcí a skupinek a vytvořit tým, který začne intenzívně pracovat.“ Právo: *Při dalším poklesu důvěry ve vládu možná bude muset opozice převzít moc* (rozhovor s M. Mackem), 17. 5. 1997, Str. 1; Mackův názor na potřebu změn a sebereflexe a jeho kritiku chybných kroků v politice ODS lze vysledovat také v rozhovoru pro Telegraf (Telegraf: *ODS přestala být pro řadu lidí čitelná* (rozhovor s M. Mackem), 20. 5. 1997, Str. 5), kde připustil možnost řešení obtížné situace prostřednictvím předčasných voleb.

¹⁰² Týden: *ODS zřejmě příští volby prohraje* (rozhovor s M. Mackem), 12. 8. 2008, Str. 18

obtížnější. Navíc kvůli někdejší Klausově téměř absolutní autoritě nebyly v ODS včas rozvinuty mechanismy na vytváření většinového názoru. Že jsme mladá, dosud nevyzrálá strana, poněvadž existujeme teprve šest let, nás neomlouvá. Demokratická strana se bez takových mechanismů prostě neobejde,“ řekl Macek a zároveň prozradil, že připravuje materiál analyzující současný stav ODS, jeho příčiny a možná východiska, který předloží na jedné z nejbližších výkonných rad. Vedle toho také vyslovil svou domněnku, že ODS po příštích volbách skončí pravděpodobně v opozici.

Mackův rozhovor vyvolal v ODS velký rozruch a mnoho kritiky na jeho adresu za poráženecké řeči, ztrátu sebedůvěry, či medializaci vnitřních konfliktů. Na Mackova slova o krizi důvěry v ODS zase někteří její představitelé reagovali vyjádřením, že sám Macek se o ni zasloužil svými skandály z doby první Klausovy vlády. Mnozí také tento rozhovor chápali jako zahájení Mackova útoku na pozici V. Klause. Hlavním efektem rozhovoru ale bylo opětovné rozvíření diskuse o hledání „nové tváře“ ODS a jejím dalším směřování.

Necelý měsíc po rozhovoru Macek splnil svůj slib a 10. září předložil svou analýzu nazvanou *Věc: Krize důvěry*, která obsahovala snad dosud nejpesimističtější pohled na stav ODS v letech 1996-1997 a velmi silný apel na obrodu jejího programu. Velký rozruch v ODS vyvolal především fakt, že Macek svůj elaborát zveřejnil, aniž by jej s kýmkoliv ve straně předtím projednal, či jej předložil výkonné radě (Pšeja, 2004: 467). Macek na třinácti stranách definoval několik základních chyb, kterých se ODS v transformačním období dopustila (vyvolání nepřiměřených očekávání u veřejnosti, posedlost úspěchem, rozpory mezi slovy a činy představitelů ODS, zbytečné kompromisy v koalici i mimo ni, nedokončená privatizace a její neustálé protahování, krize produktivity a konkurenceschopnosti pod dojmem dobrých výsledků makroekonomických ukazatelů, zúžení transformace pouze na ekonomiku a nedůslednost v transformaci práva, veřejné správy školství, zdravotnictví atd., snaha být motorem prosperity, což vedlo k rozmělnění idejí a zásad ODS až k její nečitelnosti) a které způsobily „ztrátu důvěry“ v tehdejší „politickou garnituru, v demokratické instituce a ve svobodný trh“. Tyto přehmaty dle Macka rovněž způsobily nedůvěru ODS v sebe sama a svůj program. Za řešení této situace Macek považoval aktivnější přístup,

větší pracovitost, návrat k liberálně-konzervativním hodnotám, větší vůli a odhodlání k prosazování svého programu, neuchylování se ke zbytečným kompromisům (pokud možno vyjednání nové koaliční smlouvy, která by neumožňovala obcházení dohodnutých postupů koaličními poslanci v Parlamentu), profesionalizaci a větší koordinaci práce napříč stranickými strukturami, či zlepšení komunikace s veřejností.¹⁰³

Velkou nevoli Mackův materiál vyvolal samozřejmě především mezi příznivci předsedy Klause (a také u Klause samotného), kteří byli přesvědčeni o úspěšnosti transformačního procesu, a to jak o jeho průběhu, tak i o tempu změn. Ti proti Mackovi použili stejné argumenty, které zaznívaly již po jeho srpnovém rozhovoru pro Týden¹⁰⁴. Souhlasné názory zazněly naopak z tábora Klausových stranických oponentů. Zejména Josef Zieleniec označil Mackovu analýzu za prospěšnou: „Zdůrazňuji, že to vyvolá mnohé polemiky, ale jsem přesvědčen, že tento druh polemik prospěje nejen ODS, ale celkové atmosféře země.“¹⁰⁵ A částečně se za Macka postavil také Jan Ruml, který v rozhovoru pro LN řekl: „ODS ztratila vnitřní dynamiku, schopnost věci pojmenovat, nalézat jasná řešení a prostředky k tomu, jak je prosazovat. Problém ODS tkví v ní samé a ve způsobu, jakým byla založena. Strana vznikla z horizontálního občanského fóra a formulovala se jako vertikální politická strana občanské pravice a v jistém období svého vzniku se musela uzavřít, aby se právě odlišila. Když už ale byla konstituována a měla svoji vizi, svůj program, měla se znova otevřít a čerpat i z nestraničné veřejnosti podněty a duchovní zázemí“¹⁰⁶. Tím se Jan Ruml de facto přiklonil i k dřívější kritice J. Zieleniece, který požadoval otevřenější přístup ODS k nestraničné veřejnosti.

¹⁰³ Více viz (Macek, 1997).

¹⁰⁴ Ostře se proti Miroslavu Mackovi ohradil především předseda poslaneckého klubu strany Jiří Honajzer, který na tiskové konferenci ODS dne 12. 9. o *Krizi důvěry* řekl: „Neumím ve své prostotě oddělit autora od textu. Když si přečtu větu "v první řadě musíme zvýšit naši důvěryhodnost, a to ne slovy, ale každodenním jednáním a činy", tak mi to s chováním, jednáním a činy kolegy Macka moc nekoresponduje.“ Dodal, že pokud by ve vedení ODS měli být takoví lidé jako Macek, on by ve straně být nechtěl - Lidové noviny: *Honajzer si ostře vyšlápl na Macka za jeho analýzu*, 13. 9. 1997, Str. 2.

¹⁰⁵ Lidové noviny: *Většina ODS s Mackem souhlasí*, 12. 9. 1997, Str. 2

¹⁰⁶ Lidové noviny: *Problém ODS není v předsedovi* (rozhovor s Janem Rumlem), 16. 9. 2007, Str. 5 – Jan Ruml v tomto rozhovoru mimo jiné uvedl, že v současné době nevidí důvod, proč by měl z čela ODS odejít Václav Klaus, což je z hlediska pozdějšího vývoje poměrně zajímavé.

Mackův materiál také uvnitř ODS zintenzivnil diskusi ohledně možného nástupce Václava Klause. Diskutována byla především jména místopředsedů strany (Zieleniec, Macek, Pilip) či ministra vnitra Jana Rumla. Všichni však možnost vystřídat Klause odmítli. Sám Miroslav Macek pak oživil svou jarní ideu o nastolení vlády jakéhosi triumvirátu nad ODS v postklausovském období, ale zároveň ve svých vyjádřeních odmítal, že by chtěl v tuto chvíli Klause sesadit.

Od zveřejnění *Krize důvěry* až do pádu Klausovy vlády byl vnitrostranický vývoj ODS téměř každý den v hledáčku médií, neboť situace se měnila téměř neustále s každým jedním výrokiem určitého představitele strany. Lze tvrdit, že celkové přijetí Mackovy zprávy bylo v ODS ambivalentní. To dokládá i postoj, jaký k analýze zaujala výkonná rada na svém jednání 26. září ve Znojmě. Ta na jedné straně ve svém usnesení vyzvala grémium strany ke zlepšení jeho práce, důslednějšímu prosazování programových priorit ODS a k většímu převzetí odpovědnosti za vzniklé problémy¹⁰⁷, na druhé straně tu však také ve velké míře zazněly kritické názory proti M. Mackovi a rada jej nezačlenila do týmu připravujícího kampaň pro komunální a senátní volby 1998, přestože byl místopředsedou zodpovědným za chod strany. Zároveň toto jednání uložilo grémiu, potažmo předsedovi Klausovi, aby zpracoval vlastní analýzu současného stavu ODS, čímž de facto Mackova analýza nebyla přijata.¹⁰⁸

Na přelomu září a října se také začalo znovu spekulovat o změnách v personálním složení vlády. Prvním impulsem k tomu byl na začátku září znovu avizovaný záměr Jana Rumla opustit do konce roku 1997 pozici ministra vnitra, zůstat řadovým poslancem a promyslet si své další působení v politice¹⁰⁹. Otázka jeho nástupce se začala řešit až po projednání Mackovy analýzy na počátku října a vzhledem

¹⁰⁷ Usnesení bylo přijato z podnětu Jana Rumla, který vyjádřil nespokojenost s pracovními výsledky Grémia ODS. Kritiku pak Ruml zopakoval také v rozhovoru pro MF Dnes: „(Grémium – pozn. autora) nedefinuje zcela jasně priority dnešní doby a nehledá nástroje a prostředky, jak priority řešit. Zabývá se vždycky jenom aktuálními věcmi, up-to-date, nikoliv trošku nějakým výhledem přes horizont jednoho týdne. To je chyba, protože si myslím, že musíme mít jasně uchopitelné teze, jak co dělat. A to grémium nedělá a je třeba ho k tomu donutit. – MF Dnes: *Výkonná rada varovala vedení ODS, aby pracovalo lépe, říká Ruml* (rozhovor s J. Rumlem), 29. 9. 1997, Str. 3

¹⁰⁸ MF Dnes: *Macek prohrál, ale cítí se vítězem*, 29. 9. 1997, Str. 1

¹⁰⁹ Ruml chtěl úřad opustit již v rámci jarních personálních změn v kabinetu.

k nastalé situaci se diskuse o obsazení ministerstev rozšířila o další rezorty a opět se tak projevila snaha řešit doutnající krizi v ODS prostřednictvím vládní personální politiky.¹¹⁰ Nakonec však zůstalo jen u výměny Rumla, jehož měl nahradit dosavadní ministr práce a sociálních věcí Jindřich Vodička, a o jeho nástupci mělo být ještě rozhodnuto později.

O překvapení se však následně postaral ministr zahraničí Josef Zieleniec, který 23. září nečekaně oznámil svou rezignaci na funkci ministra zahraničních věcí i na pozici místopředsedy ODS, čímž se de facto zcela stáhl z tehdejší politické scény¹¹¹. Ještě větší rozruch, než samotný fakt rezignace, však vyvolaly jím zmíněné důvody, pro něž se rozhodl rezignovat. Zieleniec totiž svůj odchod odůvodnil jednak tím, že neměl v poslední době možnost podílet se na zásadních stranických rozhodnutích, ač za ně nesl jako místopředseda zodpovědnost¹¹², ale ještě větší kontroverze vyvolalo jeho prohlášení o tom, že v oblasti hospodaření strany byla provedena velmi závažná rozhodnutí, a to „bez vědomí Grémia ODS a bez jeho zmocnění“. A tak přestože byl Zieleniec hned v den své rezignace poměrně bez problémů nahrazen nestraníkem a diplomatem Jaroslavem Šedivým, toto jeho vyjádření žilo dál a stalo se předmětem nových spekulací, neboť Zieleniec jej odmítl více konkretizovat. Opět se tak v médiích živě diskutovalo o pravém původu sporných darů, které ODS před volbami 1996 přijala od fiktivních sponzorů Báce a Sinhy ze zahraničí, a o systému financování stran a s ním spojených problémech obecně. Na to Výkonná rada ODS reagovala 8. 11. vytvořením šestičlenné pracovní skupiny, která měla do jejího příštího jednání vypracovat materiál o financování strany, a zároveň rozhodla, že pokud nebude zjištěn faktický dárcce zmíněných darů, budou tyto věnovány na humanitární účely (Benešová,

¹¹⁰ Hovořilo se zejména o dalším působení Jiřího Stráského ve funkci ministra zdravotnictví. K zamýšleným změnám v pozicích ministrů a snaze řešit prostřednictvím nich doutnající krizi strany viz více MF Dnes: *ODS začíná zvažovat, zda nezařít s více křesly*, 11. 10. 1997, Str. 1, nebo Týden: *ODS nutně potřebuje generálku*, 14. 10. 1997, Str. 18

¹¹¹ Zieleniec již na konci prázdnin rezignoval na svůj poslanecký mandát. Tento krok odůvodnil svým záměrem naplno se věnovat své práci na Ministerstvu zahraničních věcí.

¹¹² Zieleniec měl výhrady především ke způsobu výběru nového ministra vnitra a také k tomu, že by do této funkce měl nastoupit Vodička, avšak na jednání grémia Vodičkovu prosazení neměl šanci zamezit.

2001: 48)¹¹³. Na tomtéž jednání Václav Klaus předložil slíbený rozbor vnitřní situace ODS, podle něhož „strana nedokázala včas odhadnout a přizpůsobit se změně politické a ekonomické situace, k níž došlo po volbách do Poslanecké sněmovny“, a „působila dojemem nekonsolidovanosti, zmatenosti, roztržičnosti a objevily se i náznaky osobních sporů“, přičemž „nedovedla najít vhodnou odpověď na velmi útočnou politiku opozice a poměrně obtížně se vyrovnávala s faktem, že v důsledku nepříliš přesvědčivého volebního vítězství musela v řadě otázek ustoupit svým koaličním partnerům“. Strana podle Klause též nepředvíдалa, že značná část společnosti podlehe zklamání z nesplněného očekávání rychlého růstu životní úrovně, a na vedoucích místech v ODS dle něj také „nemuseli být ti nejlepší“. Proto navrhnul soustředit se na nalezení optimální politiky vůči lidovcům, zahájit věcnou informační kampaň proti ČSSD, která by ji usvědčila z krajního populismu a státnické nezodpovědnosti.¹¹⁴ Výkonná rada tuto Klausovu zprávu přijala poměrně hladce¹¹⁵ a postoupila ji další diskusi. Miroslav Macek posléze vypracoval novou analýzu, v níž se zdržel komentářů hodnotících současný stav ODS, a v reakci na výtky, že v *Krizi důvěry* nenabídl východiska ze stavu ODS, vypracoval elaborát s názvem *Co dělat*, v němž prezentoval svůj pohled na krátkodobé, střednědobé a dlouhodobé cíle ODS¹¹⁶ a vyzval k zahájení příprav na další volby (Pšejja 2004: 467).

Diskuse kolem financování ODS se během listopadu i nadále stupňovaly. Vyšetřování pracovní skupiny pověřené výkonnou radou k jeho prošetření postupně potvrdilo podezření, které již několik dní předtím vyslovovala média, že za zmíněnými sponzorskými dary stál bývalý tenista Milan Šrejber a společnost Moravia Steel, jejímž byl Šrejber v době sponzoringu čtvrtinovým vlastníkem a která se ucházela o privatizaci Třineckých železáren. To vyvolávalo silné podezření z ovlivňování privatizačního

¹¹³ Stejně jednání výkonné rady rozhodlo, že na nastávajícím kongresu strany, který se měl konat na jaře 1998, budou nově obsazovány posty dvou místopředsedů – J. Zieleniece a J. Stráského (Stráský dlouhodobě řešil neslučitelnost pozic ministra, poslance a místopředsedy strany – pozn. autora). V následujících dnech dali své funkce k dispozici i I. Pilip a M. Macek (Pšejja, 2004: 467).

¹¹⁴ Hospodářské noviny: *Václav Klaus analyzoval chyby ODS*, 3. 11. 1997, popř. MF Dnes: Hlavní úkol podle Klause zní: *změnit image ODS*, 1. 11. 1997

¹¹⁵ MF Dnes: *ODS obmění své vedení a chce změnit i image*, 10. 11. 1997

¹¹⁶ Slovo: *Macek vypracoval novou analýzu*, 14. 11. 1997

procesu velkými podniky a vlivnými osobami. Šrejber se oficiálně ke sponzorství přiznal na tiskové konferenci 27. 11. za přítomnosti Miroslava Macka, který byl členem zmíněného vyšetřovacího týmu, a bývalého výkonného místopředsedy Libora Nováka, který na sebe převzal politickou odpovědnost za utajování sponzora a uznal za chybu, že neinformoval vedení ODS o tom, že se setkal s představiteli společnosti Moravia Steel, která chtěla ODS poskytnout sponzorský dar.¹¹⁷ Již o den dříve, 26. 11., poskytl tehdejší velvyslanec ve Švédsku a bývalý poradce Josefa Zieleniece Petr Kolář redakci MF Dnes informaci o tom, že jak předseda Klaus, tak bývalý výkonný místopředseda Libor Novák i exministr Zieleniec o Šrejberově sponzoringu od počátku věděli. Jeho slova následně potvrdil i Josef Zieleniec, který prý Klause o Šrejberově dárcovství informoval již v roce 1996. Toto vyjádření bylo následně Klausovými příznivci považováno za potvrzení existence promyšleného plánu na likvidaci Klause¹¹⁸, neboť premiér Klaus samozřejmě popíral, že by o Šrejberově sponzoringu kdykoliv předtím slyšel. ODS se tak již v tomto momentě opět začala rozdělovat do dvou táborů důvěřujících každý jedné z verzí. V reakci na tyto informace také ještě 27. 11. předseda KDU-ČSL vyzval Václava Klause nepřímou k demisi. Téhož dne večer se sešlo také Grémium ODS, které reagovalo prohlášením, že „celou záležitost podcenilo a že přes nedůvěryhodnost údajných dárců netrvalo na objasnění celé záležitosti“. Doporučilo pak výkonné radě, „aby finanční částka v této výši (7,5 mil Kč – pozn. autora) byla poslána na povodňové konto“ (Benešová, 2001: 48). Po jednání grémia se ráno konala tisková konference ODS, na níž Václav Klaus oznámil, že vzhledem ke skandálu se sponzorským darem dá na jarním kongresu strany svou funkci k dispozici. Poté Klaus odletěl do Sarajeva na zasedání Středoevropské iniciativy.

Tentýž den, tedy 28. 11., vyšel v MF Dnes článek pojednávající o existenci tajného 170 milionového konta ODS ve Švýcarsku, který vycházel z informací nejmenovaného člena vedení strany. Dle tohoto článku mělo o kontu vědět celé

¹¹⁷ Slovo: *Lux vyzval Klause k odstoupení*, 28. 11. 1997, Str. 1 Novák později také rezignoval na svůj poslanecký mandát a v roce 1998 byl na několik dní vzat kvůli této věci do vazby, načež byl osvobozen (Benešová, 2001: 48).

¹¹⁸ MF Dnes: *Je to Zieleniecův komplot proti premiéru Klausovi, anebo ne?*, 27. 11. 1997, Str. 1. Spekulacemi o spiknutí proti V. Klausovi se budu zabývat ještě níže.

grémium strany, neboť se o něm prý mluvilo na jednom z nedávných jednání při úvahách o koupi nového sídla strany. Zároveň článek spekoval o tom, že právě existence tajného konta byla jedním z důvodů odchodu J. Zieleniece.¹¹⁹ Informaci o tajném kontě ve stejný den potvrdila také Česká televize, která zároveň uvedla, že na něm byly soustředěny peníze pocházející z privatizačních akcí. Televize Nova navíc přinesla zprávu o tom, že Václav Klaus ve Švýcarsku vlastní také vilu (Benešová, 2001: 49). Během dne zasedal v Třeboni Celostátní výbor KDU-ČSL, který rozhodl o svolání mimořádné celostátní konference strany na večer téhož dne do budovy Poslanecké sněmovny. Předseda lidovců Josef Lux dal během dne několikrát najevo, že strana nejspíš opustí koalici, a označil představitele ODS za nevěrohodné. V reakci na tyto události svolali v podvečer Jan Ruml a Ivan Pilip na Ministerstvu financí mimořádnou tiskovou konferenci, na níž vyzvali nepřítomného Václava Klause k rezignaci na funkci předsedy ODS¹²⁰. Na ministerstvo se postupně dostavili také nový ministr vnitra Jindřich Vodička, ministr zdravotnictví Jan Stráský, nový ministr práce a sociálních věcí Stanislav Volák a místopředseda poslaneckého klubu ODS Jan Černý. Všichni posléze naznačili, že o kontě se v ODS již mělo v minulosti mluvit¹²¹, a Jan Ruml s Ivanem Pilipem uvedli, že své kroky v průběhu dne konzultovali s předsedou KDU-ČSL Luxem a s prezidentem Havlem, což vedlo k dalším fabulacím o plánované koordinované akci proti Klausovi. Lidovci poté v noci po jednání mimořádné celostátní konference oznámili svůj odchod z vlády. Druhý den z koalice vystoupila i ODA a k demisi vládu vyzval také prezident Václav Havel.¹²²

¹¹⁹ MF Dnes: *Vedení ODS má tajné konto ve Švýcarsku*, 28. 11. 1997, Str. 1

¹²⁰ Ve svém společném prohlášení uvedli: „Vzhledem k tomu, že Václav Klaus jako předseda ODS dosud nedokázal průkazně vyvrátit mimořádně závažná obvinění, vznesená proti ODS, vyzýváme ho k okamžité rezignaci na funkci předsedy strany. Dnes odpoledne v 17.30 hodin jsme ho o této skutečnosti informovali telefonicky do Sarajeva. Uvědomujeme si, že toto prohlášení činíme v době nepřítomnosti Václava Klause v České republice. K tomuto kroku jsme se však odhodlali proto, že vývoj posledních hodin ohrožuje důvěru veřejnosti nejenom v ODS, ale i v základy politického systému v naší zemi. Zároveň navrhuje, aby se vzniklou situací neprodleně zabývalo vrcholné vedení ODS.“ (MF Dnes: *Společné prohlášení Ivana Pilipa a Jana Rumla*, 29. 11. 1997).

¹²¹ To 2. prosince v rozhovoru pro Lidové noviny potvrdil i Josef Zieleniec, v němž osvětlil i okolnosti svého odchodu – Lidové noviny: *Zieleniec pro LN: Jak to vlastně bylo*, 2. 12. 1997, Str. 1

¹²² Slovo: *Jak se o víkend hroutila vláda*, 1. 12. 1997

V sobotu 29. 11. se ze Sarajeva narychlo vrátil Václav Klaus, který po svém příjezdu připustil rezignaci, ale zároveň odmítl veškerá obvinění týkající se tajného konta i falešného sponzorství¹²³. Ihned po jeho návratu byla svolána výkonná rada, po jejímž jednání Klaus oznámil, že bude rezignovat na funkci premiéra, že zůstane do kongresu předsedou strany a že nechce být členem nově vzniklé vlády. Demisi složil do rukou prezidenta následující den v Lánech a Václav Havel jej vzápětí pověřil výkonem funkce předsedy vlády do jmenování vlády nové. Hned poté se rozeběhly rozhovory o vzniku nového kabinetu, jichž se účastnili nejvyšší představitelé dosavadních koaličních stran, za ODS to byli Václav Klaus a Ivan Pilip. Bylo rozhodnuto, že nová vláda se začne formovat až po výsledcích mimořádného Kongresu ODS, který výkonná rada svolala na 13. - 14. prosince do Poděbrad a na němž mělo být zvoleno nové vedení strany.¹²⁴

V následujících dnech postupně začaly v ODS za stupňujícího se napětí krystalizovat názory na vzniklou situaci, přičemž se strana v podstatě stejným způsobem jako po Šrejberově přiznání začala dělit na část důvěřující dosavadnímu předsedovi a považující výstup Rumla s Pilipem za zradu a část, pro níž se stávající vedení v čele s Klausem stalo kvůli finančním skandálům definitivně nedůvěryhodné, a proto požadovala jeho výměnu. Podobným způsobem se téměř na dvě poloviny na svém jednání rozdělil i poslanecký klub strany, a to jak v otázce dalšího setrvání ve vládě, tak v otázce dalšího působení Klause v čele strany¹²⁵. Poté se rozeběhla téměř veřejná debata o Klausově nástupci, respektive o relevantním protikandidátovi. Ovšem času na jeho vygenerování bylo poměrně málo, přičemž příhodných jmen mnoho nebylo. Nejprve se spekulovalo o možné kandidatuře Ivana Pilipa, který byl již dříve, a obzvláště tomu tak bylo po odchodu J. Zieleniece, považován za tzv. korunního prince strany, od něž se očekávalo, že Klause později nahradí. Po krátkém zvažování situace však

¹²³ Po svém příjezdu Klaus řekl: „V žádném případě nepřijmu výzvy k odchodům kvůli nějakým mrtvým sponzorům, o kterých jsem nic nevěděl a nevím ani slovo, ani kvůli tomu, že si to přeje ta či ona koaliční strana či její vedoucí představitel, ale také ne kvůli tomu, jestli se někdo dnes v ODS snaží změnit kolektivní zodpovědnost vedení ODS na individuální zodpovědnost jednoho člověka“ (Slovo: *Jak se o víkendu hroutila vláda*, 1. 12. 1997).

¹²⁴ Slovo: *Jak se o víkendu hroutila vláda*, 1. 12. 1997

¹²⁵ Slovo: *Václav Klaus směřuje do opozice, poslanecký klub ODS se rozštěpil*, 2. 12. 1997

nakonec Pilip kandidaturu odmítl s tím, že by ve vedení měly stanout zcela nové tváře. Tři dny po demisi vlády svou kandidaturu potvrdil Václav Klaus. Dva dny nato, tedy 5. 12., oznámil svou kandidaturu Jan Ruml, který ji do poslední chvíle odmítal. Svůj krok odůvodnil neschopností předsedy Klause převzít odpovědnost za ztrátu důvěry celé strany. Rumlovu kandidaturu uvítal i prezident Václav Havel.¹²⁶

Dny zbývající do konání kongresu se v ODS odehrávaly ve znamení usilování o hlasy jednotlivých oblastních a regionálních sdružení a jejich delegátů pro jednoho z kandidátů, tedy pro jedno či druhé křídlo. Téměř každý den se v médiích objevovaly informace o záměru konkrétní oblasti či regionu podpořit Klause či Rumla a výsledek byl díky tomu poměrně snadno předvídatelný. Václav Klaus měl oproti Janu Rumlovi několik výhod. I přes události posledních dní zůstala jeho pozice v ODS poměrně silná, což bylo ovlivněno zejména tím, že jeho vnitrostranická opozice se většinou rekrutovala z řad pražských a středočeských stranických funkcionářů a v ostatních regionech tak jeho kritika příliš často nezaznívala. Politolog Jakub Kylvoušek také uvádí, že Klaus uměl daleko lépe využít organizační struktury ODS a její komunikační síť. Ihned po oznámení své kandidatury se tak rozjel do regionů a oblastí, v nichž se konaly narychlo svolané předkongresové sněmy, členům nabízel především uklidnění rozbouřené situace a usiloval o jejich podporu (Kylvoušek, 2006: 254 - 255). Tuto taktiku Ruml a jeho lidé spíše podcenili a s členskou základnou komunikovali jen minimálně. Ruml se zúčastnil jen několika posledních regionálních sněmů, přičemž dle Kylvouška nedokázal nabídnout straně alternativu k jistotě, kterou nabízel Klaus. Roli v posílení Klausovy pozice pak také hrál i jeho časový náskok v oznámení kandidatury a jistě i rychlá reakce jeho příznivců ve vedení ODS na vystoupení Pilipa s Rumlem z konce listopadu. Byl to zejména Miroslav Macek, který se striktně postavil na Klausovu stranu a na Pilipovu a Rumlovu tiskovou konferenci reagoval slovy o „vnitrostranickém puči“ (Benešová, 2001: 49), což bylo vzhledem k jeho dřívější kritice Václava Klause překvapivé.

Mackův výrok byl de facto také roznětkou pro vytváření zmiňované teorie o spiknutí proti Václavu Klausovi a jeho stoupencům v ODS, v jehož čele měl stát

¹²⁶ Lidové noviny: *Ruml se utká s Klausem o místo šéfa ODS*, 6. 12. 1997, Str. 1

prezident Havel. Tato až téměř konspirační teorie se stala jednou z předních a zároveň kontroverzních verzí výkladu událostí z přelomu listopadu a prosince 1997. Je založena právě na výše zmíněném předpokladu rozdílných filosofí Václava Havla a Václava Klause a jakési mstě za to, že Klaus po svém nástupu do čela OF začal jeho kurs výrazně vychylovat od Havlových představ. Účastníky komplotu měli být nejen Filip s Rumlem, kteří měli mít za úkol definitivní „svržení“ Klause, ale také Josef Zieleniec, který po dlouholetém a nezdařeném úsilí o oslabení Klausovy pozice a o proměnu charakteru ODS celkově měl záměrně přistoupit k rozvíření mediálního skandálu s financováním strany, přičemž jeho rezignace na post ministra zahraničí měla být taktickým ústupem, aby se záhy mohl vrátit v roli „spasitele ODS“. „Atentátu“ se měli ale zúčastnit také další členové ODS, kteří později vystoupili proti Klausovi a odešli ze strany, dále pak Josef Lux, někteří novináři, komentátoři, média a dokonce osoby z určitých ekonomických kruhů, které svým působením měly záměrně prohlubovat hospodářskou stagnaci ČR v letech 1996 – 1997¹²⁷ a tím postavit Klause, jakožto „otce transformace“, do pozice neúspěšného. Do mozaiky celého tohoto příběhu pak podle jejích autorů zapadají i události, které se odehrály bezprostředně po pádu Klausovy vlády. Bylo to prý jednak pověření Josefa Luxe prezidentem Havlem k vedení rozhovorů o nové vládě, k němuž došlo již 8. 12. (kdy už bylo zřejmé, že Klaus bude potvrzen v čele strany), čímž byla porušena dohoda o vyčkání s rozhovory o nové vládě na výsledky Kongresu ODS. Dále pak tvrdá kritika transformačních let ze strany Havla při jeho tzv. Rudolfském projevu, v němž se uchýlil k téměř opoziční rétorice¹²⁸. A do

¹²⁷ Tato domněnka bývá odvozována především od faktu, že nástupcem Klause ve funkci premiéra se stal guvernér ČNB Josef Tošovský. Ten byl ze strany ODS již předtím často kritizován za některé kroky ČNB, které prý směřovaly proti politice vlády.

¹²⁸ Havel v tomto projevu, který přednesl před oběma komorami Parlamentu, doslova řekl: „Byli jsme zemí fascinovanou svými makroekonomickými ukazateli, kterou nezajímalo, že tyto ukazatele dříve či později ukáží i to, co je za hranicemi makroekonomického či technokratického pojetí světa: totiž že jsou věci, jejichž váhu či význam sice žádný účetní nespočítá, ale které vytvářejí jediné myslitelné prostředí jakéhokoli ekonomického rozvoje: pravidla hry, právní stát, mravní řád, z něhož každý systém pravidel vyrůstá a bez něhož žádný nemůže fungovat, klima společenského soužití. Proklamovaný ideál úspěchu a zisku byl zsměšněn, protože jsme dopustili, aby tu vznikl stav, v němž se nejméně úspěšnými stávají ti nejméně morální a největší zisk mají nepotrestatelní zloději. Pod hávem liberalismu bez přívlastků, pro nějž bylo kdesi zločinně levicové, se paradoxně skrývala marxistická poučka o základně a nadstavbě: morálka, slušnost, pokora před řádem přírody, solidarita, myšlenka na ty, kteří přijdou po nás, úcta k právu, kultura vztahů mezi lidmi - to všechno a mnoho podobných věcí bylo posláno do nadstavby jakožto lehce posmívané sféry takzvaného "koření života", aby se posléze ukázalo, že už není co kořenit:

teorie zapadá rovněž údajná snaha vyloučit ODS, respektive její proklausovskou část z jednání o nové vládě a vůbec minimalizovat její vliv na české politické scéně poté, co tzv. puč ztroskotal na poděbradském kongresu.¹²⁹

Právě Havlovo upřednostnění Josefa Luxe při jednání o nové vládě a Rudolfský projev byly příčinou zdráhání se klausovského křídla ODS při následné nominaci Havla jako kandidáta pro další prezidentskou volbu. Silná kritika vůči prezidentovi pak také zazněla na samotném Kongresu ODS¹³⁰. Jak již bylo naznačeno, ten vyzněl z velké míry ve prospěch Václava Klause a zároveň se stal dalším významným milníkem na cestě k rozštěpení strany. Diskuse o jejím dalším směřování zde totiž zcela zřetelně ukázala, kdo z představitelů k jakému křídlu strany patří. Jedni volali po přiznání „chyb a lží“, jež strana v minulosti učinila nejen v souvislosti s finančními skandály, chtěli její důsledné očištění a obnovení důvěry v ODS, což mělo

základna je protunelována. Je protunelována proto, že se nerozvíjela - ateisté mezi vámi mi prominou - v přísném klimatu božích příkázání. Opojení svou mocí a svými úspěchy a staronově okouzlení tím, jak skvělým nástupičem ke kariéře je politická strana, začali mnozí - v prostředí tak lehkovážně beroucím zákon - mhouřit oči nad tím či oním, až se domhouřili ke skandálům, problematizujícím sám náš největší důvod k pýše, totiž naši privatizaci...Zazlívám-li něco těm, kteří dnes odstupují, pak daleko víc, než ty či ony konkrétní prohřešky, celkově apatický, ba přímo nepřátelský vztah ke všemu, co by mohlo jen vzdáleně občanskou společnost připomínat či tvořit. Tento apatický vztah je totiž přesně tím, co je v posledku odpovědné za to, že tak banální demokratická příhoda, jakou je pád jedné vlády, se jeví jako málem antické drama a do jisté míry se dokonce takovým dramatem stává: mnoho lidí má docela pochopitelný pocit, že stojí tváří v tvář krachu určité koncepce státu, určitého pohledu na svět, určitého souboru ideálů.“ I tento citát poukázal na rozdíly mezi Havlovým a Klausovým viděním světa. Projev byl tak považován za přímý útok na Klause a i on sám to tak pocíťoval, což vyjádřil také tím, že jako jeden z mála po skončení projevu netleskal. Havlův projev lze nalézt na jeho webových stránkách http://www.vaclavhavel.cz/showtrans.php?cat=projevy&val=144_projevy.html&typ=HTML.

¹²⁹ Je nutné poznamenat a zdůraznit, že celá tato teorie, pro niž se vžilo označení „Sarajevský atentát“ (jednak proto, že Klaus v době rozpadu vlády byl v Sarajevu, a jednak jako paralela historické události, při níž také došlo k útoku na momentálně oslabeného „vůdce“), nebyla nikdy nikým potvrzena ani vyvrácena. Přestože si osoby, které měly být do komplotu proti Klausovi zapleteny, byly ve svých politicko-filosofických postojích evidentně bližší, je stále nutné při hledání motivů jejich jednání vycházet z jejich veřejných výstupů, které veškeré konspirativní dovozování spíše vylučují. Jan Ruml i Ivan Pilip později mnohokrát zopakovali, že byli ve svém konání opravdu vedeni pouhou snahou očistit ODS, donutit vedení strany k doznání a stranu postavit na nových nezdiskreditovaných osobnostech. Verzi organizovaného komplotu proti V. Klausovi vyvracel Jan Ruml rovněž historikou, v níž popisoval, jak mu bývalý ředitel TV Nova v době vzniku Unie svobody nabízel další kompromitující materiály na Klause, přičemž on je odmítl (viz více Týden: *Deset let po Sarajevu: mlčením se ODS povedlo normalizovat své neobjasněné financování*, 19. 11. 2007, Str. 3). Teorii vylučuje rovněž fakt, že Zieleniec se samotných „sarajevských událostí“ neúčastnil a nevstoupil ani do nově vzniklé Unie svobody. Na druhou stranu je také třeba dodat, že kauza s tajným zahraničním kontem nebyla nikdy došetřena a jeho existence tak dodnes není potvrzena. Jediná dohra, kterou celá kauza měla, bylo uvalení čtyřicetidenní vazby na bývalého výkonného místopředsedu Libora Nováka.

být provedeno mimo jiné také prostřednictvím radikálnější obměny vedení. Druzí oponovali s tím, že takové „sebemrškačské postoje“ nemají význam, chtěli zaměřit pohled do budoucna a chtěli ukončit „plané diskuse o minulosti a aférách“. Tyto dva postoje byly pak reprezentovány kandidáty na post předsedy, Janem Rumlem a Václavem Klausem. Ruml ve svém kandidátském projevu řekl: „Co můžeme nyní udělat. Vysvětlit své financování, přiznat skutečný stav věci - to je, myslím, naprosto nezbytné. Otevřít stranu novým lidem, přejít od konfrontace ke komunikaci. A za těchto předpokladů máme nejen právo, ale i povinnost sestavit novou vládu. Kategoricky nesouhlasím s tím, že zde nemůže být jiné vlády, která by mohla prosazovat pravicovou politiku, než té předchozí... Myslím, že ačkoli současné vedení udělalo velký kus práce, vzhledem k tomu, že nedokázalo vysvětlit pravý stav našeho financování, nemůže se nyní na obnovení důvěry podílet. Nechci nikoho z ničeho vinit, ale nabyl jsem přesvědčení, že...snažit se o důvěru mohou pouze ti, kteří nebyli v současném vedení.“¹³¹ Naproti tomu Václav Klaus řekl, že je nutné „udělat tlustou čáru za finančními aférami ODS, rychle a nahlas“ a odmítl, že by cokoliv věděl o zahraničním kontě. Odmítl veškeré řeči o „opojení mocí, oddělení od lidí, zamlčování reality, snaze o vylučování a kádrování, hledání nepřítelů a zahledění se do sebe“, jež byly v souvislosti s ODS vyslovovány, a víceméně vyzval k přípravě na předčasné volby, přičemž podotkl, že „cílem okamžitých kroků strany nemůže být masivní podíl na vytvoření nové vlády za cenu dalšího prohlubování ústupků a kompromisů ze strany ODS“ a že ta by tedy neměla vstupovat do „slabé a nepřesvědčivé vlády“⁶, neboť by to mohlo přinést další „koaliční ztroskotání“. Tím de facto naznačil, že pád vlády podle něj nebyl zapříčiněn pouze vnitřními problémy ODS.¹³²

Ostrá slova ovšem nezazněla jen z úst Klause a Rumla. Svůj postup zde razantně obhajoval také Ivan Pilip: „Musím tedy potvrdit, že v září tohoto roku jsme na jednom z politických grémií ODS byli informováni o tom, že ODS má, zřejmě nikoliv pod tímto

¹³⁰ MF Dnes: Na jednání se aplaudovalo všem, kdo se postavili proti Havlovi, 15. 12. 1997

¹³¹ Viz projev J. Rumla na VIII. Kongresu ODS: <http://www.ods.cz/akce/kongresy/8.kongres/proj19.html>, 06. 05. 2008

¹³² Viz projev V. Klause na VIII. Kongresu ODS: <http://www.ods.cz/akce/kongresy/8.kongres/proj18.html>, 06. 05. 2008

názvem, ale k dispozici peníze v zahraničí, a to ve výši asi 160 až 170 milionů korun, které existují již delší dobu, a v souvislosti s touto diskusí také padla slova o nutnosti dořešit otázku podpisového práva...Jsem stále více přesvědčen, že bylo nutné vzhledem k těmto okolnostem krok z minulého pátku učinit. Ten krok vůbec nebyl taktický a možná mnohému nepomohl, ale myslím, že byl nutný. Chtěli jsme zabránit pádu vlády a najít sílu k dalšímu pokračování. To se bohužel nepodařilo. Podařilo se podívat do tváře vlastní strany a hledat základy, na kterých je vystavěna. A myslím proto, že stojíme před otázkou, co dál, jestli se uzavřít do sebe, hledat nepřátele, semknout se ještě pevněji, hledat, kdo všechno kolem nás anebo uvnitř nás za to může: opozice, prezident, koalice, média, ano, to je jasné řešení... Je tady také druhá věc, druhý možný postup, že budeme hledat skutečné a hluboké příčiny našich problémů.¹³³ Ostrými slovy však nešetřil ani Miroslav Macek, který opět tvrdě kritizoval tzv. „vzbuřence“ a koaliční partnery: „Snaha některých členů ODS vytěsnit V. Klause z předsednictví a k odchodu mu, alespoň mediálně, přibalit na cestu politickou vinu za většinu našich dnešních potíží, a tím sami sebe očistně recyklovat pro další politické použití je metoda stejná a proto stejně lehce prokouknutelná, jako již dokonaná snaha našich bývalých koaličních partnerů vytěsněním ODS z vlády způsobit očistnou recyklaci svých stran po létech společné vlády a tím je zbavit společné odpovědnosti. Já však rozhodně nesouhlasím, aby se morální jednotkou české politiky stal jeden lux recyclans.“¹³⁴

Výsledek kongresu byl chápán jako jednoznačné vítězství Klause a jeho přívrženců. Získal podporu 227 delegátů z 312. Jan Ruml měl podporu pouhých 72 hlasů. Volba místopředsedů byla vykládána také jako Klausův úspěch, neboť Libuše Benešová (164 hlasů), Miroslav Beneš (188 hlasů), Miroslav Macek (165 hlasů) i Bohdan Dvořák (204 hlasů), který měl mít na starosti očištění ODS od podezření z finančních machinací, se ve svých vystoupeních jasně postavili za něj.¹³⁵

¹³³ Viz projev I. Pilipa na VIII. Kongresu ODS: <http://www.ods.cz/akce/kongresy/8.kongres/proj11.html>, 06. 05. 2008

¹³⁴ Viz projev M. Macka na VIII. Kongresu ODS: <http://www.ods.cz/akce/kongresy/8.kongres/proj14.html>, 06. 05. 2008

¹³⁵ Více o VIII. Kongresu ODS lze nalézt na <http://www.ods.cz/akce/kongresy/8.kongres/>, 06. 05. 2008

Zdánlivé zklidnění do pokongresové atmosféry pak vneslo následující zasedání poslaneckého klubu ODS, na němž byl do jeho čela zvolen Jan Černý, který sice byl z řad kritiků Václava Klause, ale oběma stranami sporu byla jeho volba chápána jako kompromis a i on sám usiloval o smířlivý tón¹³⁶. Rozruch však byl způsoben výrokem Jana Rumla, který již záhy po kongresu naznačil, že by v rámci ODS mohla vzniknout vnitrostranická frakce, na níž by se podílela až třetina členů strany¹³⁷. K této možnosti se v následujících dnech vyslovili kladně i další kritici staronového vedení, u něž to vyvolalo nevoli. To však Jan Ruml s Ivanem Pilipem nebrali v potaz a již 19. prosince oznámili vznik této „Názorové platformy ODS“ s programem nazvaným „Otevřená ODS, otevřená společnost – šance pro českou pravici“. K platformě se dle poslance Václava Krásky mělo hlásit až 30-40 poslanců ODS, ovšem v Senátu ji nepodpořil téměř nikdo¹³⁸. Tiskové konference nové frakce se však zúčastnilo také několik komunálních politiků a představitelů oblastních a regionálních sdružení a Jan Ruml uvedl, že jejich záměrem je získat zastoupení na všech úrovních napříč strukturou ODS. Zároveň řekl, že neuvažují o založení nové strany, ale jako variantu to nevyklučují. Platforma si pro začátek vytyčila jako hlavní cíl osvětlit pozadí financování ODS a prosazování otevřenosti strany. Svým manifestem prý postavila stranu před, podle představitelů platformy, stěžejní otázku, která zněla: „Pokračovat v dosavadní politice, nebo se stát věrohodnou pravicovou stranou, pro kterou jsou odpovědnost a poctivost základními vodítky pro formulování i provádění politiky?“¹³⁹

Zdrojem napětí jak uvnitř ODS, tak i mezi ODS a ostatními politickými partnery bylo i nadále také jednání o sestavení nové vlády. Poděbradský kongres ve svém usnesení „žádal“ nové vedení strany, „aby jednalo o sestavování vlády za podmínky

¹³⁶ Hospodářské noviny: *Jan Černý se stal šéfem klubu ODS*, 17. 12. 1997. Později se však Černý opět Klausovi postavil, když přes jeho nesouhlas separátně vyjednával s nastupujícím premiérem Tošovským o složení vlády a přijal místo ministra pro místní rozvoj.

¹³⁷ Slovo: *Ruml inzeroval přípravu názorové frakce v ODS*, 15. 12. 1997

¹³⁸ K platformě se například připojili Jindřich Vodička, který zároveň uvedl, že platforma má význam pouze tehdy, pokud opustí řady ODS a začne spolupracovat s ostatními pravicovými stranami (DEU, ODA) - Právo: *Platforma má význam jen tehdy, když odejde z ODS* (rozhovor s J. Vodičkou), Str. 1, dále se přidali Václav Krása, či František Kozel. Celkový počet však cifru 40 nedosahoval. V Senátu ji podpořili celkem tři senátoři ODS, mezi nimi i místopředseda Senátu Vladimír Zeman. Tři členové platformy byli zároveň členy nově zvolené Výkonné rady ODS (Benešová, 2001: 52).

dodržení jejich základních programových principů“, a zároveň svěřil rozhodnutí případné účasti či neúčasti ODS na vládě před volbami užšímu grémiu strany¹⁴⁰. Nové grémium následně 14. prosince pověřilo V. Klause okamžitým jednáním s J. Luxem (Benešová, 2001: 51). Jak jsem již zmínil, ODS pocítovala jako velkou křivdu, že prezident Havel zahájil jednání bez jejich představitelů. Tento pocit pak ještě posílilo vyjádření Josefa Luxe, že si nedovede představit plnou účast ODS ve vládě. Předseda lidovců dával zároveň výrazně najevo, že si nepřeje především zastoupení Klausova křídla a Klause samého¹⁴¹. 15. prosince se Václav Klaus s Josefem Luxem a také s předsedou ODA Jiřím Skalickým sešel. Ti mu oznámili jména potenciálních kandidátů na funkci premiéra¹⁴². Následující den vedení ODS reagovalo s tím, že pro něj jsou přijatelná jména guvernéra ČNB J. Tošovského a ministra zahraničí J. Šedivého. Téhož dne pak Václav Havel jmenoval Tošovského designovaným premiérem ČR a pověřil jej dalším jednáním o nové vládě. Grémium ODS si poté ujasňovalo názor na podobu a charakter nové vlády a sestavovalo seznam jmen lidí pro něj vhodných do pozic ministrů nového kabinetu (Benešová, 2001: 51). 20. prosince ODS na své tiskové konferenci uvedla, že její prioritou je vytvoření vlády s „plnohodnotným politickým mandátem za účasti čelných představitelů tří stran dosavadní koalice“, jež by vydržela do roku 1999 až 2000 a respektovala by výsledky voleb z roku 1996¹⁴³. Zároveň však předseda Klaus uvedl, že se s Josefem Tošovským na žádné z variant neshodli.¹⁴⁴

Spor o podobu nového kabinetu vygradoval, když Josef Tošovský začal hovořit o jejím personálním složení. Zde se totiž naplnilo to, co naznačil již dříve Josef Lux, tedy že by ODS měla být zastoupena spíše lidmi z řad Klausových oponentů. Ještě před vánočními svátky tak Tošovský nabídl znovu křeslo ministra financí Ivanu Pilipovi.

¹³⁹ Právo: *Ruml s Pilipem založili názorovou platformu v ODS*, 20. 12. 1997, Str. 1

¹⁴⁰ Viz Usnesení XVII. Kongresu: <http://www.ods.cz/akce/kongresy/8.kongres/dok06.html>, 06. 05. 2008

¹⁴¹ Lux k vládní účasti Klausova křídla ve vládě řekl, že s ODS se nedá vládnout a že vedle lidí, kteří lhali, by si do vlády nemohl sednout - Právo: *ODS souhlasí se vstupem do vlády*, 20. 12. 1997, Str. 1

¹⁴² Byli to Josef Tošovský, Josef Jařab, Jaroslav Šedivý a Jan Švejnar.

¹⁴³ Jako druhou připustil V. Klaus možnost vzniku vlády odborníků s mandátem do předčasných voleb plánovaných v roce 1998. Klaus zároveň naznačil, že by se členem vlády mohl stát i on, a uvedl, že pokud Tošovský bude ODS garantovat, že nenastane revize dosavadního vládního programu, je připravena podpořit jeho úsilí o sestavení nové vlády - Právo: *ODS souhlasí se vstupem do vlády*, 20. 12. 1997, Str. 1

¹⁴⁴ Právo: *ODS souhlasí se vstupem do vlády*, 20. 12. 1997, Str. 1

Následně vyšlo najevo, že na problematickém seznamu potenciálních ministrů jsou také člen názorové platformy ODS a starosta Kutné Hory Ivo Šanc a poslanci Michal Lobkowicz, či Jan Černý. Účasti těchto politiků v kabinetu za ODS se její vedení v čele s Klausem striktně bránilo a po obdržení seznamu se jmény kandidátů do ministerských postů zaslal Klaus Tošovskému odpověď, v níž stálo: „Na Vašem seznamu je za ODS několik jmen, která vedením ODS nejsou a nebudou do vlády doporučena. Jsou to pánové Lobkowicz, Pilip a Šanc...v seznamu je pak i několik dalších jmen, která by ODS považovala za velmi problematická a jejichž akceptace ze strany ODS by závisela na dalších jednáních.“¹⁴⁵ Na to Josef Tošovský 29. 12. reagoval slovy: „Prezident Havel mě pověřil sestavením vlády. Chci vybrat takové osoby, které jsou odborně zdatné, které zároveň vytvoří dobrý tým, čili budou schopné mezi sebou komunikovat. Samozřejmě budu přihlížet i k tomu, že vláda musí, nebo by měla získat důvěru Parlamentu.“¹⁴⁶ Zároveň dodal, že jeho úkolem není vést politické dohody, ale sestavit vládu (Benešová, 2001: 51).

30. prosince předsednictvo poslaneckého klubu ODS doporučilo Ivanu Pilipovi, Janu Černému, Michaelu Lobkowiczovi a Stanislavu Volákovi, aby přijali nabídku ministerských postů v Tošovského vládě¹⁴⁷. Tento jejich postoj však byl v rozporu s postojem vedení strany a již od této doby tak lze de facto hovořit o rozštěpení ODS, neboť k tomu již vše směřovalo.

Prezident Havel následně 2. ledna 1998 novou vládu včetně čtyř jmenovaných ministrů z ODS jmenoval. Václav Klaus k nové vládě řekl: „Ve vládě je jakýsi kočkopes, je to poloúřednická vláda. Toto není moje vláda. Je to vláda ODA a KDU-ČSL, které měly ve volbách celkem čtrnáct procent hlasů, a pak pár jednotlivců, kteří tam nebyli vysláni žádnou stranou. Je pro mě ale těžké říct, že budu v opozici vůči této

¹⁴⁵ Právo: *Tošovský nedbá Klausova veta Pilipa, Lobkowicze a Šance*, 30. 12. 1997, Str. 1 – Klaus v dopise kritizoval také Tošovského postup při formování kabinetu: „Nejprve je třeba jednat o charakteru vlády, jejím mandátu, délce jejího působení a o prostoru vymezeném pro jednotlivé politické strany a jejich politiku.“ Podle Klause opomenutí těchto fází vede k „úřednické“ vládě, což je podle něho třeba nahlas a jasně říci (viz stejný článek z Práva).

¹⁴⁶ Právo: *Tošovský nedbá Klausova veta Pilipa, Lobkowicze a Šance*, 30. 12. 1997, Str. 1

¹⁴⁷ Volák a Černý přitom byli členy tohoto předsednictva.

vládě.¹⁴⁸ 4. ledna pak dal Klaus čtyřem novým ministrům za ODS ultimátum, aby buď vystoupili z ODS, nebo aby podali demisi. Následně toto vyjádření stvrdilo i grémium strany (Cerha, 2007: 46). O den později tuto výzvu vůči ministrům, ale také vůči členům názorové platformy, potvrdila i Výkonná rada ODS a zároveň rozhodla, že jmenování ministři již nebudou zváni na její jednání tak, jak tomu bylo dříve (Benešová, 2001: 51). Proti tomuto rozhodnutí se postavili jen 4 členové výkonné rady z 25 (Pšeja, 2004: 468). Kritika „vzbouřenců“ v ODS neustávala potom ani v následujících dnech a 8. ledna se Ivan Pilip rozhodl její řady opustit. Ještě před ním vystoupil ze strany také Jindřich Vodička. Tím se spustila vlna odchodů vrcholných politiků z ODS a začaly přípravy na vznik nové strany. Jan Ruml 12. 1. oznámil, že se chce ucházet o post jejího předsedy, čímž potvrdil ambici zůstat ve vrcholné politice¹⁴⁹. Následující den pak opustil ODS a s ním odešla i celá názorová platforma (Pšeja, 2004: 468). 15. ledna rezignoval na svou funkci její místopředseda Bohdan Dvořák, který svůj odchod zdůvodnil tím, že nesplnil očekávání a nepodařilo se mu stranu zcela očistit od finančního skandálu, přičemž připustil, že některé špičky ODS jeho snahu bojkotovaly¹⁵⁰. Následně si proto ODS najala auditorskou společnost Deloitte and Touche za účelem objasnění svého financování (Benešová, 2001: 53).

Na prvním a zároveň i posledním sjezdu Názorové platformy ODS v Litomyšli 19. 1. byla založena nová pravicová strana s názvem Unie svobody. V následujících několika dnech do ní poměrně masivně přestoupili další poslanci ODS a ta celkově přišla o 31 členů svého poslaneckého klubu¹⁵¹. Tím došlo k definitivnímu rozštěpení ODS a vzniku nové, pro ni konkurenční formace, která však, jak se ukázalo později, nahradila na pravicové části politického spektra ODA, ale v následujících letech svou životaschopnost také nedokázala obhájit.

¹⁴⁸ MF Dnes: *Havel jmenoval kabinet, jenž povede zemi k volbám*, 3. 1. 1998, Str. 1

¹⁴⁹ MF Dnes: *Ruml se zprvu zdráhal usilovat o vedení*, 13. 1. 1998

¹⁵⁰ MF Dnes: *Dvořák: Cítil jsem, že můžu skočit z okna, nebo odejít* (rozhovor s B. Dvořákem), 16. 1. 1998, Str. 2

¹⁵¹ <http://www.psp.cz/sqw/snem.sqw?id=45&o=2>, 07. 05. 2008. Jeden poslanec ODS poté ještě v dubnu přestoupil do KDU-ČSL (Benešová, 2001: 94 - 95).

Tošovského vláda pak 28. 1. 1998 získala důvěru poslanecké sněmovny. Hlasovalo pro ni celkem 123 poslanců z klubů KDU-ČSL, US, ODA a z ČSSD, která vládu podpořila za slib konání brzkých předčasných voleb. Vláda obdržela také důvěru dvou poslanců ODS a dvou nezařazených. Většina klubu ODS však hlasovala proti ní a část se zdržela.¹⁵² Tímto momentem de facto začala předvolební kampaň před nadcházejícími červnovými předčasnými volbami a boj ODS za znovuzískání důvěry voličů, v němž byla nakonec poměrně úspěšná¹⁵³.

¹⁵² <http://www.psp.cz/eknih/1996ps/stenprot/019schuz/s019041.htm>, 07. 05. 2008

¹⁵³ V době vrcholící krize se preference ODS propadly podle nejhorších odhadů pod 10%, v červnových volbách však nakonec získala 27,7% hlasů a 63 poslaneckých mandátů a stala se tak po ČSSD druhou nejsilnější stranou.

5. Situace uvnitř ODS v letech 1996-1998 z pohledu teorie frakcionalizace

Pokud se zaměříme na situaci uvnitř Občanské demokratické strany na přelomu let 1997 a 1998 a chtěli bychom na vzniklou krizi aplikovat teorii frakcionalizace, je nutné si nejprve zodpovědět otázku, zda lze úzce zkoumat jen onu formalizovanou platformu, která v rámci ODS vznikla po mimořádném poděbradském kongresu 19. prosince 1997, měla trvání necelého měsíce a po této době se plynule transformovala v novou politickou stranu, či zda by bylo vhodné při zkoumání této frakce reflektovat zpětně také dlouhodobější vývoj, který jejímu vzniku předcházel.

V určitém ohledu lze jistě období před tzv. sarajevskými událostmi a po nich oddělit a považovat příčiny nesouhlasu s hlavní politickou linií strany za z velké míry odlišné. Přesto se ovšem domnívám, že výše popsany vnitrostranický vývoj ODS ukazuje, že napětí uvnitř strany se minimálně již od roku 1994 plynule stupňovalo, skupina politiků, kteří opustili stranu, se částečně překrývala se skupinou hlavních kritiků vedení v předchozích letech a také motivy, jež byly zmíněny v manifestu vzniknuvší platformy, byly podobné již dříve vzneseným argumentům proti politice ODS, přestože samozřejmě tím nejsilnějším deklarovaným podnětem byla v momentě založení frakce neschopnost a neochota stranických představitelů objasnit nesrovnalosti ve financování ODS. Z těchto důvodů se při zkoumání situace v ODS z pohledu frakcionalizační teorie nejprve zaměřím právě na předsarajevské období a až poté se budu věnovat samotné fázi těsně před rozštěpením strany. Poté se ještě jednou pokusím zhodnotit, co konkrétně tyto dvě etapy spojovalo.

Vnitrostranická kritika vůči kurzu směřování a charakteru ODS, který jí vštěpil především její předseda Klaus, poprvé výrazněji zazněla ve zmiňovaném sporu o politický program ODS v roce 1994. Od této chvíle byl za přirozeného představitele opozice uvnitř ODS považován Josef Zieleniec, jehož kritika Klausova vedení se s jistou mírou pravidelnosti objevovala až do podzimu roku 1997. Zielenieцова představa „rozkročené strany“ vyplývala z obavy, že na ODS ulpí nálepka „strany pro bohaté“, strany neochotné kompromisů a konsenzu, symbolem čehož byl pro mnohé

V. Klaus, strany, která ustrne na určitém procentu podpory voličů převážně z jedné sociální skupiny, a strany, jejíž struktura elektorátu ztratí svůj „catch-all“ charakter, který v době svého vzniku nabyla. Proto chtěl Zieleniec slevit z přísného držení se ideologického liberálně-konzervativního vyhranění, které mělo být upozaděno, a směrem k veřejnosti nastavit názorově pestřejší a přívětivější tvář, která bude atraktivní pro širší voličské vrstvy, přičemž měl být nalezen jeden obecnější tmelící prvek, který by stranu držel pohromadě a který by zároveň poskytl možnost identifikace s ní voličům od středu až po striktní pravici, jíž představoval například elektorát ODA.

Naproti tomu Klausova strategie byla trochu jiná. Nelze říct, že by nepovažoval za nutné rozšíření členské základny a usilování o co nejširší podporu ze strany voličů. Klaus si jen nepřál, aby došlo k jakémusi vyprázdnění ideologického obsahu formy s názvem ODS a k „utlumení jejího ideologického apelu“ (Cerha, 2007: 30). Tento jeho postoj se tak může zdát v mnoha ohledech rozporuplný. Přesto byl Klaus přesvědčen, že balancování mezi nasloucháním širokému spektru voličů a stabilitou jejich podpory na jedné straně a úsilím o udržení ideové čistoty na straně druhé je v České republice stejně možné, jako tomu bylo ve Velké Británii v thatcherovském období.

Je tedy zřejmé, že spor mezi Klausem a Zieleniecem se nevedl ani tolik o to, zda ODS má být stranou typu „catch-all“, či stranou orientovanou na jednu sociální vrstvu společnosti, neboť i Václav Klaus deklaroval, že je nutné dobývat hlasy na celé pravé části politického spektra. Rozdíl mezi nimi byl hlavně v tom, nakolik si má ODS ponechat svůj ideologický nádech a jakou strategii má zvolit při oslovování širších vrstev voličů. Tento spor tak byl z dnešního pohledu z velké míry sporem o marketing strany (Cerha, 2007: 38). S pomocí teorie politického marketingu lze tedy potom tvrdit, že Zieleniecová představa byla blížká snaze proměnit ODS ve stranu „tržně orientovanou“, jež „využívá svých názorů a politických postojů k tomu, aby utvářela své chování v reakci na požadavky a potřeby voličů a tyto uspokojovala“ (Šaradín, 2007: 11). Tento typ strany se tak zaměřuje především na naslouchání potřebám a požadavkům veřejnosti (trhu) a své ideologie pak využívá k vytváření efektivních způsobů řešení této poptávky, jimž musí zároveň zajistit podporu mezi svými členy (Šaradín, 2007: 11).

Klausova představa by se pak blížila spíše modelu „prodejně orientované strany“ nebo dokonce „strany orientované výrobkově“. Cílem první z nich je „prodat to, o čem se rozhodla, že je pro lidi nejlepší“, a k tomu, aby voliče přesvědčila o správnosti svého programu, využívá „průzkumu trhu“ a podle něj vhodně zvolené „komunikační strategie“ (Šaradín, 2007: 14-15). Strana orientovaná výrobkově pak sice také „hájí to, za čím si stojí a v co věří, a předpokládá, že si voliči uvědomí, že její názory jsou ty pravé, a proto ji budou volit“, k přesvědčování však na rozdíl od prodejně orientované strany nevyužívá „ani komunikačních technik, ani průzkumu trhu“, neboť věří síle svých argumentů a jejich schopnosti přesvědčit voliče „bez použití moderních komunikačních metod“ (Šaradín, 2007: 15-16).¹⁵⁴

Pokud bychom pak chtěli hodnotit nesouhlas Josefa Zieleniece a ostatních kritiků linie nastolené Klausem pomocí teoretických konceptů frakcionalizace, je nutné podotknout, že v tomto případě lze jen stěží hovořit přímo o nějakém proudu, platformě či frakci. Zieleniec sice usiloval o proměnu ODS a její programové rozrůznění, hovořil i přímo o vzniku organizovaných frakcí, ale sám se k vytvoření nějaké takové frakce nakonec neodhodlal. Navíc kromě absence formální organizační struktury by této případné frakci chyběla i relevance, neboť neměla dostatečnou podporu napříč stranickou strukturou a ony „nespokojené nálady“, jak snad lze komplexně kritiku tehdejšího stranického vedení pojmenovat, se projevovaly převážně na centrální politické úrovni, respektive v Praze a středočeském regionu.

Výše popsaná Jandova typologie vnitrostranických frakcí nám však přesto může napomoci se v situaci uvnitř ODS před samotným počátkem jejího rozpadu lépe orientovat. Je evidentní, že strana navenek stále deklarovala svou jednotu. Se stupňující se Zieleniecovou kritikou se však vnější tvář stranické soudržnosti a vnitřního konsenzu

¹⁵⁴ Autorkou teorie, podle níž lze strany dělit dle způsobu využívání metod politického marketingu (průzkum trhu – zjišťování potřeb a názorů voličů, reakce na tento průzkum –, chování stran, zvolené metody komunikace, produkty atd.) na tržně orientované, prodejně orientované a produktově (výrobkově) orientované, je politoložka Jennifer Lees-Marshment, která v současnosti působí na Univerzitě Auckland na Novém Zélandu. V roce 2007 v knize s názvem *Politické kampaně, volby a politický marketing*, jež sestavil Pavel Šaradín, publikovala zpřehledněnou a zestručněnou verzi této teorie, jež byla přeložena do českého jazyka.

jevila stále více nejistou a svým způsobem se projevoval jistý druh vnitrostranické štěpící linie. Pokud budeme brát v potaz pouze veřejně vyřčené motivy této kritiky, nic jiného ani učinit nelze, pak tato linie stranu dělila především na ony dva výše zmíněné pohledy na to, jakým způsobem stranu učinit atraktivnější a zajistit jí vysokou podporu i v posttransformačním období. Z hlediska Jandovy typologie bychom tedy v tomto případě mohli hovořit o jakési umírněné podobě strategicko-taktického frakcionalismu či *cleavage*. Pro další upřesnění by pak bylo možné Zieleniecovo vymezení se vůči Klausovu pojetí strany pomocí Jandovy stupnice frakcionalizace klasifikovat jako druhý stupeň, neboť motivy jeho převážně veřejné kritiky byly často diskutovány jak v rámci strany, tak v médiích a také ve společnosti¹⁵⁵, přičemž míra této diskuse, jak jsem již uvedl, nebyla dostačující pro vznik frakce.

Hodnocení samotné Názorové platformy, která vznikla po mimořádném Kongresu ODS v prosinci 1997, je také poměrně problematické, neboť její trvání bylo velmi krátké, působila v období složité vnitropolitické situace, de facto byla pouze přechodným řešením a z části i demonstrativním krokem. Z těchto důvodů ji nelze chápat jako klasickou vnitrostranickou frakci vykazující soustavnou činnost a mající nějaké dlouhodobější cíle.

Existence frakcí či platforem ODS ve svých stanovách ani v jiných dokumentech žádným způsobem neupravuje a neupravovala (Pecháček, 2003: 483). Názorová platforma tak pro svou činnost nenacházela institucionální zázemí. Přesto se snažila svoje působení formalizovat alespoň veřejnou deklarací vzniku a vytvořením zakládajícího manifestu s názvem „Otevřená ODS, otevřená společnost – šance pro českou pravici“. Nevytvořila si však organizační strukturu a stala se tak jen skupinou osobností z různých úrovní vnitrostranické hierarchie působící v rámci ODS. Vzhledem k tomuto nepatrnému stupni organizovanosti platformy a absenci jejího ostřejšího ohraničení v rámci strany by pak pro ni bylo dle Sartoriho teorie frakcí vhodnější užívat spíše označení vnitrostranický proud, což by zároveň dle této teorie poukazovalo na

¹⁵⁵ Toho dokladem je zmiňovaná diskuse o dlouhodobém politickém programu. František Cerha uvádí, že do ní zasahovaly také osobnosti z řad novinářů či intelektuálů, například Václav Bělohradský (Cerha,

nízkou míru fragmentovanosti ODS po vzniku tohoto proudu. Ovšem musíme podotknout, že k bližšímu zkoumání autonomie tohoto proudu a jeho organizovanosti, by bylo zapotřebí zkoumat jej v dlouhodobějším časovém horizontu.

K vystoupení platformy se mohl přihlásit kdokoliv z ODS. Na nejvyšší, tedy parlamentní a vládní úrovni se jejími členy stali především politici, kteří se již na konci listopadu připojili k výzvě Jana Rumla a Ivana Pilipa adresované Václavu Klausovi a vedení strany a požadující vyvození jejich osobní zodpovědnosti za vzniklou krizi a za neprůhlednosti ve financování ODS. Platforma se tak de facto začala formovat již v předkongresovém období, a sice z řad těch představitelů ODS, kteří od kongresu požadovali obměnu vedení strany, především změnu v pozici předsedy, a řádné a důkladné prošetření nejasností ve stranických financích (tajné konto, fiktivní sponzoři). Platforma si tak již v době před svým vznikem získala představitele v některých regionech a oblastech.

Bezprostředním deklarovaným motivem ke vzniku frakce byla reakce na fakt, že výsledky kongresu nepřinesly žádnou změnu, vedení bylo zvoleno de facto ve stejném složení a nebyli v něm téměř vůbec zastoupeni ti, kteří změny požadovali. Dále tím „ad hoc motivem“ byla neochota staronového vedení navracet se k aféře neobjasněných financí a vůbec snaha nepřipouštět si příliš učiněné chyby. A vedle toho i rozpor s vedením ve věci sestavování nové vlády, neboť do vlády měli být delegováni za ODS právě členové vznikající platformy, s čímž, jak se později ukázalo, nesouhlasilo ani grémium ani výkonná rada. V reakci na tento postoj pak ze strany platformy i ze strany bývalých koaličních partnerů zaznívala obvinění, že ODS se svým postupem ve vyjednávání o nové vládě snaží celou věc obstruovat.

Ze základních programových bodů, jež chtěla platforma v rámci ODS prosazovat, byly v jejím prohlášení uvedeny tyto:

- Osvětlení financování Občanské demokratické strany.

- Otevření Občanské demokratické strany dovnitř i navenek, změna politického stylu.
- Odmítnutí hesla „dost bylo kompromisů“, prosazování hesla „komunikace místo konfrontace“.
- Podpora Josefa Tošoského v jeho úsilí o sestavení vlády.
- Vláda musí usilovat o vytvoření průhlednosti a jasných pravidel ve všech sférách společnosti.
- Klíčovým úkolem vlády musí být dokončení reformem.¹⁵⁶

Je evidentní, že motiv platformy k jejímu vystoupení nebyl zcela určitě ideologický. Během jejího působení se neprojevil nesouhlas s ideologickými či programovými dokumenty strany a ani později vzniklá Unie svobody, strana, která na platformu navázala, se svou programatikou nevzdalovala základnímu hodnotovému nastavení ODS¹⁵⁷. Doložitelný není ani motiv mocenský či kořistnický, neboť ten bývá u frakcí většinou skryt na pozadí. Podle Sartoriho motivačního kritéria bychom s přihlédnutím k těm dlouhodobějším z jejích cílů tedy mohli názorovou platformu charakterizovat jako frakci usilující o proměnu jistých principů či přínos určitých obecných ideálů jak v rámci ODS tak všeobecně v politice.

Pro zjištění relevance názorové platformy je rovněž podstatné, jakou podporu si vlastně uvnitř ODS získala. Jak jsme viděli, její představitelé usilovali o zastoupení na všech úrovních stranické struktury od místních sdružení, přes sdružení oblastní a regionální až po kongres, respektive od oblasti komunální politiky po oblast centrální. V samotné členské základně její vznik nevyvolal větší ohlas a ani reakce členů na výstup Ivana Pilipa a Jana Rumla z konce listopadu 1997 nebyla příliš souhlasná, což se vlastně promítlo i do výsledků mimořádného kongresu. Konkrétní údaj o tom, kolik přívrženců si názorová frakce mezi členy ODS získala, je dnes prakticky nezjistitelný.

¹⁵⁶ (Pecháček, 2003: 484)

¹⁵⁷ US i ODS si byly blízké jak v ekonomických a sociálních otázkách, tak v otázkách rodinné politiky, v náhledu na roli státu v životě jednotlivce, míru byrokracie, či euroatlantické vztahy. Výraznější rozdíl

Za předpokladu, že stranu během krize členové opouštěli především na protest proti jejímu staronovému vedení a že tedy ti, kteří odešli, mohli být potenciálními příznivci nespokojeného křídla, nám může něco o relevanci platformy napovědět rozdíl mezi počtem členů strany před krizí a po rozpadu. K 31. 10. 1997 měla ODS celkem 22 095 členů. Měsíc po jejím rozštěpení, tedy 28. 2. 1998, tento počet klesl na konečných 16 189 členů (Benešová, 2000: 102)¹⁵⁸. Nově vzniklá Unie svobody však celý tento rozdíl bezmála šesti tisíc členů neabsorbovala. Její členská základna se po celé období jejího relevantního postavení na české politické scéně pohybovala kolem počtu tří tisíc. Z těchto údajů vyplývá, že ani skupina členů, která stranu nakonec opustila, a pravděpodobně ani podpora platformy v členské základně nedosahovala Kennethem Jandou stanovené hranice 25%, jejíž dosažení je považováno za významnější či masovější stranické odštěpení (Janda, 1980: 124).

Na rozdíl od řadových členů mezi členy ODS s „vnějším mandátem“ byl zájem o platformu poněkud vyšší. Nejvýrazněji se to projevilo uvnitř poslaneckého klubu, kde situace byla sice poněkud nepřehledná a oficiálně se k platformě zpočátku nehlásil výraznější počet poslanců, ale podle výsledků hlasování o otázkách souvisejících s krizí se předpokládalo, že klub je rozdělen přibližně na dvě poloviny. Vedle toho můžeme sílu zastoupení frakce uvnitř klubu odvodit zpětně od počtu poslanců, kteří klub opustili a přestoupili do Unie svobody – těch bylo 31. A lze tvrdit, že poměrně silné postavení platformy v tomto orgánu bylo pro ni stěžejní, neboť na jiné úrovni se jí takové podpory nedostávalo. To jí napomohlo například při rozhodování o nových ministrech, kdy se předsednictvo poslaneckého klubu postavilo proti rozhodnutí grémia a výkonné rady. Na rozdíl od poslaneckého klubu v senátním klubu frakce odezvu téměř neměla, přihlásili se k ní jen 3 senátoři z 32¹⁵⁹. Zajímavé ovšem je, že hned po svém vzniku

mezi nimi se projevil v postoji k problematice evropské integrace. Pro bližší prozkoumání viz např. webové stránky US – www.uniesvobody.cz.

¹⁵⁸ Je zajímavé, že během následujícího půlroku tento počet znovu o necelé dva tisíce členů narostl (Benešová, 2000: 102), zjistit jak velké procento z nich tvořili členové, kteří ODS opustili během krize, již pravděpodobně nelze.

¹⁵⁹ Štěpán Pecháček se domnívá, že postoj senátního klubu je nutné při hodnocení frakce ponechat stranou, neboť ten byl v této době ještě poměrně mladým orgánem v rámci stranické struktury ODS a za dobu svého ročního působení neměl čas na profilování samostatných politických postojů.

získala frakce podporu rovněž mezi volenými zástupci na komunální úrovni a přihlásilo se k ní několik starostů menších a středních měst.

Nevyváženost podpory platformy mezi členskou základnou a členy s „vnějším mandátem“ podle politologa Štěpána Pecháčka poukazuje na jejich odlišné vnímání postavení strany ve společnosti (Pecháček, 2003: 485). Nutno podotknout, že právě postoj členské základny a také, jak jsem již zmínil¹⁶⁰, schopnost Klausova křídla s ní komunikovat, byly těmi rozhodujícími faktory, které ovlivnily výsledek poděbradského kongresu. Postoj řadových členů, který se promítl do složení zvoleného vedení strany, tedy pak přinesl paradoxní situaci, kdy jak v grémiu, tak ve výkonné radě názorová platforma neměla téměř zastoupení¹⁶¹, zatímco v poslaneckém klubu se těšila poměrně silné podpoře. To přirozeně vedlo k onomu střetu s vedením klubu a tedy k nevyváženosti mezi stranickými orgány.

S využitím Kennethem Jandou stanovených čtyř obecných podnětů frakcionalizace lze na základě zjištěných skutečností tvrdit, že u Názorové platformy ODS se jako dominantní objevil podnět strategicko-taktický. Kritika platformy totiž primárně směřovala na „rozpor mezi rétoriku a praxí“, jež se prý projevoval jak ve vnitřním fungování ODS, tak v její každodenní politice¹⁶². S tím souvisel i zmíněný požadavek na „změnu politického stylu, otevření ODS“ a konsenzuálnější charakter politiky ODS¹⁶³, který se měl projevit i ve vztahu k formování Tošovského vlády.

Za vedlejší obecný podnět frakcionalizace lze také považovat podnět tematický, neboť platforma se chtěla zaměřit na přínos a uplatňování určitých morálních principů a to jak do stranické politiky, tak do politické sféry obecně. Nutné je však podotknout, že výskyt tematického podnětu frakcionalizace lze podle Jandy potvrdit až poté, co se

¹⁶⁰ Viz 4. kapitola.

¹⁶¹ Ze 17 členné výkonné rady se k platformě přihlásili celkem tři členové (Alexandr Tomský, Robert Kolář a Ludvík Rösch), v grémiu platforma nebyla oficiálně zastoupena vůbec, spekulovalo se jen o napojení místopředsedy Bohdana Dvořáka na Jana Rumla a členem grémia byl z titulu předsedy poslaneckého klubu také Jan Černý, který později přestoupil do Unie svobody (Benešová, 2000: 52).

¹⁶² Citace pochází z úvodního manifestu Názorové platformy ODS (Pecháček, 2003: 484).

¹⁶³ Viz zmíněné heslo „komunikace místo konfrontace“.

ukáže, že se daná frakce tématu, na němž se vymezuje, věnuje soustavněji minimálně po období jednoho roku. Této podmínce platforma uvnitř ODS nevyhovovala.

Štěpán Pecháček hovoří v souvislosti s Názorovou platformou ODS také o vůdcovském frakcionalismu (Pecháček 2003: 491). Je pravdou, že postavení vůdčích osobností frakce, Ivana Pilipa a Jana Rumla, bylo do jisté míry ovlivněno silou jejich charismatu. A u Rumla to platilo obzvlášť, neboť jako bývalá přední postava disentu měl ráz jakési morální autority, jež byl posílen ještě více dožadováním se pravdy a apelem na morálku ve věci aféry kolem ODS. Z tohoto úhlu pohledu platforma mohla přitahovat především ty členy v ODS, kteří Rumla respektovali a uznávali více, než Václava Klause, a pro něž byl Klaus ve spojitosti s finančním skandálem zdiskreditován. Potom lze tedy platformu chápat i jako uskupení na podporu jednak Rumlovy neúspěšné kandidatury na funkci předsedy strany, přestože v té době ještě nebyla frakce formalizována, a dále také na podporu jeho dalšího působení v politice.

Na Jandově sedmibodové škále, jež umožňuje rozpoznat míru frakcionalizace, lze platformu klasifikovat přibližně mezi čtvrtým až pátým stupněm. Na jednu stranu totiž neměla svou vlastní formální organizaci, lépe řečeno neměla pro ni dostatečné institucionální zázemí a nestihla si ji vybudovat, ale na druhou stranu oficiálně založena byla a v poměrně krátkém období vytvořila prostor pro rozdělení strany. Zároveň, jak jsme si ukázali, patřila svým výskytem a množstvím podporovatelů spíše mezi malé frakce.

Pokud se nyní vrátím k otázce položené v úvodu této kapitoly, tedy zda lze hledat spojitost mezi názorovou platformou a kritikou vedení, jež zaznívala v době před jejím prvním vystoupením, za které lze de facto považovat reakci Pilipa a Rumla na informaci o tajném kontě a hrozbu rozpadu vlády, mohou potvrdit domněnku, že určitá spojitost mezi těmito fázemi je. V tom nejobecnějším pojetí byl vznik názorové platformy jakýmsi přirozeným vyvrcholením dlouhodobého napětí, které uvnitř strany eskalovalo již několik let. Rovněž personálně se obě fáze kritiky vedení ODS částečně překrývaly. Přestože tzv. sarajevských událostí se J. Zieleniec již neúčastnil, J. Ruml byl za jednoho z předních kritiků V. Klause považován již dříve a silná kritika z jeho úst

zazněla například na VII. Kongresu ODS. A obě dvě období spojovala částečně také argumentace příslušné vnitrostranické opozice – volání po nových tvářích, novém stylu politiky či po konsenzuálnějším a smířlivějším přístupu v politických střetech, a vedle toho také úsilí o vnitrostranickou pluralitu a otevřenost. A tak přestože vznik názorové platformy měl jisté „ad hoc příčiny a motivy“, její cíle se v mnohém podobaly cílům kritiky, jež se v ODS objevovala již v předchozích letech. Tyto cíle se pak promítly také do charakteru Unie svobody. Například již jen v tom, že jako jediná z českých politických stran ve svých stanovách upravila existenci vnitrostranických názorových platforem, které v rámci této strany skutečně existují a fungují. „V této skutečnosti se projevuje Duvergerův názor, že v politické straně se projevují okolnosti jejího vzniku.“ (Pecháček 2003: 486-489).

Závěr

Bezmála šestileté období pravicové vlády a obdobně dlouho trvající dominance jedné pravicové síly na pravé části spektra politického systému České republiky byly poněkud ojedinělým fenoménem v postsovětském prostoru. Tak silné a nepřetržitě trvající podpoře pravice a především podpoře ODS napomohly především tyto faktory: plynulá kontinuita s masovým hnutím, které legitimní cestou zvítězilo nad totalitním režimem, reformní étos a očekávání velkých změn od demokratizačního a transformačního procesu, koncentrace výrazných osobností v čele Václavem Klausem, poměrně vysoká stabilita voličského elektorátu ODS a vysoká míra identifikace jejich voličů s její značkou, paralyzovaná a nekonsolidovaná levice, která naopak postrádala výraznější osobnosti, a jakési počáteční nadšení pro pravici po pádu komunistického režimu. Jakoby však kombinace některých z těchto objektivních vlivů úspěchu v sobě zároveň měla automaticky zakódovanou jeho sestupnou tendenci a následnou krizi.

A tak přestože ODS zpočátku výrazně těžila z éry působení Občanského fóra, bylo zřejmé, že pro pestrou skladbu tohoto hnutí je sevřenější stranická formace nevyhovující a vzniknuvší programově vyhraněnější strana tak neměla šanci pojmout celý jeho potenciál. Také reformní tvář strany a naddimenzovaná očekávání musely nutně s postupným vzdalováním se porevoluční euforii omšít, neboť naděje vkládané do nového demokratického režimu a počáteční nadšení pro ideály, jež v počátečních letech první Klausovy vlády stále trvaly a které ještě do této vlády byly z velké míry promítány, v kontaktu s realitou a každodenností postupně opadly. Navíc s postupující ekonomickou transformací se začaly objevovat nedokonalosti nového režimu a také mnohé negativní jevy, ať už to byla hospodářská kriminalita, ekonomické problémy či aféry spojené s novou politickou garniturou, které mnoha lidem přinesly ještě větší zklamání.

Ani velká koncentrace výrazných a silných osobností se pro ODS ale ani všeobecně pro pravici v dlouhodobém horizontu neukázala jako vyhovující. Na mezistranické úrovni přinášela zmíněné souboje o voličský elektorát od středu doprava a tendenci koaličních partnerů se vůči sobě vymezovat. Uvnitř ODS pak měla za následek soupeření o vliv na charakter a směřování strany a do jisté míry také boj o

moc. Byla to především osobnost Václava Klause, která se pro ostatní politické hráče stala permanentní výzvou, neboť jeho vliv na českou politickou scénu byl silný jak v ideologické rovině, tak v rovině každodenní politiky. Jeho často provokativní a nekompromisní přístup tak zapříčinil efekt, kdy téměř neexistovala žádná meziskupina mezi jeho příznivci a odpůrci. Ostatním stranám a také jeho spolustraníkům pak nezbývalo nic jiného, než stavět na kritice vůči němu a nabízet alternativu, pokud chtěli obhájit své pozice.

A jak jsme viděli, také neexistence relevantní levicové síly se již během prvního funkčního období vlády pravicové koalice ukázala jako dočasný jev, s jehož zmizením se politický proces v ČR rapidně zostřil, pravolevá linie štěpení se pro něj stala stěžejní a dosud stabilní silné postavení pravice se stalo nejistým.

Všechny tyto negativní jevy měly za následek pokles podpory transformačnímu procesu, vládě a v neposlední řadě i ODS. To navíc provázely mnohé skandalizace vládních politiků a aféry s financováním stran, z nichž největší se týkala právě ODS a dodala poslední impuls k propuknutí krize, která se uvnitř strany stupňovala nejméně již od voleb 1996 a jejímž důsledkem byla vládní krize, vznik názorové platformy v ODS a její následné rozštěpení.

Tato práce měla za cíl zaměřit se a upozornit právě na ony hlubší kořeny této krize. Domnívám se, že tento cíl splnila. Poukázala na to, že napětí uvnitř ODS bylo způsobeno jak jejím zhoršujícím se postavením v českém politickém systému a mnoha faktory, které ona sama nemohla ovlivnit, tak ale také jejími interními rozpory a problémy, a to nejen s financováním stranické pokladny, kterým mohla a měla být věnována větší pozornost. Situace z přelomu let 1997 a 1998 pak byla přirozeným vyvrcholením tohoto dlouhodobého vývoje.

Druhým cílem práce bylo posouzení vzniklé opoziční frakce v ODS z hlediska teorií frakcionalizace. Právě s přihlédnutím k popsanému dlouhodobě se problematizujícímu stavu ODS bylo nutno posoudit, zda frakce měla, či neměla s tímto vývojem něco společného, přičemž bylo zjištěno, že jistý průnik mezi dřívější kritikou vedení ODS a platformou z konce roku 1997 zde byl. S využitím Jandova a Sartoriho

teoretického konceptu frakcionalizace pak byly obě fáze vnitrostranické opozice uvnitř ODS prozkoumány a blíže charakterizovány.

Kritika, jež se v ODS objevovala nejvíce v letech 1994-1997, zaznívala především z úst několika výraznějších osobností, z nichž některé později vstoupily také do názorové platformy. Za nejvýraznějšího oponenta Klausova vedení strany byl považován Josef Zieleniec, přičemž příčiny jeho odporu měly především strategicko-taktický charakter. Přestože však on i ostatní kritici měli v ODS poměrně silný vliv, v členské základně jejich kritika v tomto období nezískala silnější ohlas.

Formalizovaná frakce se v ODS definitivně vytvořila až v prosinci 1997. Vzhledem k jejímu krátkodobému trvání a nízké míře organizovanosti ji sice nelze považovat za zcela plnohodnotnou, přesto však je možné ji charakterizovat z hlediska teorií frakcionalizace.

Právě vzhledem k nízkému stupni organizovanosti platformy bychom ji z pozice Sartoriho teoretického konceptu frakcionalizace měli považovat spíše za vnitrostranický proud. Dle Sartoriho motivačního kritéria by pak byla charakterizována jako frakce usilující o proměnu určitých principů či o přínos jistých ideálů, a to jak do politiky ODS, tak do politické sféry všeobecně. Zcela lze pak pravděpodobně vyloučit motivy mocenské či kořistnické.

Podle Jandovy typologie byla především frakcí strategicko-taktickou a v druhé a třetí řadě pak tematickou a vůdcovskou. Zároveň však neměla takovou relevanci, aby byla považována za frakci významnější, neboť si dle odhadů v rámci členské základny nezískala potřebnou čtvrtinovou podporu nutnou pro status masové frakce (nízká podpora členské základny frakci také poukázala na nevyváženost poměru jejích příznivců mezi řadovými členy a členy z vyšších pozic ve vnitrostranické hierarchii). I tak ale její existence vedla k odporu vedení strany, rozštěpení ODS a vzniku pro ni konkurenční Unie svobody.

Summary

It was quite unique phenomenon after Cold War ending – to have almost 6 years long existence of right-wings governments and a strong „dominant“ right-wings party. ODS was as natural consequent of Civic forum (Občanské fórum), organisation, which deserved for dropping communistic regime in a quite strong way. Thanks this situation ODS asquired quite favourable position as the main power of democracy and transformance in the Czech society.

After the elections in 1992 it won one third support of vote participants and majority position in the alliance government. This was supported by nonexistence of relevant opposed power.

In spite of this quite seemed ideal position there were some problems. The smaller coallition partners more and more took advantages of weak respect in Members Parliament (105 seats from 200) to their own priorities.

On the left part of politic spectrum after coming Milos Zeman as a leader of Social Democratic Party started the time of its consolidation and the strict antigovernment speeches. In the some time started the first misunderstandings inner ODS connected with its character and trends in continuing.

Next elections in 1996 did not bring too many positive results for ODS. Its alliance partners got better positions. Although ODS won it got 8 seats less than in 1992 elections. The block of parties made with Civic Democratic Alliance (ODA) and Christian Democratic Union (KDU-ČSL) asquired 99 seats and they were forced to govern with the tollerance of opposite social democracy. So ODS was not able to work with its programme priorities and besides there were the first misunderstandings in its financil spheras. Into party grew up the discontent . The greatest opponent of ODS leader Mr. Klaus, Josef Zielenec in his open critical speech wanted to change ODS sharp ideology to catch-all character.

In 1996 and 1997 the inner ODS arguments were growing up and the other prominent politics (including Jan Ruml or Miroslav Macek) added their criticism. In the

autumn 1997 was found in media information about secret ODS bank account. It should be „dirty money“ ODS given to the bank abroad. The leaders of ODS did not agree with this information, but it was a reason, why some ODS politics (Jan Ruml, Ivan Pilip) left ODS and asked the ODS leaders for resignation.

After it was opened an exceptional congress ODS as its highest leadship, which should vote new leaders. But there was seemed, that the majority of party supported present leaders and Václav Klaus. This brought more conflicts between two newly established wings into ODS and after it was established innerparty faction with special programme: to make cleaner financial questions, to pen ODS to greater variety of views, to make better consensual political charecter. The new independent prime minister Josef Tošovský proposed to some faction representatives ministry positions, after it the ODS leaderships asked them for leaving ODS. They did it in the end of January 1998 and eastablished their new party, Unie of Freedom (Unie svobody) .

Prameny a literatura

Knihy a odborné články

Balík, S. (a kol.) (2006): *Občanská demokratická strana a česká politika. ODS v českém politickém systému v letech 1991-2006*. Brno: CDK.

Benešová, L. (2001): *Kronika ODS, 10 let historie*. Praha: ODS.

Mladí konzervativci RK Brno (2001): *Prvních deset let Občanské demokratické strany. Od Cesty k prosperitě k tolerančnímu patentu*. Brno: Bachant.

Cerha, F. (2007): *ODS 2002 a ODS 2006 - vnitřní a vnější proměny, ideologické posuny a strategické postupy po změně stranického leadera*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Fakulta sociální věd, Institut politologických studií, Vedoucí diplomové práce PhDr. Lada Šušlíková PhD.

Fiala, P. (1998): *Politizace společnosti a medializace politiky*. Proglas, č.2, s. 2-6.

Fiala, P. - Hloušek, V. (2003): *Stranický systém České republiky*. In Fiala, P. - Herbut, R.: *Středoevropské systémy politických stran*. Brno: Masarykova univerzita v Brně, s. 13-54.

Fiala, P. - Mikš, F. (1997): *Politické myšlení Václava Klause*. Proglas, č. 10, s. 5-9.

Fiala, P. – Mikš, F. (2000): *Česká konzervativní a liberální politika. Sborník k desátému výročí revue Proglas*. Brno: CDK

Fiala, P. - Strmiska, M. (1998): *Teorie politických stran*. Brno: Barrister and Principal.

Jaklová, D: (2008). *Sarajevský atentát po česku*. Praha: Česká média spol. s r.o.

Janda, K. (1980): *Political Parties. A Cross National Survey*. New York: The Free Press.

Klaus, V. (1995): *Poznámky k politickému programu ODS*. 5. března 1995. Archiv HK ODS.

Kubát, M. (1998): *Volby, fragmentace a polarizace stranického systému a politická nestabilita v České republice*. Politologický časopis, č. 3, s. 231-243.

Kyloušek, J. (2006): *ODS a její vnitřní fungování*. In: Balík, S. (a kol.): *Občanská demokratická strana a česká politika. ODS v českém politickém systému v letech 1991-2006*. Brno: CDK, s. 245-256.

Macek, M. (1997): *Věc: Krize důvěry. Materiál k vnitrostranické diskusi o současné situaci a jejím řešení*. Archiv HK ODS.

Mareš, M. (2002): *Česká republika*. In: Fiala, P. - Holzer, J. – Strmiska, M.: *Politické strany ve střední a východní Evropě. Ideově-politický profil, pozice a role politických stran v postkomunistických zemích*. Brno: Mezinárodní politologický ústav, s. 121-153.

Mareš, M. (2006): *Programatika ODS*. In: Balík, S. (a kol.): *Občanská demokratická strana a česká politika. ODS v českém politickém systému v letech 1991-2006*. Brno: CDK, s. 124-140.

Mlejnek, J. (1998): *Pohřbívání Václava Klause aneb kořeny naší krize*. Proglas, č.1, s. 2-3.

Mrklas, L. (2006): *ODS ve vládních koalicích v letech 1991-1997*. In: Balík, S. (a kol.): *Občanská demokratická strana a česká politika. ODS v českém politickém systému v letech 1991-2006*. Brno: CDK, s. 18-37.

Novák, M. (1997): *Systémy politických stran*. Praha: SLON.

Novák, M. (1999): *Utváření stranického systému v českých zemích. Analýza dosavadních trendů a výhledy do budoucna*. Politologický časopis, č. 2, s. 133-145.

Novák, M. (1996): *Volby do Poslanecké sněmovny, vládní nestabilita a perspektivy demokracie v ČR*. Sociologický časopis, č. 4, s. 407-422.

Pečinka, B. (2000): *Formování české občanské pravice*. In: Fiala, P. - Mikš, F.: *Česká konzervativní a liberální politika. Sborník k desátému výročí založení revue Proglas*. Brno: CDK, s. 69-85.

Pecháček, Š. (2003): *Frakce v českých politických stranách – vývoj v posledním desetiletí*. In: Dvořáková, V. – Heroutová, A.: *II. kongres českých politologů: Praha-Suchdol, 5.-6.9.2003*. Praha: Česká společnost pro politické vědy, s. 479-492.

Pšeja, P. (2004): *Občanská demokratická strana jako hlavní "dědic" OF a "agens" stranického systému ČR (1991-1998)*. Politologický časopis, č. 4, s. 453-472.

Pšeja, P. (2006): *Vývoj ODS a jejího postavení ve stranickém systému ČR*. In: Balík, S. (a kol.): *Občanská demokratická strana a česká politika. ODS v českém politickém systému v letech 1991-2006*. Brno: CDK, s. 7-17.

Pšeja, P. - Mareš, M. (1998b): *Programatika a členská základna ODA*. Politologický časopis, č. 4, s. 410-418.

Pšeja, P. - Mareš, M. (1998a): *Vývoj Občanské demokratické aliance*. Politologický časopis, č. 3.

Sartori, G. (2005): *Strany a stranické systémy*. 1. české vydání, Brno: CDK.

Šaradín, P. (2007). *Politické kampaně, volby a politický marketing*. Olomouc: Periplum.

Šimíček, V. (1998): *Nedostatky právní úpravy financování politických stran a hnutí a některé návrhy na jejich odstranění*. Politologický časopis, č. 2, s. 171-175.

Vašek, P. (2004): *Analýza působení ODS v českém stranickém systému (1991-2002)*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Fakulta sociálních věd, Institut politologických studií, Vedoucí diplomové práce Prof. Dr. Miroslav Novák.

Vodička, K. - Cabada, L. (2003): *Politický systém České republiky*. Praha: Portál.

Internetové prameny

www.anopress.cz – mediální databáze

www.oda.cz – oficiální webové stránky Občanské demokratické aliance

www.ods.cz – oficiální webové stránky Občanské demokratické strany

www.psp.cz – webové stránky Poslanecké sněmovny PČR

www.statistics.sk – webové stránky Štatistického úradu SR

www.vaclavhavel.cz – oficiální webové stránky Václava Havla

www.volby.cz – webové stránky ČSÚ obsahující výsledky voleb v ČR

www.uniesvobody.cz – oficiální webové stránky Unie svobody

Denní tisk a ostatní periodika

Články denního tisku a jiných periodik byly čerpány z mediální on-line databáze www.anopress.cz.

Hospodářské noviny

Lidové noviny

Mladá fronta DNES

Právo

Profit

Slovo

Telegraf

Týden

Ostatní zdroje

Archiv Hlavní kanceláře ODS

Bulletin ODS – vnitrostranický občasník, jež vycházel ve sledovaném období